

vestity

ÚSTAVU PRO
SOUDOBÉ DĚJINY AV ČR

„Akcia Juh“

Odsun Maďarov zo Slovenska do Čiech

v roku 1949

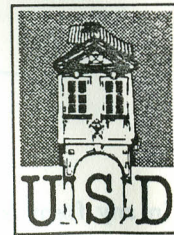
Štúdia

Svazek 8
1993

Štefan Šutaj

„Akcia Juh“
Odsun Maďarov zo Slovenska do Čiech
v roku 1949

Štúdia

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR
1993

Institute for Contemporary History
Vlašská 9
118 40 Praha 1

Štefan Šutaj: Operation 'South' – The Transfer of the Magyars from Slovakia
to Bohemia, 1949

Sešity Ústavu pro soudobé dějiny, Volume 8

© Ústav pro soudobé dějiny AV ČR

ISBN 80-85270-14-5

Republishing of this material in any form is forbidden without permission
in writing from the Publisher

Ediční řada SEŠITY ÚSD zveřejňuje dokumenty
a studie z oboru soudobých dějin Československa.
Má převážně pracovní charakter
a klade si za cíl přinášet dílčí výsledky
dlouhodobých badatelských záměrů.
Tomu odpovídají i formální náležitosti,
včetně poznámkového aparátu.

Obsah

Předmluva (Karel Kaplan)	7
Na úvod	11
Předpoklady a východiská Akcie Juh	13
– Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom	14
– Reslovakizácia	14
– Odsun obyvateľov maďarskej národnosti na práce do Čiech	15
Komplikovaný slovenský juh	15
Pofebruárová politika voči maďarskej menšine	17
Předpoklady pre Akciu Juh	22
Príprava akcie	24
Organizačná príprava a výber osôb na odsun	29
Pokus o realizáciu akcie	47
Uspokojovanie náboristov	58
Na záver	62
Dokumenty	
Zákon zo dňa 25. októbra 1948, č. 245/1948 Sb. o štátnom občianstve osôb maďarskej národnosti	65
Uznesenie Predsedníctva ÚV KSS zo 7. septembra 1949 o riešení niektorých otázok na južnom pohraničí	66
Uznesenie z 57. zasadnutia Zboru povereníkov z 12. septembra 1949. Úprava otázok týkajúcich sa okresov južného Slovenska	71
Pomery na južnom pohraničí. Výmer Povereníctva vnútra č. 244/10-1-BC zo 16. septembra 1949	74
Akcia Juh – bezpečnostné opatrenia pri odsune 1. októbra 1949	75
List D. Okáliho Š. Bašťovanskému z 24. septembra 1949	76
Zápisnica zo zasadania Maďarskej komisie pri sekretariáte ÚV KSS zo 14. októbra 1949	77
Diskusné vystúpenie V. Širokého na zasadnutí Predsedníctva ÚV KSS 21. októbra 1949 v Bratislave	78
Správa o činnosti medzirezortnej komisie pre okres Dunajská Streda z 27. októbra 1949	80
Seznam zkratok	81
Summary	82

Výsledky postupimské konference však československou vládu zklamaly. O odsunu Maďarů konference nerozhodla. Pokus československých politiků vysvětlovat usnesení konference tak, že se vztahuje i na maďarskou menšinu, vzbudil odpor zejména západních velmocí. Upozorňovaly na to, že o případném odsunu by musely velmoci znovu jednat. Ale ani v sovětských kruzích neměl československý požadavek jednoznačnou podporu; Maďarsko patřilo do sovětské okupační zóny a okupační instituce se obávaly obtíží a napětí, které by příliv lidí z ČSR způsobil. Pro občany maďarské národnosti vznikl stav plný nejistoty, byli zbaveni státního občanství, stali se vlastně bezdomovci bez právní ochrany a možnosti obrany proti zvlí. Pro pražskou vládu tak vznikla komplikovaná situace. Naděje na vystěhování Maďarů se ztrácely, i když stále doufala, že s pomocí SSSR svůj požadavek prosadí v mírové dohodě s Maďarskem. Ještě před zahájením mírové konference v Paříži se začala orientovat na výměnu obyvatel, Slováků z Maďarska za Maďary ze Slovenska. Na tuto možnost upozornila a také ji přivítala Moskva i další velmoci. Pražská vláda vycházela z propočtu, že „Maďarů je u nás jen o málo víc než Slováků v Maďarsku“. Budapešť však příliš velký zájem o výměnu neprojevovala, nicméně po složitých, dramatických a přerušovaných jednáních, která ovlivňovaly i postoje velmocí vůči Maďarsku, byla dohoda o výměně obyvatel podepsána 27. února 1946. Výsledek její realizace však československá místa značně zklamal, jejich původní propočty se nesplnily. Celkově se pro návrat do ČSR rozhodlo 73 273 Slováků a dalších 12 000, kteří se původně k výměně přihlásili, si to rozmyslelo.

V polovině roku 1946 zase poněkud oživily naděje Prahy na možnost vystěhování velké části občanů maďarské národnosti. Gottwald po rozhovoru se Stalinem a Molotovem prohlásil, že oba pochopili naše požadavky, které už v květnu 1946 vláda předložila Radě ministrů zahraničních věcí, která připravovala mírovou smlouvu s Maďarskem. Československá vláda požadovala, aby smlouva obsahovala povinnost Maďarska uzavřít s ČSR dohodu o odsunu dvouset tisíc občanů maďarské národnosti. Proti tomu se postavily západní velmoci a také SSSR změnil své původní stanovisko. Za této pro Prahu beznadějně situace ministr zahraničí Jan Masaryk vystoupil s návrhem, aby se o osudu menšiny nejdříve dohodly obě vlády a teprve v případě nezdaru mělo Československo právo obrátit se k Radě ministrů zahraničí velmocí o pomoc. Mírová konference tuto formulaci, doplněnou o půlroční termín pro dosažení dohody, schválila.

Výsledek mírové konference znovu potvrdil, že Československo svůj původní požadavek odsunu maďarského obyvatelstva neprosadí a že cesta k řešení na mezinárodním fóru v této věci je uzavřena. Pražská vláda se

však své myšlenky na likvidaci národnostních menšin nevzdala a začala se orientovat na vnitrostátní řešení, které nevyžadovalo souhlas velmocí ani dohodu s Budapeští. Uplatnila dva způsoby řešení „vlastními silami“: reslovakizaci a vnitřní kolonizaci. Myšlenka reslovakizace vycházela z tvrzení, že většina občanů maďarské národnosti pochází ze slovenských rodin a v minulosti byla násilně pomaďarštěna. Měli tedy získat právo vrátit se ke své původní národnosti. Konkrétní podobu dostala reslovakizace už v červnu 1946 a počet těch, kterým měla být slovenská národnost vrácena, se měnil. Řídil se předpokládaným počtem Maďarů, určených k odsunu. Nejdříve vláda počítala, že 150 000 osob bude reslovakizováno a 220 000 odsunuto. Během mírové konference československá delegace snížila počet osob určených k odsunu na 150 000 občanů a předpokládaný počet reslovakizovaných zvýšila na 200 000. Jakmile v roce 1948 zcela zmizely všechny naděje na odsun, zvýšil se počet reslovakizovaných o dalších 144 000. Žádost o reslovakizaci podalo přes 400 000 občanů maďarské národnosti; rozhodovali se pod tlakem, protože se chtěli zachránit před odsunem, před ztrátou majetku a získat alespoň část občanských práv. Jakmile tento tlak pominul, hlásili se znovu ke své národnosti.

Vnitřní kolonizaci se označovalo přemístění obyvatel maďarské národnosti z jižního Slovenska na práci do českého pohraničí, většinou nucené i násilně. Tzv. vnitřní kolonizace probíhala ve dvou etapách: od 25. října do 4. prosince 1945 a druhá a rozhodující od července 1946 do února 1947. Jejím politickým cílem bylo převézt část maďarské menšiny od hranic s Maďarskem a rozdrobit její dosavadní územní kompaktnost. Kolonizace měla také motivy hospodářské – získat do pohraničí pracovní síly.

Po únoru 1948 pražská komunistická vláda pod tlakem Budapešti svoji politiku vůči občanům maďarské národnosti měnila. Přes vynucené ústupky se ale myšlenky vnitřní kolonizace zcela nevzdala. Následující studie se zabývá osudem a důsledky další etapy přestěhování osob maďarské národnosti do českých zemí, která se připravovala na podzim roku 1949.

Praha, červen 1993.

Karel Kaplan

Na úvod

V dejinách slovensko-maďarských vzťahov je mnoho tém, ktoré historici doteraz radšej obchádzali, alebo boli nútení obísť, aby nenarušovali oficiálnou politikou proklamovaný obraz jednoty pod vedením vládnúcej strany. Jednou z takýchto tém je aj príprava Akcie Juh – odsunu triedne nevyhovujúcich osôb maďarskej národnosti zo Slovenska do Čiech v roku 1949.

Od 7. septembra 1949 do 12. októbra 1949 uplynulo len 36 dní. Je to veľmi krátke obdobie na to, aby sa v ňom uskutočnili prevratné zmeny, ale dostatočne dlhé na to, aby sa do detailov rozpracovala a pripravila, ale aj odvolala akcia, ktorá na dlhé obdobie ovplyvnila mnoho ľudských osudov. Akcia Juh, odsun cudzincov z južného pohraničia, alebo odsun triedne a politicky nevyhovujúcich obyvateľov južného Slovenska, to boli názvy akcie, okrem pomenovania, ktoré získala od Štátnej bezpečnosti, ktorá ju prakticky mala za pomoci niektorých povereníctiev a pod ideovým vedením komunistickej strany, uskutočniť. Obraz tejto akcie v určitých oblastiach života podáva výstižnú charakteristiku konca štyridsiatych a začiatku päťdesiatych rokov v Československu. Táto akcia nezmazateľne zasiahla do života mnohých ľudí, ktorí sa mali uvedenej akcie ako objekty, ale aj ako vykonávatelia, zúčastniť.

Na príklade prípravy jednej akcie je možné ukázať mnohé problémy, ktoré určovali dynamiku a smerovanie pofebruárovej československej spoločnosti. Zjednotenie problémov národnostných, politických, teda aj otázok vtedy preferovaného triedneho boja a riešenie organizačných a sociálnych problémov poľnohospodárstva južného Slovenska, v jednej pripravovanej akcii signalizovalo, že vládnúce vrstvy slovenskej spoločnosti tohto obdobia jej prikladajú veľký význam. Zároveň nám táto akcia ukazuje na konfliktnosť, ale aj nedemokratickosť metód používaných na riešenie závažných problémov spoločnosti koncom štyridsiatych rokov.

Ako ostatné javy v dejinách ľudskej spoločnosti, ani táto akcia nie je ohraničená len udalosťami uvedených dní. Mala svoje korene ďaleko v minulosti, v spolužití dvoch, po stáročia vedľa seba žijúcich národov – Slovákov a Maďarov – bola aj odrazom vývoja v povojnovej Európe, kde sa pod vplyvom Sovietskeho zväzu, v krajinách, ktoré sa dostali do sféry jeho vplyvu, vytvorili podmienky pre prevzatie moci do rúk komunistickými stranami. Tie sa v tomto období pokúšali kopírovať sovietsky model socializmu, so všetkými dôsledkami pre občianske práva svojho obyvateľstva. To značilo, že aj v podmienkach Československa bolo možné obmedzovať práva jednotlivca v záujme odstránenia triednych nepriateľov, teda aj tých,

ktorí odmietali diktátorske a administratívno-byrokratické metódy nového zriadenia a to bez ohľadu na sociálne postavenie a triedny pôvod.

Pretože záležitosti etnických menšín sa stali záležitosťou štátu, na území ktorého sa menšiny nachádzali, najmä niektorí národne orientovaní komunisti sa usilovali spojiť problematiku likvidácie triedneho nepriateľa s rozptylom časti obyvateľstva maďarskej národnosti, ktoré nevyhovovalo triednym, resp. bezpečnostným kritériám nového režimu. Dôležitú úlohu tu malo aj schválenie zákona o jednotných roľníckych družstvách vo februári 1949. Juh Slovenska, vzhľadom na predchádzajúci spôsob riešenia problematiky maďarskej menšiny na Slovensku, narušené vlastnícke vzťahy k pôde a možnosť fakticky likvidovať ekonomicky najsilnejšiu vrstvu roľníctva maďarskej národnosti, pričom sa nepredpokladal, vzhľadom na predchádzajúci historický vývoj, výraznejší odpor ostatného obyvateľstva, sa ukazoval ako najvhodnejší pre razantnú realizáciu plánu kolektivizácie poľnohospodárstva na Slovensku.

Akcia Juh bola jednou z akcií, ktorá nám dokumentuje rodiaci sa byrokraticko-direktívny systém, poznačený stalinistickým posúvaním figúrok po vlastnej šachovnici bez ohľadu na ich názor, a nakoniec aj bez záujmu o názor iných. Princíp kolektívnej viny na etnickom základe bol nahradený princípom triednym.

V doterajšej slovenskej a československej historiografii sa Akcii Juh nevenovala žiadna pozornosť. Jedine v práci J. Zvara sa objavuje zmienka o zasadaní Predsedníctva ÚV KSS zo 7. septembra 1949, ktoré fakticky bolo počiatočným impulzom Akcie Juh. Pre možnosť porovnania s obsahom predkladaného príspevku uvedieme celý odstavec z uvedenej práce, ktorý nám zároveň zdokumentuje, ako bola táto akcia do tohto obdobia hodnotená. J. Zvara uvádzal: „Predsedníctvo ÚV KSS 7. septembra 1949 prijalo uznesenie, podľa ktorého sa okrem maďarskej komisie pri sekretariáte KSS zriadila spoločná stranická a štátna komisia, ktorá potom riešila všetky sporné prípady ubytovania a vlastníctva majetku. Komisia pracovala pri Povereníctve vnútra. Sporné prípady sa mali riešiť z triedneho hľadiska, prípadne aj na ťarchu dedinských boháčov a kulakov tak, aby sa upevnilo bratské spolunažívanie slovenského a maďarského ľudu. Pod vedením tejto ústrednej komisie pracovalo niekoľko ďalších komisií priamo v okresoch. Tieto mali vniesť istotu a poriadok do držby pôdy. Ubytovanie náboristov sa muselo vo viacerých prípadoch vyriešiť výstavbou nových domčekov.“¹

1 Zvara, J., *Maďarská menšina na Slovensku po roku 1945*, Bratislava 1969, s.106–107.

V ostatných prácach o problematike postavenia maďarskej menšiny na Slovensku nebola o Akcii Juh ani zmienka.

Akcie Juh sa okrajovo dotýka aj štúdia maďarského historika Imre Molnára, ktorá bola uverejnená v revue *Střední Evropa*.² Napriek snahe o objektívny pohľad na tento problém autor pravdepodobne nemal k dispozícii archívne dokumenty k tejto problematike a tak sa jeho hodnotenie Akcie Juh nevyhlo chybám a zjednodušeniam, na ktoré poukážeme v ďalšom texte.

Predpoklady a východiská Akcie Juh

V živote národnostne zmiešaného územia na juhu Slovenska nikdy nebola núdza o dramatické momenty. Príznačné pre život tohto regiónu bolo, že nepokoj do jeho života bol väčšinou vnášaný zvonku, administratívnymi opatreniami vládnej byrokracie, či to už bola maďarská, česká, slovenská, alebo komunistická, ktoré sa snažili včleniť do svojho štátu, či pod svoj vplyv toto územie nielen politicky a ekonomicky, ale neraz aj etnicky.

Pre obyvateľstvo slovenskej národnosti na juhu Slovenska bolo veľmi ťažké obdobie, z etnického aj sociálneho hľadiska, pred rokom 1918 v Uhorsku a v rokoch 1938 až 1945, keď na základe Viedenskej arbitráže bolo územie južného Slovenska pričlenené k Maďarsku a časť obyvateľstva slovenskej národnosti musela toto územie opustiť a ďalšia časť sa dostala pod silný národnostný útlak. Obdobie tesne po II. svetovej vojne bolo veľmi ťažké pre obyvateľstvo maďarskej národnosti na juhu Slovenska.

Po skončení II. svetovej vojny sa v československej politickej praxi začalo úsilie o riešenie postavenia maďarskej menšiny na Slovensku rapidným znížením jeho počtu.

Na základe dekrétu prezidenta republiky E. Beneša z 2. augusta 1945 stratili obyvatelia maďarskej národnosti československé štátne občianstvo, ďalšími opatreniami bolo zrušené maďarské školstvo, boli prijaté konfiškačné normy, ktoré z časti na etnickom princípe konfiškovali poľnohospodársky majetok obyvateľstvu maďarskej národnosti, aj keď časť pôdy maďarskí maloroľníci naďalej obhospodarovali a vyriešená konfiškácia sa fakticky úplne nenaplnila.

2 Molnár, I., Kapitoly z poválečných dejín Maďarů vysídlených do Čech. In: *Střední Evropa*, 19, 1991, s. 74–90.

Po tom, čo na medzinárodnej pôde (Teherán, Jalta, Postupim, rokovania o mierovej zmluve s Maďarskom) neboli akceptované návrhy Československa na jednostranný transfer obyvateľstva maďarskej národnosti z republiky, sa Československo a Maďarsko dohodli na podpísaní medzinárodnej zmluvy o výmene obyvateľstva.

Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom

Podľa Dohody o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, ktorá bola podpísaná 27. februára 1946, boli za Slovákov, ktorí sa prihlásili na výmenu v Maďarsku, vysťahovaní z Československa obyvatelia maďarskej národnosti, ktorí boli na tento účel určení československými orgánmi. Maďarsko pristúpilo k podpísaniu dohody pod tlakom medzinárodnej situácie a týmto spôsobom chcelo preukázať vôľu riešiť problém slovensko - maďarských vzťahov a zároveň sa tým preventívne bránilo proti možným pokusom o transfer celej maďarskej menšiny z územia Slovenska.

Celkove bolo v rámci Dohody o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom presídlených 55 487 osôb maďarskej národnosti a z Maďarska do Československa 59 774 osôb slovenskej národnosti. Časť obyvateľstva z oboch krajín presídlila mimo rámec výmeny. Podľa správy Ministerstva zahraničných vecí z roku 1958, keď boli tieto záležitosti už definitívne uzavreté, presídlilo v povojnových rokoch z Československa do Maďarska 89 660 osôb maďarskej národnosti a z Maďarska do Československa 71 787 osôb slovenskej národnosti.³

Reslovakizácia

V rámci reslovakizačnej akcie sa v rokoch 1946–1948 mohli hlásiť k slovenskej národnosti tí obyvatelia Slovenska, ktorí sa v roku 1930 hlásili k slovenskej národnosti, ale neskôr ju zmenili za maďarskú, tí, ktorí sa síce hlásili k maďarskej národnosti stále, ale po roku 1945, na základe toho, že mali slovenský pôvod, sa prihlásili k slovenskej národnosti. Práve mnohí z tých, ktorí sa prihlásili k reslovakizácii boli neskôr zaradení do odsunu

3 Podrobnejšie o problematike výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom píše: Bobák, J., *Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom (1946–1948)*. In: *Slováci v zahraničí*, 8, 1982, s. 70–90. Šutaj, Š., *Maďarská otázka na Slovensku 1948–1970*. In: *Vývoj a postavenie maďarskej národnostnej menšiny na Slovensku po roku 1948*. Košice 1990, s. 15–16.

Maďarov do Čiech v rokoch 1946–1948, kde sa očakávala ich ľahšia etnická asimilácia s prostredím. Priebeh a charakter akcie bol veľmi rozporuplný. Celkove sa k reslovakizácii prihlásilo do roku 1948 452 089 osôb. Z nich bolo na reslovakizáciu prijatých 326 679 osôb. Reslovakizácia bola odmietnutá 84 141 osobám, ktoré nespĺňali stanovené podmienky. V prípade 41 269 osôb boli žiadosti o reslovakizáciu z rôznych dôvodov nevybavené.⁴

Odsun obyvateľov maďarskej národnosti na práce do Čiech

Na základe dekrétu prezidenta republiky č. 88/1945 o pracovnej povinnosti, boli na práce do Čiech odvázaní obyvatelia maďarskej národnosti, najmä zo sociálne slabších vrstiev, ktorí mali predpoklad v cudzom prostredí asimilovať. Len v rámci ústredne organizovaného náboru pracovných síl v čase od novembra 1946 do februára 1947 bolo odsunutých do Čiech 44 129 osôb maďarskej národnosti.⁵

Celkový počet Maďarov odsunutých do Čiech od roku 1945 do roku 1948 bol však podstatne vyšší.⁶

Všetky tieto opatrenia nepriaznivo ovplyvnili ďalší sociálny a demografický vývoj obyvateľstva maďarskej národnosti na Slovensku a v konečnom dôsledku ani neprinesli očakávané zmeny v etnickej štruktúre juhu Slovenska.

Komplikovaný slovenský juh

Opatrenia československých štátnych orgánov po II. svetovej vojne vytvorili na južnom Slovensku osobitné spoločenstvo, ktoré bolo spojením predtým tu žijúceho obyvateľstva a skupín obyvateľstva, ktoré sa na toto územie dostali opatreniami, ktoré vyplývali z povojnovej situácie. Na južnom Slovensku sa tak stretávali záujmy viacerých skupín obyvateľstva, ktoré sa na južnom Slovensku usídlili od vzniku Československej republiky aj pred jej vznikom.

4 Podrobne je problematika reslovakizácie spracovaná v práci: Šutaj, Š., *Reslovakizácia. (Zmena národnosti časti obyvateľstva Slovenska po II. svetovej vojne)*, Košice 1991.

5 *Slovenský národný archív Bratislava (SNA)*, f. Povereníctvo vnútra, kart. 192, č. 116/-1948.

6 Píše o tom napr.: Zvara, J., *Vyriešenie otázky maďarskej národnostnej menšiny v ČSSR po roku 1948*. In: *Národnostná otázka a mládež v politike KSC*. Košice 1983, s. 50.

Vedľa seba žili presídlenci, ktorí sa dostali na Slovensko v rámci výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom. Žili tu remigranti z Rumunska, Juhoslávie, Francúzska, Argentíny a ďalších krajín, ktorých prišlo po skončení II. svetovej vojny na naše územie 14 601,⁷ a časť z nich bola umiestnená na územie južného Slovenska, aj keď mnohí z nich boli osídlení na voľné miesta v českom pohraničí a tam postupne asimilovali s českým obyvateľstvom. Do tejto kategórie spadali aj optanti zo Zakarpatskej Ukrajiny, ktorých časť, aj keď nie vo veľkom počte, bola osídlená na južnom Slovensku.

O svoje práva a majetky sa hlásili aj kolonisti, ktorí sa usadili na južnom Slovensku za predmníchovskej republiky a po obsadení tohoto územia horthyovským Maďarskom boli prinútení opustiť svoje domovy.

Po stáročia žilo na tomto území v hojnom počte aj obyvateľstvo slovenskej národnosti, ktorého časť podľahla dlhodobej maďarizácii a niektorí sa v rámci štátom organizovanej reslovakizačnej akcie vrátili k slovenskej národnosti.

Územie južného Slovenska obývalo kompaktné aj obyvateľstvo maďarskej národnosti, v rámci ktorého sa taktiež v priebehu rokov druhej svetovej vojny a v povojnovom období vytvorili osobitné skupiny obyvateľstva.

Nie vo veľkom počte, ale predsa, sa tu ešte nachádzali tzv. anyási, sociálne rôznorodá vrstva obyvateľstva, ktorá sa na územie južného Slovenska prisťahovala po obsadení južného Slovenska horthyovským Maďarskom v roku 1938. Išlo o ich posledné zvyšky. Podľa sčítania z mája 1948 ich bolo na území republiky 526 a samozrejme, nemali ani po prijatí zákona o československom štátnom občianstve priznané štátne občianstvo Československej republiky. Anyási sa mali vrátiť na územie Maďarska mimo rámec dohody o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, malá časť z nich však zostala na území republiky natrvalo. Išlo pravdepodobne o 130 osôb, ktoré reslovakizovali.⁸

Osobitné skupiny obyvateľstva vytvorili už spomínané opatrenia pri nábore pracovných síl z radov obyvateľstva maďarskej národnosti na práce do Čiech, ktorý sa uskutočňoval na základe dekrétu prezidenta republiky č. 88/1945 o pracovnej povinnosti. V pofebruárovom období sa osoby postihnuté týmto opatrením, tzv. náboristi, začali masovo vracieť na územie južného Slovenska, kde tvorili špecifickú skupinu obyvateľstva, ktorá sa

7 SNA, f. Úrad Predsedníctva Zboru povereníkov (f. ÚP ZP), mf. II 364, č. 889

8 SNA, f. Predsedníctvo ÚV KSS, a. j. 32, 1948. Zasadanie Predsedníctva ÚV KSS 9. decembra 1948.

domáhala svojho majetku, svojich práv a po skúsenostiach z predchádzajúceho obdobia nahlas dávala najavo svoju maďarskú etnickú príslušnosť. Dôverníci, ktorí boli Povereníctvom sociálnej starostlivosti a Povereníctvom pôdohospodárstva a pozemkovej reformy osídlení na majetkoch náboristov boli väčšinou chudobní obyvatelia zo severu Slovenska, bez patričných skúseností s poľnohospodárskou prácou na juhu, bez materiálneho zabezpečenia a patričnej sebadôvery a podpory zo strany miestnych úradov. Mnohí sa prvýkrát ocitli v etnicky zmiešanom území a boli postavení pred problémy, ktorým nevedeli čeliť ani ich adekvátne riešiť.

Osobitnou skupinou sa stali reslovakizanti, z ktorých mnohí sa k slovenskej národnosti prihlásili iba formálne, k slovenskej národnosti sa nezaradili a v prostredí, kde sa väčšina k reslovakizácii neprihlásila, boli pokladaní za zradcov maďarského národa.

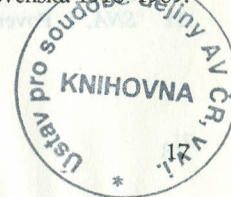
Takto vytvorená spoločnosť južného pohraničia bola poznačená etnickou nevráživosťou, sociálnymi a majetkovými spormi, nevyjasnenými vzťahmi k Československej republike, Slovensku a Maďarsku, i problémami vo vzťahu k novému štátnemu zriadeniu v republike.

Pofebruárová politika voči maďarskej menšine na Slovensku

Aj keď politika voči obyvateľstvu maďarskej národnosti na Slovensku po februári 1948, keď politickú moc získala komunistická strana, sa mala budovať na odmietnutí zásad, ktoré platili v rokoch 1945 - 1948, neprinieslo to do politických, sociálnych a národnostných pomerov na južnom pohraničí želateľné uľudnenie.

Po politických rozhodnutiach vládnucej KSČ boli vládnymi a zákonodárnymi orgánmi Československa prijaté opatrenia na zrovnoprávenie, resp. na odstránenie niektorých diskriminačných noriem a opatrení voči obyvateľom maďarskej národnosti. Bol prijatý zákon o navrátení československého štátneho občianstva týmto obyvateľom, rozhodnutie o postupnom návrate osôb odsunutých na práce do Čiech v rokoch 1945-1948, ukončenie výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, vyňatie pôdy drobných vlastníkov spod konfiškácie a pod.⁹

9 Šutaj, Š. Maďarská menšina na Slovensku 1948-1970. In: *Vývoj a postavenie maďarskej národnostnej menšiny na Slovensku po roku 1948*. Košice 1991, s. 5-35. Šutaj, Š.: *Historický náčrt postavenia maďarskej menšiny na Slovensku 1918-1989*. In: *Etnické menšiny na Slovensku*. Košice 1991, s. 3-30.

Osobitne komplikovaná situácia sa vytvorila okolo osôb maďarskej národnosti, ktoré boli násilným spôsobom odsunuté na práce do Čiech. Pretože sa tak dialo na základe „náboru pracovných síl“ pre české pohraničie, pre postihnuté osoby sa v dobových materiáloch používalo označenie náboristi. Pridelenie na prácu do Čiech malo mať platnosť jeden rok, ale postupne bolo predlžované až do mája 1949. Väčšina náboristov sa však vrátila na Slovensko už pred uvedeným termínom a to bez súhlasu úradov. Na majetky náboristov boli dosadzovaní Poverenictvom sociálnej starostlivosti tzv. dôverníci, obyčajne sociálne slabší obyvatelia slovenskej alebo ukrajinskej národnosti z východného Slovenska a z Oravy, alebo presídlenci z Maďarska, Rumunska, alebo krajanovia z ďalších štátov, ktorí sa po II. svetovej vojne vrátili do vlasti.

Náboristi, ktorí sa vracali z Čiech, sa po návrate domov dožadovali opäť svojich majetkov. Mnohí dôverníci už medzitým svoje biedne majetky vo vnútrozemí predali, odovzdali príbuzným alebo definitívne opustili. Osídlení dôverníci mali v mnohých prípadoch na majetky, ktoré zostali po náboristoch vydané vlastnícke dekréty a bolo prirodzené, že si na tieto majetky uplatňovali svoje nároky. Po citeľnom, organizovanom i neorganizovanom prilive obyvateľstva na južné Slovensko vzniklo výrazné manko bytov, ktoré sa nedalo riešiť ani poškodením náboristov, ani na úkor dôverníkov.¹⁰ Pokusy získať náboristov na trvalé osídlenie v Čechách prísľubom československého štátneho občianstva v prvej polovici roku 1948 a neskôr sociálnej podpory sa skončili neúspešne.¹¹ Vznikali spory, ktoré neraz vyústili do fyzického napadnutia osôb a museli sa riešiť za asistencie Zboru národnej bezpečnosti. Československé úrady a politickí predstavitelia komunistickej strany si uvedomovali, že sa musia pokúsiť riešiť spory nahromadené v tejto oblasti.

Aj keď sa v zásade neuznávala povinnosť štátu nahradiť škody, ktoré vznikli opatreniami voči obyvateľstvu maďarskej národnosti v povojnových rokoch, väčšinou sa komplikovaná situácia postihnutého obyvateľstva musela riešiť sociálnymi podporami, zabezpečením náhradného ubytovania, alebo príspevkom na výstavbu nového domu. Až v januári 1950 na zasa-

10 Pre kategóriu osôb, ktoré boli osídlené na majetkoch náboristov, bol v dobovej terminológii používaný názov dôverníci, ktoré je potrebné rešpektovať, aby bolo jasné o aké osoby ide. Nie je vhodné používať pre nich pomenovanie kolonisti, ako to používa v už spomínanej štúdii I. Molnár pretože týmto názvom označujeme osoby, ktoré sa na územie južného Slovenska presídlili v predmníchovskej republike.

11 SNA, f. Poverenictvo vnútra, sekretariát, o.p.s., kart. 198.

daní Predsedníctva ÚV KSS J. Lörincz nadhodil otázku náhrady škody pre náboristov.¹² V deklaratívnej podobe však nebola ani tam prijatá. V zásade mal každý z náboristov možnosť a právo vrátiť sa na Slovensko, či už do svojho domu, ak nebol obsadený iným osídlencom, ktorý mal na tento majetok dekrét od úradov, alebo do iného domu, čo mali zabezpečiť orgány štátnej správy. Tu treba pripomenúť, že toto náhradné ubytovanie obyčajne nevyhovovalo a nebolo adekvátnou náhradou za predchádzajúce ubytovanie vo vlastnom dome. Ubytovacie možnosti pre náboristov boli zisťované Národnou bezpečnosťou a jednotlivé transporty s vracajúcimi sa náboristami mali byť umiestňované podľa dopredu pripravených zoznamov. V praxi sa však tieto zoznamy absolútne neosvedčili. V liste pre Pracovnú skupinu pre pzemkovú reformu Pezinok, ktorý zaslal A. Buza 19. januára 1949 sa uvádzalo: „Nakoľko bolo zistené, že ubytovacie možnosti v mnohých prípadoch nie sú reálne, je potrebné, aby ste ihneď prekontrolovali plánované umiestnenie a v prípade potreby zaistili iné ubytovanie, keď to bude potrebné aj v inej obci, avšak podľa možnosti v blízkosti vykladacej stanice. Postupujte takto: Predovšetkým zistíte v obciach ich pôvodného bydliska, či ich domy nie sú voľné. V kladnom prípade umiestnite ich vo vlastných domoch. V negatívnom prípade zaistíte pre nich ubytovanie v obciach, do ktorých boli určené podľa zoznamu a keby to nebolo možné, umiestnite ich aj v iných obciach... Pri tomto šetrení zisťujte súčasne ďalšie ubytovacie možnosti, najmä u zámožných roľníkov, avšak aj u iných obyvateľov, ktorí vlastní nadmerné byty.“¹³

V súlade so zameraním komunistického hnutia a jeho orientáciou na ekonomicky najslabšie vrstvy obyvateľstva, sa v Československu vytvorila osobitná odroda proletársko-internacionalistického postavenia obyvateľstva maďarskej národnosti, ktorá sa v praxi prezentovala koncom štyridsiatych a začiatkom päťdesiatych rokov. Vychádzala z poskytnutia istých národnostných práv obyvateľom maďarskej národnosti. V súlade s triednou líniou, ale v protiklade s internacionalizmom začalo však ťaženie proti triednym nepriateľom práve medzi obyvateľstvom maďarskej národnosti. Dialo sa tak po tom, čo boli ostatné politické subjekty, mimo komunistickej strany, zbavené akéhokoľvek vplyvu na dianie v republike, po tom, čo predstavitelia nekomunistických politických strán odišli do zahraničia, vzdali sa akejkolvek

12 SNA, f. Predsedníctvo ÚV KSS, Zápisnica zo zasadania z 6. januára 1950, kart. 794.

13 SNA, f. Poverenictvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy, sekcia B, kart. 312.

politickej činnosti, alebo boli eliminovaní v táboroch nútenej práce, bola im znemožnená politická práca, alebo sa rozhodli spolupracovať s novým režimom. Podobný osud postihol aj väčšinu odborníkov, ktorí pracovali v hospodárskej oblasti.

Okamžite v pofebruárovom období, teda v čase, keď ešte komunistické vedenie nemalo ujasnené základné princípy vzťahu k maďarskej menšine, dal Zbor povereníkov na základe svojho uznesenia zo 16. marca 1948 vypracovať zoznam osôb žijúcich na území južného Slovenska, ktoré bolo potrebné zo štátnobezpečnostných dôvodov premiestniť do iného kraja. Zoznam sa mal dotýkať len osôb, ktoré zaujímali kľúčové posty v hospodárskej oblasti. V zozname za tri okresy (Rimavská Sobota, Levice a Komárno), ktorý sa zachoval, bolo 15 osôb, väčšinou obchodníci. Pri príprave na odsun týchto osôb sa vychádzalo z toho, že: „Osoby, ktoré podľa dekrétu prezidenta republiky č. 33/1945 Sb. stratili československé štátne občianstvo, sú cudzincami, lebo podľa zákona č. 52/1935 Sb. je cudzincom každá osoba, ktorá sa nemôže preukázať, že je občanom Československej republiky.“¹⁴

Druhou závažnou skutočnosťou bolo, že osnova zákona o opatreniach a rozhodnutiach akčných výborov predpokladala, že rozhodnutia uskutočnené akčnými výbormi Národného frontu vo verejnom záujme „sú po práve“. To by znamenalo, že priamo Ústredná očistná komisia zriadená pri Ústrednom akčnom výbore Národného frontu by mohla tieto opatrenia nariadiť a o ich vykonanie požiadať Povereníctvo vnútra.¹⁵

Táto komisia sa však problematikou južného Slovenska osobitne nezaoberala. Represie voči nevyhovujúcim osobám boli uskutočnené na všeobecnom nie národnostnom základe. O takomto premiestňovaní osôb Zbor povereníkov do 6. januára 1949, keď sa ÚV KSS zaoberal vnútornou kolonizáciou na Slovensku nerozhodol. Snahou slovenských komunistov bolo predovšetkým zbaviť sa tých kategórií obyvateľstva maďarskej národnosti, ktoré nedostali československé štátne občianstvo ako vojnoví previnilci, ako osoby odsúdené ľudovými súdmi a najmä anyásov. V prvom rade sa viedli rokovania prostredníctvom Ministerstva zahraničných vecí s Maďarskom o dodatočnom vysídlení týchto osôb.¹⁶ Maďarská strana sa však nevyjadřila, či je ochotná tieto osoby prijať. To podnietilo slovenskú stranu k hľadaniu ďalších možností, ako tieto osoby odstrániť zo slovenského juhu.

14 SNA, f. Povereníctvo vnútra, sekretariát, kart. 88, č. 581/-48 sekr., Obežník Povereníctva vnútra č. 1000/-14--V/-3--1948 z 24. 3. 1948.

15 SNA, f. Povereníctvo vnútra, sekretariát, kart. 88, č. 581/-48 sekr.

16 SNA, f. GT, č. 512/-1.

Nakoniec bolo práve juhu Slovenska udelené „privilégium“ bojovať v prvých radoch línie proti triednym nepriateľom.

Riešiť celý komplex problémov južného Slovenska, ktoré narušovali hospodársku a politickú situáciu v tomto regióne bolo nevyhnutné nielen z vnútropolitického hľadiska. Narušovalo to vzájomné vzťahy s Maďarskom, ktoré už predtým veľmi ťažko nieslo opatrenia proti maďarskej menšine v rokoch 1945–1948 a na tom veľa nezmenilo ani to, že v oboch krajinách sa k moci dostali komunistické strany. Neriešené otázky v národnostnej oblasti mohli narušovať a oslabovať deklarovanú jednotu komunistického hnutia, ktorú garantoval J. V. Stalin. Bolo predovšetkým potrebné nájsť prostriedky, za pomoci ktorých by sa dali vyriešiť problémy všetkých zainteresovaných skupín obyvateľstva slovenského juhu, a to muselo byť v súlade s triednou politikou komunistickej strany, teda s ohľadom na sociálne slabé skupiny obyvateľstva, ku ktorým patrili aj tzv. náboristi, aj tzv. dôverníci. Takéto komplexné riešenie problémov slovenského juhu mala poskytnúť práve AKCIA JUH.

Na realizácii tejto akcie pracovali slovenská komunistická strana, slovenské povereníctva a odborné komisie v čase od 7. septembra 1949 do 12. októbra 1949. Táto akcia dodnes patrí k bielym miestam histórie Slovenska a nebyť toho, že sa ju nepodarilo realizovať, mohla patriť aj k jej čiernym miestam. Tento názov dostala akcia ako krycí názov pre potreby štátnej bezpečnosti, bežne sa však používal aj v orgánoch štátnej moci. V povedomí zainteresovaných kruhov sa o nej hovorilo ako o akcii odsunu triedne a politicky nevyhovujúcich obyvateľov maďarskej národnosti do Čiech, resp. ako o akcii odsunu cudzincov maďarskej národnosti do Čiech, lebo sa týkala aj tých obyvateľov Slovenska maďarskej národnosti, ktorým nebolo vrátené československé štátne občianstvo ani na základe zákona č. 245/1948 z 25. októbra 1948.

Na jej realizáciu mohli byť využité skúsenosti pracovníkov Povereníctva vnútra, pracovných skupín pre pozemkovú reformu a ľudí z rezortu sociálnej starostlivosti, pracovníkov Osídľovacieho úradu a Fondu národnej obnovy, ktorí sa podieľali na akciách z predchádzajúcich rokov ako boli odsun obyvateľov maďarskej národnosti do Čiech, výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, resp. aj konfiškácia pôdy podľa dekrétov a zákonov z rokov 1945–1948. Nie je náhoda, že s menami mnohých ľudí sa stretávame nielen pri realizácii spomínaných akcií, ale aj pri Akcii Juh.

Predpoklady pre akciu takéhoto charakteru sa začali vytvárať po prevzatí moci komunistickou stranou a vtedy, keď sa museli riešiť dve dôležité otázky:

1. Ako usporiadať záležitosti tých obyvateľov maďarskej národnosti, ktorým nebolo udelené československé štátne občianstvo.

2. Ako riešiť problémy ubytovania a vlastníctva náboristov, ktorí sa vracali z Čiech.

Už koncom roku 1948 sa ukazovalo, že situácia Maďarov, ktorí boli odsunutí na práce do Čiech je prakticky neudržateľná. Vyplývalo to nielen z pôvodne časovo obmedzeného určenia na prácu v Čechách, ktoré bolo podľa zákona č. 88/1945 limitované jedným rokom, ale aj zo skutočnosti, že obyvateľstvu maďarskej národnosti bolo vrátené československé štátne občianstvo a napriek tomu sa časť tohto obyvateľstva musela nútene zdržovať mimo svojho bydliska.

Pre štátnu správu sa stalo skoro neriešiteľným problémom, keď mnohí náboristi, ktorí si boli vedomí, že nejestvujú právne podmienky pre ich nútený pobyt v Čechách, začali opúšťať miesta na ktoré boli pridelení a masovo sa vracali do svojich pôvodných sídlisk. V januári 1949 sa z celkového počtu 44 129 osôb, ktoré boli odsunuté do Čiech v rámci organizovaného náboru na základe dekrétu prezidenta republiky č. 88/1945, vrátilo bez súhlasu úradov 19 530 osôb, čo bolo 44,26 % zo všetkých náboristov.¹⁷

Predpoklady pre Akciu Juh

Zbor povereníkov sa 3. decembra 1948 zaoberal otázkou návratu náboristov a prijal uznesenie o ich organizovanom návrate a o spôsobe ich umiestňovania. Roľníci, ktorých majetok bol konfiškovaný, mali byť umiestňovaní na iných vhodných majetkoch, neroľníci, ktorých majetok bol konfiškovaný, mali byť umiestnení na voľné miesta v iných oblastiach Slovenska. Tí, ktorých majetok nebol konfiškovaný a pridelený inému vlastníkovi, sa mohli vrátiť na svoj majetok.¹⁸

Samotné uznesenie však bolo v praxi veľmi ťažko realizovateľné pre akútny nedostatok voľných bytov a domov na území južného Slovenska a náboristi väčšinou neboli ochotní sťahovať sa mimo tohto územia. Je možné povedať, že dávali prednosť jednoznačne obciam a domom, v ktorých pôvodne žili.

17 SNA, f. Povereníctvo vnútra, sekretariát, kart. 191.

18 SNA, f. ÚP ZP, mikrofilm II. 364, č. 889.

Problémom náboristov sa zaoberalo aj Predsedníctvo ÚV KSS, ktoré stanovilo: „Osoby maďarskej národnosti, prikázané na práce v českých zemiach, majú sa umiestniť opäť na Slovensko podľa týchto zásad:

- návrat náboristov späť na Slovensko sa uskutoční organizovaným spôsobom,
- Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy sa postará o umiestnenie náboristov, roľníkov, ktorých majetok bol skonfiškovaný a pridelený, na iných vhodných majetkoch,
- Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy spolu s Povereníctvom sociálnej starostlivosti tých náboristov, ktorých majetok bol konfiškovaný a pridelený, poťažne bol konfiškovaný, ale nepridelený, umiestni na ich pôvodné majetky.“¹⁹

Pokusy riešiť zložité bytové otázky južného Slovenska verbovaním obyvateľov maďarskej národnosti na štátne majetky, kde mali pracovať ako deputátnici nevychádzali. Prihlásili sa len niektoré rodiny, ktoré nevlastnili žiadny majetok.²⁰

V prvej polovici roku 1949 sa intenzívne pripravovala československo-maďarská zmluva o priateľstve a vzájomnej spolupráci, ktorá bola podpísaná 16. apríla 1949.²¹ Aj to bol jeden z podnetov pre urýchlené riešenie problematiky náboristov. Pri príležitosti návštevy maďarskej delegácie v Prahe 23. júla 1949 predniesol V. Široký prejav s názvom „Koniec nacionálneho štvania v Dunajskej kotline“.²² Riešenie problematiky náboristov však ovplyvnila už politická dohoda Okáli – Heltaí, podľa ktorej náboristi mali byť umiestňovaní aj na majetkoch bohatých maďarských roľníkov.²³ Teda aj v tejto oblasti bol postup konzultovaný s maďarskou stranou.

Materiál pripravený pre Predsedníctvo ÚV KSS z 3. júna 1949, obsahoval už prvky tejto novej koncepcie riešenia problémov južného pohraničia, ktorá mala zohľadniť potreby malých vlastníkov maďarskej a slovenskej národnosti, zladiť ich so záujmom o asimiláciu sociálne slabších vrstiev obyvateľstva maďarskej národnosti s úsilím o potlačanie ekonomicky sil-

19 Tamtiež.

20 SNA, f. Predsedníctvo ÚV KSS, a. j. 19 Správa pre Predsedníctvo ÚV KSS o bytových problémoch južného Slovenska.

21 Podrobnejšie o problematike podpísania československo-maďarskej zmluvy píše: Čierna-Lantayová, D., *Podoby československo-maďarského vzťahu 1938–1949*, Bratislava 1992, s. 161–179.

22 SNA, f. V. Široký, a. j. 106.

23 SNA, f. Povereníctvo vnútra, sekretariát, kart. 191, č.117/47.

nejších vrstiev obyvateľstva maďarskej národnosti. Táto politika bola charakteristická práve pre koniec štyridsiatych a začiatok päťdesiatych rokov. Náboristi však nielenže dávali prednosť ubytovaniu vo svojich domoch, ale odmietali aj pôdu, ktorú im chcelo pridať Povereníctvo pôdohospodárstva a dožadovali sa svojich majetkov. V polovici mája 1949 v okresoch Štúrovo, Nové Zámky, Hurbanovo, Šaľa a Želiezovce odmietlo ponúknutú pôdu 598 náboristov.²⁴

Príprava akcie

Podľa materiálu, ktorý bol pripravený pre Predsedníctvo ÚV KSS 3. júna 1949 mala byť pri ÚV KSS vytvorená komisia na riešenie otázok južného pohraničia, ktorá mala okrem iného riešiť aj problematiku náboristov. Mala byť zložená zo zástupcov sekretariátu ÚV KSS, zástupcov Maďarskej komisie pri ÚV KSS (J. Kugler, F. Rabay), zástupcu ÚV KSS (J. Honec), zástupcov Osídľovacieho úradu a Povereníctva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy. Komisia mala preskúmať priamo v obciach doteraz nevyriešené prípady umiestnenia náboristov, spory medzi presídlencami, kolonistami a deputátnikmi a mala sa pokúsiť riešiť problémy na mieste dohodu. V prípade, že by sa nepodarilo dohodu dosiahnuť boli navrhnuté zásady, podľa ktorých sa mali krízové situácie riešiť. Komisia sa mala usilovať najšť pre rodiny, ktorých majetok bol konfiškovaný a užívaný inými osobami, vhodné zamestnanie v štátnych lesoch a na štátnych majetkoch a ubytovanie na iných dedinách, priemyselných mestách, banických strediskách (Handlová), resp. u „bohatých“ Maďarov. V materiáli predloženom na zasadanie ÚV KSS sa ešte nespomínala možnosť odsunutia „boháčov, alebo politicky kompromitovaných obyvateľov maďarskej národnosti“ do českého pohraničia. Komisia mala pripraviť materiál o riešení tejto problematiky a do 14 dní ho predložiť roľníckemu oddeleniu ÚV KSS a potom ústrednému sekretariátu.²⁵

Cesta k riešeniu zamotanej situácie, ktorá vznikala pri návrate náboristov bola načrtnutá v diskusii na tomto zasadaní D. Okálím, ktorý k problematike osôb maďarskej národnosti, ktoré nemali československé štátne

24 SNA, f. Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy, kart. 1670, č. 20 383/-49

25 SNA, f. GT, č. 1/-1949.

občianstvo povedal: „Trebá len rozhodnúť, lebo sú to cudzinci, či majú byť odsunutí, alebo nie, alebo daní na štátne majetky alebo do Čiech. Českí súdruhovia sú ochotní ich prevziať všetkých do Jáchymova.“²⁶ Uznesenie zo zasadania Predsedníctva ÚV KSS ešte formulácie o odsune týchto osôb do Čiech neobsahovalo, konečný spôsob, akým sa problematika vyrieši odsúvalo na novozriadenú komisiu.

Problematikou uspokojovania náboristov a dôverníkov a riešením zložitej situácie na južnom Slovensku sa zaoberala, tak ako to bolo plánované, Roľnícka komisia pri ÚV KSS na svojom zasadaní 6. septembra 1949 a pripravila k tejto problematike materiál pre ÚV KSS.²⁷ Uznesenie z 9. zasadania Roľníckej komisie pri ÚV KSS vychádzalo z toho, že problémy náboristov, ktorí sa vracali, alebo mali vracieť z Čiech, je potrebné riešiť jednak budovaním a opravou domov, ale objavovali sa už aj formulácie o možnosti využiť na riešenie tohto problému represívne opatrenia. V šiestom bode uznesenia tejto komisie sa navrhovalo, aby Povereníctvo vnútra urýchlene pripravilo zoznam previnivších sa osôb, „ktoré i zo štátoprávnych dôvodov majú byť vysídlené a ich byty dané pre túto akciu k dispozícii“.²⁸ V uznesení roľníckej komisie sa ďalej doporučovalo, aby neumiestnené rodiny boli podľa bytového zákona ubytované na farchu boháčov. Jasne bolo navrhnuté, že „pri celej akcii má byť medzi Slovákami i Maďarmi prevádzaný nábor na práce do pohraničia“.²⁹

Systémom postupných krokov sa schyľovalo k príprave represívnej akcie väčšieho charakteru, od ktorej si predstavitelia KSS sľubovali potrestanie triedneho nepriateľa, asimiláciu časti maďarskej menšiny i vyriešenie problémov s návratom náboristov.

Politickým základom Akcie Juh bolo uznesenie ÚV KSS zo 7. septembra 1949 o riešení niektorých otázok na južnom pohraničí, ktoré bolo pripravené na základe materiálu predloženého roľníckou komisiou. Bola vytvorená Ústredná komisia Akcie Juh, ktorá mala pracovať pri Povereníctve vnútra. Jej predsedom bol menovaný poverenik vnútra Daniel Okáli, členmi

26 SNA, f. Predsedníctvo ÚV KSS, a. j. 19.

27 Členmi Roľníckej komisie ÚV KSS boli: G. Husák, K. Bacílek, D. Okáli, M. Falčan, Rendek, Fišera, A. Buza, Kállai, Dvorský, Kugler, Žbirka.

28 SNA, f. Povereníctvo vnútra, sekretariát, osobitne protokolované spisy, (ďalej o.p.s.) Inv. č. 121, kart. 207, č. 346/-50.

29 *Tamtiež*. Pri mnohých údajoch o osobách nie je možné zistiť krstné mená, najmä u pracovníkov rôznych inštitúcií, pretože vo väčšine dokumentov sú jednotlivé osoby oslované slovom súdruh a priezviskom.

komisie boli: J. Krajčí, za Povereníctvo vnútra, ktorý túto komisiu prakticky aj viedol, zástupcovia ÚV KSS J. Kugler a Kriško, A. Buza za Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy, Szende za Povereníctvo práce a sociálnych vecí a zástupca Osídľovacieho úradu pre Slovensko Veselý.

Bolo typické pre toto obdobie, že zásadné rozhodnutia, vrátane personálneho obsadenia komisie boli rozhodnuté na ÚV KSS, aj keď vytváraná komisia spadala do rezortu vnútra a len dodatočne boli schválené štátnymi orgánmi.³⁰

Aj keď akcia mala mať veľmi široké zameranie, o tom, ktorej časti prikladala realizačná zložka Povereníctva vnútra najväčšiu pozornosť svedčil aj list povereníka vnútra D. Okáliho z 8. septembra 1949 prednostovi odboru verejnej správy Povereníctva vnútra J. Krajčimu, že Predsedníctvo ÚV KSS 7. septembra 1949 rozhodlo o prevedení odsunu osôb maďarskej národnosti, ktoré sa ťažko previnili proti Československu, ľudovodemokratickému zriadeniu a neobdržali československé štátne občianstvo. „Prevedenie odsunu podľa politickej dohody sa má uskutočniť do českých zemí počas jedného mesiaca.“³¹ Uvedený záber postihnutých osôb sa však pri výbere osôb na odsun v neskoršom období podstatne prekročil.

Telegram z Prahy pre D. Okáliho už z 8. septembra 1949 potvrdzoval, že akcia bola prerokovaná s ministrom vnútra V. Noskom a plk. Pavlom. Ministerstvo vnútra predpokladalo, že aj na Ministerstve vnútra bude vytvorená komisia, ktorá sa bude problémom zaoberať, ale postupne sa od toho ustúpilo.³²

Úlohy celej akcie boli po štátnej línii konkretizované na zasadnutí Zboru povereníkov 12. septembra 1949. Zasadanie, ktoré viedol predseda Zboru povereníkov G. Husák prijalo uznesenie pod názvom „Úprava niektorých otázok, týkajúcich sa južného Slovenska“. Zbor povereníkov v ňom schválil komisiu pre riešenie sporných otázok na južnom Slovensku v čele s povereníkom vnútra, ale jej členov neurčil menovite, boli stanovené len rezorty, ktoré sa mali na akcii podieľať. Podobným spôsobom, ako bolo formulované vytvorenie Ústrednej komisie Akcie Juh bolo stanovené, že zo zástupcov odborných rezortov Zboru povereníkov a stranických orgánov sa majú vytvoriť komisie na riešenie sporných otázok aj v jednotlivých okresoch južného Slovenska.

30 *Tamtiež*. Aj tu treba pripomenúť rozhodujúcu úlohu orgánov komunistickej strany, ktorú pri Akcii Juh štúdia I. Molnára obchádza.

31 SNA, f. Povereníctvo vnútra, administratívny odbor, kart. 667, č. 11/-1949.

32 SNA, f. Povereníctvo vnútra, sekretariát, o.p.s., Inv. š. 121, kat. 207, č. 346/-50.

Druhá časť uznesení Zboru povereníkov z 12. septembra 1949 sa dotýkala výstavby domov pre neumiestnené rodiny na južnom Slovensku, do stavby už začatých stavieb a rekonštrukcie ďalších domov, ktoré boli poškodené vojnou a prieskumu možností ubytovania náboristov v nadmerných domoch a bytoch.

Uznesenie Zboru povereníkov obsahovalo aj zásadné smernice pre riešenie majetkových problémov náboristov, ktoré potvrdzovalo niektoré predchádzajúce úvahy stranických predstaviteľov a uznesenia stranických komisií a dávalo im definitívnu podobu. Oproti predchádzajúcim uzneseniam vychádzalo z princípu, podľa ktorého bolo potrebné v každom prípade usilovať sa, aby sa majetok vrátil predchádzajúcemu majiteľovi. Bolo stanovené:

- hnutelnosti tzv. náboristov, pokiaľ to bolo možné, a pokiaľ boli v rukách fyzickej osoby bez právneho titulu, mali byť náboristom vrátené in natura,
- pokiaľ takéto hnutelnosti (napr. dobytok a pod.) boli právnym titulom v rukách dôverníkov a pod., a náborista si robil nárok na ich vrátenie, mala sa komisia pokúsiť o dohodu,
- bola vyslovená zásada, že nárok na náhradu, alebo ušlý zisk sa nikomu nepriznáva z dôvodu, že svojho času bola podľa rozhodnutia vlády uskutočnená konfiškácia týchto majetkových hodnôt,
- v prípadoch sociálne odôvodnených, keď to uznala k tomu určená komisia, bola navrhnutá podpora pre takých náboristov alebo dôverníkov, ktorí pre existenčné zabezpečenie potrebovali dobytok, zariadenie a pod., ak predtým bez vlastnej viny o ne prišli,
- pri nehnuteľnostiach sa mala sledovať zásada pomerného uspokojenia všetkých kategórií obyvateľstva, i keď nárok na odškodnenie sa nepriznával.

Treťou významnou zložkou uznesenia Zboru povereníkov, ktorá sa neskôr ukázala v určitej miere ako ťažisková pre prácu určených komisií, aj keď v tomto uznesení boli tomuto problému venované len dva body, boli opatrenia na odsun nepriateľských osôb maďarskej národnosti do Čiech. Uznesenie ukladalo povereníkovi vnútra, aby dal urýchlene vyhotoviť zoznam osôb, ktoré sa previnili proti štátu, a mali byť zo štátnobezpečnostných dôvodov z južných okresov vysídlené. Povereníkovi vnútra sa ďalej ukladalo, dohodnúť vysídlenie týchto osôb s príslušnými ústrednými úradmi v Prahe a pre umiestnenie prestárlych osôb využiť ubytovacie priestory po vysťahovaných Nemcoch, alebo Poliakoch. Predseda Osídľovacieho úradu pre Slovensko mal uskutočniť súpis domových konfiškátov,

v ktorých by bolo možné uvoľniť byty v súvislosti s „odsunom osôb prevínilých a štátu nepriateľských z južnoslovenských okresov“.³³

Uznesenie Zboru poverenikov z 12. septembra 1949 bolo v podstate len kópiou uznesenia Predsedníctva KSS. Absentovala v ňom síce úvodná úvaha o tom, že akcia sa má realizovať po triednej línii a že má postihnúť „boháčov a ľudovodemokratickému zriadeniu nepriateľské elementy“, ale až na niektoré štylistické zmeny a odlišné formulácie sa Zbor poverenikov verne držal predlohy, ktorú mu poskytlo Predsedníctvo ÚV KSS.

Ani jedno z uznesení, ani Predsedníctva KSS, ani Zboru poverenikov nezdôrazňovalo ten aspekt, ktorý sa v priebehu realizácie akcie dostal výrazne do popredia, t.j. odsun vybraných skupín obyvateľstva zo svojho bydliska do Čiech. V oboch uzneseniach sa písalo o odsune osôb spomínanej kategórie s tým, že je potrebné dohodnúť ich odsun s ústrednými úradmi v Prahe.

Týmto uznesením sa vo všeobecnej podobe vytyčovali úlohy súvisiace s Akciou Juh v jej troch základných okruhoch:

- uspokojenie požiadaviek skupín obyvateľstva zainteresovaných na osídľovaní južného Slovenska (náboristov a dôverníkov),
- výstavba a rekonštrukcia domov potrebných pre riešenie problémov južného Slovenska,
- uskutočnenie odsunu vyčlenených skupín obyvateľstva maďarskej národnosti do Čiech.

Celá akcia sa mala vykonať v čo najväčšej tajnosti, ale ako dokumentujú priložené prílohy, nedialo sa tak formou tajných dodatkov.³⁴ Zoznam politicky nespoľahlivých osôb mal byť vypracovaný tak na základe uznesenia Predsedníctva ÚV KSS, ako aj rozhodnutia Zboru poverenikov a úlohou bolo poverené Povereníctvo vnútra. Horlivosť okresných, politikobezpečnostných komisií sa už vo fáze výberu mohla prejavovať nielen vo výbere ľudí z Povereníctvom vnútra pripravených zoznamov, ale prejavila sa najmä pri hľadaní tých „nespoľahlivých“, ktorí sa búrili proti novonastolenému režimu. Podľa výňatku zo zápisnice Ústrednej komisie Akcie Juh o úlohách okresných komisií, okresné komisie nemohli rozhodovať o vyňatí žiadnej hospodárskej jednotky z odsunu. Mohla to urobiť len Ústredná komisia. Okresné komisie však mali právo podávať takéto návrhy.³⁵

33 SNA, f. ÚP ZP. Zápisnica zo zasadania Zboru poverenikov 12. 9. 1949.

34 Molnár, I.: Kapitoly z poválečných dejín Maďarů..., s. 86.

35 SNA, f. Povereníctvo vnútra, adm. odb., kart. 667, č. 10/-1949 – Juh, č. 82/-1949 – Juh.

Cieľom celej akcie malo byť vyriešenie prvého okruhu problémov, t.j. uspokojenie zainteresovaných zložiek obyvateľstva, výstavba a rekonštrukcia domov a tiež uskutočnenie odsunu niektorých skupín obyvateľstva maďarskej národnosti mali byť len pomocnými prostriedkami, prostredníctvom ktorých sa mala časť uspokojenia realizovať.

Rekonštrukcia a výstavba domov boli v povojnových časoch, keď sa do oblasti južného Slovenska vložilo veľmi málo prostriedkov, veľmi zložitou záležitosťou a zámery a uznesenia Zboru poverenikov v tejto oblasti sa ani nepodarilo plne realizovať ani po roku 1948.³⁶

Vedúci pracovnej skupiny pre pozemkovú reformu v Košiciach v správe z 23. marca 1950 vo veci „Stavebný program Akcie Juh“ oznamoval, že podobná akcia sa v obvode tejto pracovnej skupiny nikdy neuskutočňovala.³⁷

Veľká časť úsilia o úpravu pomerov na južnom pohraničí sa skoncentrovala do tretieho bodu, odsunu niektorých skupín obyvateľstva maďarskej národnosti do Čiech, ktorý mal byť pôvodne iba prostriedkom na získanie ubytovania pre náboristov a dôverníkov, ale postupne nadobudol obrysy triedneho a politického boja proti stredným podnikateľským vrstvám a roľníkom. Bola to jedna z prvých akcií usilujúcich sa o ich likvidáciu.

Organizačná príprava a výber osôb na odsun

Rozhodujúce kroky k realizácii Akcie Juh sa začali uskutočňovať už po zasadaní Predsedníctva ÚV KSS zo 7. septembra 1949. Ústredná komisia pre Akciu Juh, ktorá bola formálne vymenovaná na zasadaní Zboru poverenikov 12. septembra 1949, mala svoje prvé zasadanie už 8. septembra. V ten istý deň oznamoval ÚV KSS členovi Ústrednej komisie Akcie Juh (ďalej Ústrednej komisie) J. Krajčimu, že je potrebné vyhotoviť zoznam osôb maďarskej národnosti, ktoré sa previnili proti Československu, jej ľudovodemokratickému zriadeniu, nedostali československé štátne občian-

36 Týmto problémom sa v tomto príspevku nebudeme podrobne zaoberať. Ide o zložitý komplex hospodársko-sociálnych problémov, ktorým je potrebné venovať osobitnú pozornosť v rámci samostatného výstupu o situácii v tejto oblasti na juhu Slovenska.

37 SNA, f. Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy (ďalej PPPR), kart. 2135.

stvo podľa zákona č. 245/1948 Sb. a zoznam kulakov, ktorých majetok bol právoplatne konfiškovaný, ale konfiškácia nebola vykonaná.³⁸

Hlavnú koordinačnú úlohu pri príprave celej akcie mala Ústredná komisia Akcie Juh, ktorej boli fakticky poskytnuté veľmi rozsiahle právomoci.

Podľa rozhodnutia Ústrednej komisie 8. septembra 1949 mali byť spracované aj zoznamy osôb, ktoré boli určené na odsun do Maďarska, ako osoby odsúdené podľa nar. č. 33/1945 Zb. n. SNR, ale neboli odsunuté, mal sa pripraviť zoznam konfiškovaných domov podľa krajov, okresov a obcí, v ktorých býval pôvodný majiteľ a podrobný zoznam konfiškovaného majetku podľa nar. č. 104/1948 Zb. n. SNR.³⁹

Na zasadaní Ústrednej komisie 9. septembra 1949 bolo rozhodnuté, aby sa osobám, ktoré prichádzajú do úvahy na odsun v rámci Akcie Juh, odobralo potvrdenie o politickej spoľahlivosti, ak im už bolo udelené. Toto rozhodnutie bolo oznámené predsedom krajských národných výborov 14. septembra 1949. V liste D. Okáliho sa zdôrazňovalo, že akcia sa uskutočňuje v záujme ukludnenia situácie na južnom Slovensku a je potrebné postarať sa o zamietnutie odvolaní postihnutých osôb voči takému postupu.⁴⁰ Zoznamy, ktoré pripravilo Povereníctvo vnútra sa stali potom základom pre výber osôb na odsun do Čiech v rámci Akcie Juh.

Následne na ďalšom zasadaní 11. septembra 1949 táto komisia rozhodla o tom, že odsun obyvateľov maďarskej národnosti sa nebude vzťahovať na všetkých obyvateľov z vybraných skupín, ale len na tých, ktorí sú štátne a politicky nespoľahliví. Kruh sa uzavrel. Vybrané osoby boli odňatím politickej spoľahlivosti vyčlenené ako osoby vhodné na odsun. Ako sa neskôr ukázalo, karty zamiešala príslušnosť k povolaniu, resp. k sociálnej triede, teda kritérium, ktoré strana, vyhlasujúca sa za zástupcu najchudobnejších sociálnych vrstiev a robotníkov, musela aspoň formálne rešpektovať.

Rodiny, ktoré mali byť odsúvané do Čiech, mali byť ako rodinné celky dopravované na miesto určenia, ktoré malo byť určené slovenskými úradmi. V zápisnici zo zasadania Ústrednej komisie Akcie Juh sa uvádzalo, že „pokial' české úrady mienia práceschopných príslušníkov týchto rodín umiestniť v Čechách na inom mieste, majú tak urobiť len po umiestnení odsunutých rodín na mieste určenia (v záujme zachovania právneho poriadku)“.⁴¹

38 SNA, f. Povereníctvo vnútra, administratívny odbor, kr. 667, č. 11/-1949.

39 Tamtiež, č. 14/-1949.

40 Tamtiež, č. 10/-1949.

41 Tamtiež, č. 82/-1949.

Spôsob riešenia maďarskej otázky na Slovensku v rokoch 1945–1948 a rozbiehajúca sa Akcia Juh na južnom Slovensku evokovali otázku, prečo sa začína s „potieraním protisocialistických živlov“ práve na južnom Slovensku, medzi obyvateľstvom maďarskej národnosti. Vtedajšia politická orientácia na hľadanie nepriateľov medzi roľníctvom, poľnohospodársky charakter južného Slovenska, sociálne a hospodárske pomery, do ktorých sa vracali náboristi, a v ktorých žili dôverníci, dávali na to odpoveď len čiastočne. Túto otázku si však začínali klásť občania, členovia i nečlenovia komunistickej strany a napriek neustálemu zdôrazňovaniu triedneho zamerania akcie, sa medzi Slovákami a Maďarmi, a to dokonca aj medzi komunistickými funkcionármi na nižšom stupni, považovala Akcia Juh za pokračovanie politiky z rokov 1945–1948.

Akcia Juh teda mala okrem sociálnej a hospodárskej aj veľmi dôležitú politickú dimenziu. Čerpala z tézy o zostrujúcom sa politickom, triednom boji, o nevyhnutnosti likvidovať triedneho nepriateľa. Aj smernice Povereníctva vnútra upozorňovali na to, že akcia má dôležitý politický význam, že sa uskutočňuje v rámci triedneho boja na dedine a že jej uskutočnením sa „nielenže usporiadajú pomery na južnom pohraničí, ale zlepši sa hospodárska a politická situácia veľkého počtu pracujúcich“.⁴² V tejto súvislosti bol stále zdôrazňovaný jej triedny a nie nacionálny charakter. Napriek tomu sa pri výbere osôb na odsun úzkostlivo dbalo na to, aby boli vyberaní iba obyvatelia maďarskej národnosti. Napriek tomu bolo na prvých zoznamoch zaradených 18 Slovákov a 5 Nemcov. Z nich jeden dokonca člen KSS. Títo ľudia boli však pri revíziách zo zoznamov vyradení. V niektorých prípadoch boli odoberané aj reslovakizačné dekréty.

Pred začiatkom akcie na 13. septembra 1949 bola zvolaná porada okresných komisárov okresov južného Slovenska na ktorej predniesli zásadné príspevky pre prípravu celej akcie Š. Bašťovanský, generálny tajomník ÚV KSS a G. Husák, predseda Zboru povereníkov. Nešlo len o klasickú poradomániu funkcionárov komunistickej strany z tohto obdobia. Bolo potrebné pripraviť verejnú mienku, ale najmä funkcionárov KSS a štátnych úradníkov na deportačnú akciu, podobnú tým, ktoré sa realizovali po roku 1945 a s ktorých hodnotením sa nevedela komunistická strana vyrovať veľmi dlhé obdobie.

Prejav Š. Bašťovanského bol zameraný na všeobecné zásady národnostnej politiky a boli v ňom stanovené aj zásady pre posudzovanie osôb,

42 Tamtiež, č. 14/-1949.

ktoré mali byť zaradené do Akcie Juh. Tento prejav sa však nenachádza ani v materiáloch štátnych, ani stranických orgánov na Slovensku. Prejav G. Husáka sa, s jemu typickou rozvláčnosťou, zaoberal Akciou Juh v širšom kontexte. Vyzdvihol najmä aspekty, ktoré vyvolali potrebu akcie, teda návrat náboristov späť na Slovensko. Upozornil aj na to, že situácia na južnom Slovensku sa komplikovala aj v dôsledku toho, že riešenie problémov roľníckych oblastí muselo ustúpiť potrebám zvyšovania priemyselnej výroby. G. Husák sa v celom svojom prejave snažil dokazovať, že akcia nie je v žiadnom prípade zameraná nacionálne, že jej cieľom je naopak priniesť do južného pohraničia nacionálny zmier. Politickým cieľom mala byť jednota slovenského a maďarského pracujúceho proti maďarskému a slovenskému kulakovi, „aby videli, že po triednej línii ideme, nie po nacionálnej línii, že skutočne nepriateľov drobného človeka, nepriateľov jeho režimu a štátu stade vytrhujeme, aby celá dedina tleskala, keď tieto elementy z dediny odídu“.⁴³

Aj keď trochu odbiehame od hlavného prejavu G. Husáka, v podstate nikdy sa nepodarilo dosiahnuť, aby náboristi bez problémov preberali majetky odsúvaných, alebo sa sťahovali priamo do domov bohatších sedliakov, ktorí ešte v týchto domoch bývali.

Z referátu G. Husáka vo významnej miere rezonoval ešte jeden aspekt, utajenosť akcie pred širšou slovenskou verejnosťou. G. Husák povedal: „Strana musí vedieť a všetky stranické orgány musia vedieť, že najvyššie miesta stranické a štátu stoja za touto akciou. Dáva sa len na to pozor, aby sa nestali krivdy, aby sa nestali prechmaty, aby tu nebola nejaká osobná pomsta, aby si to za žiadnu cenu neodskákal nejaký malý človek, nejaký drobný chudák. Tak k tomu transportu, ktoré snáď robia najviac rozruchu v niektorých obciach. My nepôjdeme s tým do rozhlasu, do novín a kdekade inde a na druhej strane v okresoch a obciach netreba tajiť, prečo pán Szücs, alebo neviem xy ide stade preč. Netreba to tajiť, že jeho majetok bol konfiškovaný, bol odsúdený, nemá štátne občianstvo a dôvody štátnobezpečnostné nám kážu, aby sme ho z tohto kraja odsunuli.“⁴⁴ Zdôrazňoval, že ide o vytrhnutie triedneho nepriateľa aj s koreňmi z jeho prostredia a presadenie tam, kde je potreba pracovných síl.

V závere vyzval všetkých, aby pomáhali vymenovaným komisiám v ich práci, „aby do pol októbra mali tento problém zo stola“.

Okresné národné výbory boli o Akcii Juh informované listom Povereníctva vnútra zo 16. septembra 1949. V liste sa zdôrazňovalo, že „akcia má dôležitý politický význam v rámci priebehu triedneho boja... a dôsledným splnením nielenže sa usporiadajú pomery na južnom pohraničí, ale zlepši sa hospodárska a politická situácia veľkého počtu pracujúcich“.⁴⁵ V liste Povereníctvo vnútra oboznamovalo národné výbory aj so štruktúrou orgánov, ktoré mali akciu zabezpečovať.

Na realizáciu Akcie Juh v okresoch boli utvárané okresné a politikobezpečnostné komisie. Úlohou okresných komisií bolo usporiadať bytové a majetkové pomery osôb, ktoré sa vrátili z Čiech, a dôverníkov, ktorí boli osídlení na ich majetkoch. Tieto komisie mali vyhotoviť zoznamy „neuspokojených“ a snažiť sa vyriešiť konfliktné otázky v jednotlivých obciach. Práve tieto komisie mali riešiť najzložitejšie problémy medziľudských vzťahov, ktoré zapríčinili nezmyselné opatrenia režimu. Museli rozhodovať, kto zostane bývať v dome, bývalý majiteľ, ktorý ho postavil, dlhé roky v ňom žil a ktorý po návrate z Čiech býval u príbuzných alebo známych, pretože nechcel prijať žiadne náhradné ubytovanie, alebo nájomca, dôverník, ktorý dom dostal do prenájmu alebo trvalej držby od štátu. Rozhodnutia komisií, nech už boli akékoľvek, nemohli byť spravodlivé k obom zainteresovaným stranám. Časť nahromadených problémov autoritatívnym pridelovaním nehnuteľností vyriešili a pre poškodených sa snažili hľadať núdzové riešenie.

Činnosť okresných komisií bola náročná a zložitá. Vyžadovala poznať do detailov problematiku nielen južného Slovenska, regiónu, ale aj konkrétnej dediny, osudy jednotlivých rodín. Rozhodnutia komisií v zložitých povojnových podmienkach zákonite vyvolávali nepriaznivé reakcie tak zo strany náboristov i dôverníkov.

Okresné komisie menoval Zbor povereníkov na doporučenie straníckej komisie, ktorá pracovala v zložení G. Husák, D. Okáli, Krajňák, Čihák.⁴⁶

Bolo vytvorených 5 okresných komisií, ktoré mali na starosti viaceré okresy. Menovaný bol vedúci komisie, ktorý potom v okresoch priberal pre riešenie problémov spolupracovníkov z jednotlivých odborných rezortov, povereníctiev a miestnych funkcionárov štátnej správy a zástupcov komunistickej strany. Členmi komisií boli podľa rozhodnutia Zboru povereníkov z 12. septembra 1949 zástupcovia tzv. zainteresovaných povereníctiev, teda tých, ktoré sa podieľali na osídľovaní južného pohraničia, pridelovaní ma-

43 SNA, f. Povereníctvo vnútra, sekretariát, o.p.s., kart. 207, č. 346/-49.

44 SNA, f. Povereníctvo vnútra, adm. odb. kart. 667, č. 14/-1949.

45 Tamtiež, č. 82/-1949.

46 Tamtiež, č. 11/-49.

jetkov, alebo ich konfiškácii. (Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy, Povereníctvo práce a sociálnej starostlivosti, Osídľovací úrad pre Slovensko). Vedúcim komisie v skupine poverených okresov bol zástupca Povereníctva vnútra. Členovia komisie za ostatné rezorty neboli pravdepodobne stáli, aj keď návrh na ich menovanie z 13. septembra 1949 bol pripravený menovite, podľa zástupcov za jednotlivé rezorty. Zastupovanie kolegami z rezortu sa v podstate tolerovalo. Dokonca v priebehu akcie bol z disciplinárnych dôvodov odvolaný člen II. komisie Š. Krištof.

Okresy boli rozdelené do 5 skupín:

- I. Šamorín, Šaľa, Levice, Bratislava-okolie – vedúci Poľačko. (PV)
- II. Dunajská Streda, Želiezovce, Modrý Kameň, Lučenec – vedúci J. Honec. (ÚV KSS),
- III. Galanta, Senec, Nové Zámky, Rimavská Sobota, Moldava n/B. – vedúci Suchý. (PV)
- IV. Komárno, Čalovo, Štúrovo, Šafárikovo – vedúci V. Borovský. (PV)
- V. Hurbanovo, Vráble, Šahy, Šurany, Jesenské, Rožňava – vedúci F. Bahýl. (PV)⁴⁷

Členmi jednotlivých komisií boli:

- I. Kubač, Rabay (ÚV KSS), Tegelhof (PPPR), Baláz (PPSS), Zeman (OÚ).
- II. Kuna (ÚV KSS), Š. Krištof (PV), Ing. Legesa (PPPR), Vojtko (PPSS), Václav (OÚ).
- III. Gottier, V. Puha (ÚV KSS), Polakovič (PPPR), dr. Šimko (PPSS), P. Šimek (OÚ).
- IV. Košecký, Očovský (ÚV KSS), J. Koščo (PPPR), B. Frank (PPSS), Weimvurm (OÚ).
- V. V. Kleštinský, V. Szarka (ÚV KSS), Š. Franek (PPPR), Š. Gašaj (PPSS), O. Zábredský (OÚ).

Kým okresné komisie plnili väčšinou úlohy, ktoré súviseli s uspokojovaním jednotlivých vrstiev obyvateľstva v ich nárokoch, ktoré vyplynuli z predchádzajúceho riešenia maďarskej otázky, o tom, kto bude zaradený do odsunu v rámci Akcie Juh mali rozhodovať politické, resp. politicko-bezpečnostné komisie. Tie boli zostavené zo zástupcu komunistickej strany maďarskej národnosti, ktorého menoval ÚV KSČ, pracovníka Štátnej bezpečnosti, ktorého menovalo Povereníctvo vnútra a nimi pozvaných miestnych funkcionárov komunistickej strany a národných výborov, ktorí mali poskytovať konkrétne údaje o osobách z regiónu. Úlohou politických komi-

sií bolo na podklade materiálov, ktoré dostali k dispozícii a ktoré tu už boli spomínané, predložiť Ústrednej komisii návrh osôb maďarskej národnosti, ktoré mali byť odsunuté do Čiech. Taktu spracované návrhy mala na základe rozhodnutia Ústrednej komisie z 19. septembra 1949 posúdiť trojčlenná komisia, ktorá bola v počiatočnom období v tomto najvyššou inštanciou. Jej členmi boli Š. Fábry, ktorý zastupoval ÚV KSS, L. Žitňan za Povereníctvo vnútra a npor. Misál za Štátnu bezpečnosť. Aj zo zloženia tejto komisie je zjavné, že zástupcovia Povereníctva vnútra mali tu rozhodujúce postavenie.

V deň, keď Zbor poverenikov ešte len rozhodol o uskutočňovaní akcie, sa v Ústrednej komisii už prerokovávali výsledky predbežného zisťovania o osobách spôsobilých na odsun z okresov Bratislava-vidiek, Galanta, Hurbanovo, Komárno, Šamorín, Želiezovce, kde bolo zistených 357 rodín „spôsobilých“ na odsun na základe toho, že nemali schválené priznanie československého štátneho občianstva. Ako sporné sa hodnotili prípady podľa týchto kritérií: 29 prípadov, ktoré nemohli dostať československé štátne občianstvo, 15 prípadov rodín, ktoré reslovakizovali a 3 rodiny, ktoré boli slovenskej národnosti. Samotný tento výpočet sporných prípadov potvrdzoval, že akcia mala nacionálny charakter, ale aj rozhodujúcu úlohu vedenia komunistickej strany a Štátnej bezpečnosti pri príprave akcie.

Komisie začali pracovať od 14. septembra 1949 po inštrukcii na ÚV KSS, kde generálny tajomník ÚV KSS Š. Bašťovanský vysvetlil členom komisií kritériá, podľa ktorých mali uskutočňovať výber osôb.⁴⁸

Už na zasadaní Ústrednej komisie Akcie Juh 12. septembra 1949 informoval poverenik vnútra Daniel Okáli o dôležitých okolnostiach, ktoré mali do veľkej miery za následok, že sa plánovaný odsun vybraných skupín obyvateľstva maďarskej národnosti do Čiech začal oddiaľovať. D. Okáli informoval o tom, že už neplatia staré kritériá pre posudzovanie štátnej a politickej spoľahlivosti, aké platili do roku 1948. Podľa nových kritérií už bolo potrebné pozeráť na činnosť po roku 1945 a postoje po februári 1948, keď moc prevzali komunisti. Pri posudzovaní osôb, ktoré boli odsúdené podľa nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR sa už vyžadovalo pozeráť na to, či boli odsúdené za zločin proti štátu a ak nie, či svojou činnosťou po oslobodení prejavili kladný postoj k ľudovodemokratickému zriadeniu. V takom prípade mali byť zo zoznamov vynechané.⁴⁹

48 Žiaľ z archívnych materiálov sa nepodarilo zistiť presné znenie inštrukcii.

49 SNA, f. Povereníctvo vnútra, adm. odb. kart. 667, bez čísla.

47 SNA, f. Povereníctvo vnútra, sekretariát, o.p.s., kart. 207, č. 346/-1949.

V zásade to neznamenalo podstatnú zmenu v zameraní akcie proti obyvateľstvu maďarskej národnosti, ale posilnil sa štátnobezpečnostný aspekt vychádzajúci z princípu obrany triednych záujmov. Bolo potrebné už na začiatku akcie korigovať zoznamy a podrobiť ich revízií. Umožňovalo to prísnejšie posudzovanie tých osôb, ktoré nejakým spôsobom dali najavo nesúhlas s novonastoleným zriadením.

Najviac exponovanou skupinou, ktorá bola stredobodom záujmu menovaných pracovných skupín bola kategória osôb, ktorej nebolo priznané československé štátne občianstvo.

Podľa prvého zoznamu osôb, ktorým nemalo byť udelené československé štátne občianstvo, ktorý pripravovalo Povereníctvo vnútra v čase, keď sa ešte len uvažovalo o príprave zákona o udelení československého štátneho občianstva obyvateľom maďarskej národnosti, nemalo byť československé štátne občianstvo pridelené 4761 rodinám, ktoré sa hlásili k maďarskej národnosti. Tento zoznam pripravovalo Povereníctvo vnútra za účasti zástupcov okresných národných výborov, zástupcov okresných akčných výborov Národného frontu, okresných výborov KSS a orgánov Štátnej bezpečnosti.

Po preskúmaní tohto zoznamu III. odborom Povereníctva vnútra (štátnobezpečnostný odbor), za účasti členov Maďarskej komisie, ktorá pracovala ako pomocný a pracovný orgán pri ÚV KSS (jej členmi boli: Š. Major, J. Lörincz, F. Rabay, Š. Fábry, J. Kugler), bolo zaradených do zoznamu osôb, ktorým nemalo byť udelené československé štátne občianstvo 3010 rodín.

Podľa rozhodnutia Predsedníctva ÚV KSS z 9. decembra 1948 ani tento zoznam nezodpovedal „všetkým náležitostiam“, chýbali napr. „dôvody ťažkého previnenia“.⁵⁰ Navyše, ako vyplývalo zo správy npor. Misála z neskoršieho obdobia, z 22. septembra 1949, v zozname osôb, ktorým nebolo dané československé štátne občianstvo bolo až 80 % robotníkov a to nezodpovedalo triednej politike komunistickej strany.⁵¹

Pracovník Povereníctva vnútra L. Kukan spolu s 20 členmi Štátnej bezpečnosti bol poverený do 10. decembra 1948 vypracovať zoznam „závadných“ osôb, ktoré, a to bolo pre prípravu Akcie Juh v neskoršom období veľmi podstatné, mali byť podľa predpokladov Predsedníctva ÚV KSS, v zmysle zákona č. 52/1935 Sb. a dekrétu prezidenta republiky č. 88/1945 a zákona

50 SNA, f. Predsedníctvo ÚV KSS, a. j. 32, 1948.

51 SNA, f. Povereníctvo vnútra, sekretariát, o. p. s., kart. 207, č. 346/-49.

č. 175/1948 Sb. prikázané na pracovný pobyt do Čiech a zaradené tam do pracovného pomeru.⁵²

Podľa údajov zo začiatku roku 1949 bolo do „zoznamu ťažko previnilých a odsúdených osôb“, ktorým nemalo byť udelené československé štátne občianstvo zaradených 1672 osôb maďarskej národnosti, čo spolu s rodinnými príslušníkmi, na ktorých sa malo opatrenie tiež vzťahovať predstavovalo asi 3600 osôb.⁵³

Na Predsedníctve ÚV KSS 5. februára 1949 poverenik vnútra D. Okáli hovoril o dvoch zoznamoch osôb, ktoré nedostali československé štátne občianstvo. Na prvom bolo zaradených 1460 osôb, bližšie neurčených a na druhom 553 rodín, vojnových previnilcov. Aj z diskusie o tom, či by sa dalo podľa návrhu Ministerstva zahraničných vecí uvažovať o tom, či by manželky z prvého zoznamu mohli dostať československé štátne občianstvo, a z odpovedí poverenika vnútra o nevhodnosti takéhoto kroku, lebo v takom prípade by nemohla byť odsunutá celá rodina,⁵⁴ vyplývalo, že už dlhšie obdobie sa v pofebruárovom období kryštalizovala koncepcia odsunu triedne a politicky nevyhovujúcich obyvateľov maďarskej národnosti z južného Slovenska do Čiech. Práve z okruhu tých osôb, ktorým nemalo byť udelené československé štátne občianstvo sa vyberali najväznejší adepti pre odsun „nepriateľských živlov“ maďarskej národnosti zo Slovenska.

Podľa pôvodných predpokladov Predsedníctva ÚV KSS a Zboru poverenikov sa mala odsunová fáza Akcie Juh uskutočniť za jeden mesiac, teda do polovice októbra 1949. Presídlenie sa po právnej stránke malo realizovať na základe presídľovacieho výmeru podľa paragrafu 17, ods. 3, zákona č. 52/1949 Sb. z 23. februára 1949 o prikázaní, alebo zakázaní pobytu na určitom území a v niektorých prípadoch podľa paragrafu 11, ods. 1 zákona č. 138/1948 Sb., t.j. podľa bytového zákona.⁵⁵

Pofebruárové zákonodárstvo vytvorilo pre akcie takéhoto charakteru optimálnejšie podmienky, ako zákony z predmnichovskej republiky o ochrane republiky, resp. dekrét prezidenta republiky č. 88/1945, s využitím ktorých sa pôvodne rátało.

Osoby, ktoré mali byť odsunuté v rámci Akcie Juh mali byť rozdelené podľa príčin, pre ktoré boli na zoznamy zaradené, do štyroch kategórií:

52 SNA, f. Predsedníctvo ÚV KSS, a. j. 32, 1948.

53 SNA, f. GT, č. 1, 1949.

54 SNA, f. Predsedníctvo ÚV KSS, a. j. 4, 1949.

55 SNA, f. Povereníctvo vnútra, administratívny odbor, kart. 667, č. 82/-49.

- A) 1. osoby odsúdené, ktorých majetok bol konfiškovaný a neboli určené na výmenu obyvateľstva s Maďarskom,
 2. osoby neodsúdené, ktorých majetok bol konfiškovaný a presahoval 20 ha,
 3. osoby, ktorých majetok bol vyradený z konfiškácie, ale presahoval 15 ha.
- B) Osoby, určené na výmenu s Maďarskom, ale nepresídlené, ktorým nebolo udelené československé štátne občianstvo podľa paragrafu 1, ods. 2, zákona č. 245/1945, tretia veta.
- C) Osoby, ktorým nebolo udelené československé štátne občianstvo podľa paragrafu 1, ods. 2, zákona č. 245/1945 Sb., teda osoby, ktoré sa ťažko previnili proti Československu.
- D) Osoby, ktoré navrhli na odsun politickobezpečnostné okresné komisie.

Ako je vidieť z tejto kategorizácie v mnohých prípadoch nešlo o zaradenie podľa priestupku, alebo dokázanej viny, ale o zaradenie do odsunu na základe formálneho rozhodnutia komisie, či konštatovania miery vlastníctva. Aj keď Ústredná komisia Akcie Juh navrhovala na svojom zasadaní 11. septembra 1949, aby bolo do uznesenia Predsedníctva ÚV KSS doplnené, že odsun sa týka len štátne nespoľahlivých osôb,⁵⁶ v skutočnosti boli za takúto považované predovšetkým osoby politicky nespoľahlivé.

Základný výber osôb na odsun vykonávali úradníci Povereníctva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy, ktorí posudzovali najmä poľnohospodárske majetkové pomery, úradníci Osídľovacieho úradu pre Slovensko, ktorí mali k dispozícii materiály dotýkajúce sa výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom a úradníci Povereníctva vnútra, to všetko za asistencie a pod dohľadom pracovníkov štátnej bezpečnosti. Takto zostavené zoznamy osôb, ktoré mali byť odsunuté do Čiech v rámci Akcie Juh, skúmali politickobezpečnostné komisie, ktoré dopĺňali zoznamy o ďalšie osoby kategórie D. V kategórii D sa postupne ocitli osoby, ktoré mali v zdôvodnení na odsun zaznamenané napr. „Je triedne neuvedomelý nepriateľ ľudovodemokratického režimu, odhovára občanov od zakladania JRD“, „štváč, je proti roľníckej politike a ľudovodemokratickému zriadeniu, na svojich majetkoch zamestnáva nájomné sily“, „oddeľuje sa od roľníckej a robotníckej triedy“, „je veľkým triednym nepriateľom ľudovodemokratického zriadenia, keďže počúva správy z Londýna a Ameriky, ktoré potom verejne ďalej rozširuje“, „robí si posmešky z pozdravu Česť práci a hovorí

56 *Tamtiež*, č. 20/1949.

spoluobčanom, že budú zriadené kolchozy a budú chodiť so šálkou na spoločné obedy“, „učí svoje dieťa po anglicky“ a pod., ale aj ľudia, ktorí udávali spoluobčanov na anektovanom území za II. svetovej vojny, členovia maďarských politických strán z predmníchovskej republiky atď.⁵⁷

Výber osôb sa nakoniec ukázal ako jeden z najzložitejších problémov. Ako už bolo spomínané, menili sa nielen pomery v republike, menili sa aj názory na prečiny, za ktoré boli mnohí obyvatelia maďarskej národnosti v minulosti trestaní, v duchu triedneho boja sa čoraz vo väčšej miere prihliadalo na majetkové pomery, príslušnosť k vrstve obyvateľstva a sociálnej skupine. To všetko vnašalo do výberu osôb veľkú mieru subjektivismu a svojvôle.

Z archívnych materiálov vyplýva, že po preverení zoznamov členmi politickobezpečnostných komisií sa počet rodín, ktoré mali byť určené na odsun podstatne znížil. Napr. v okresoch Jesenské, Moldava n/B., Rožňava, Šurany z pôvodne navrhovaných 636 rodín, bolo už po preverení politickobezpečnostnými komisiami určených na odsun len 215 rodín, t.j. 33,8 % z pôvodného počtu.⁵⁸

Podobný trend potvrdzovali aj odhady, ktoré boli pripravené Povereníctvom vnútra. Podľa nich podľa pôvodného plánu mala Akcia Juh zasiahnuť asi 3000 rodín a 14–15 tisíc osôb. V liste V. Širokému z 30. septembra 1949, v ktorom ho predstaviteľia Povereníctva vnútra podrobne informovali o pripravovanej akcii sa uvádzalo, že akcia môže postihnúť asi 1000 rodín 4000 osôb.⁵⁹

Aj tieto čísla sa neskôr ukázali ako nadsadené, pretože aj keď sa tu ukazovala tendencia na posilňovanie podielu osôb, ktoré boli zaradené do kategórie D, z ostatných kategórií nastával úbytok, vzhľadom na sociálne postavenie osôb zaraďovaných do akcie.

Vedeniu komunistickej strany spôsobovalo hlavné starosti to, že napriek snahe o komunistický triedny prístup, bolo v radoch osôb, ktoré boli určené na odsun mnoho takých, ktorí z triedneho hľadiska do rámca akcie nezapadali. Išlo napr. o robotníkov, ktorí boli potrestaní po vojne ľudovými súdmi podľa paragrafov 1–4, nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR na viac ako jeden rok väzenia a nezapojili sa do pofebruárového budovania socializmu. Takto sa mnohí robotníci a maloroľníci dostali na zoznam D, ako „nepriatelia ľudovodemokratického štátu“. Dostávali sa tam aj tí, ktorí vystu-

57 *Tamtiež*, č. 173/1949.

58 *Tamtiež*, č. 81/1949.

59 *Tamtiež*.

povali proti socialistickej orientácii štátu, alebo vystupovali proti niektorým opatreniam a zámerom komunistickej strany (v cirkevnej politike, pri zakladaní jednotných roľníckych družstiev a pod.).

Akcia Juh v každom prípade vyvolávala v radoch obyvateľov maďarskej národnosti, ktorých sa bezprostredne dotýkala, pocit ohrozenia, čo mnohí prirodzene z obavy o vlastnú existenciu riešili tým, že boli povofnejší voči opatreniam režimu, ktorými zavádzal kolektivistické prvky do hospodárskeho života. Jasne to dokumentuje napr. správa z okresu Šamorín, ktorý bol fakticky akciou najviac ohrozený, pretože v ňom sa mala začať. V správe o Akcii Juh zo 16. októbra 1949 sa písalo: „V okrese Šamorín badať zomknutie do jedného šíku proti dedinským boháčom a kulakom. Najlepšie sa táto spolupráca javí pri schôdzach a vytváraní JRD. Kulaci prichádzajú a dobrovoľne sa hlásia do JRD, dávajú k dispozícii pôdu. Okresné vedenie však z taktických dôvodov, v oblastiach, kde neboli založené JRD, ihneď neprikročuje k ich založeniu, ale chce dosiahnuť, aby sa triedny boj vyostřil. V okrese je z 37 obcí v 23 založených JRD.“⁶⁰

Napriek zdôrazňovaniu triednych aspektov nacionálne vyznievajúca akcia odsunu „nepriateľov“ maďarskej národnosti do Čiech nezískala sympatie obyvateľstva.

Prvé podrobnejšie správy o príprave akcie boli pripravované už po týždni práce okresných komisií. Na zasadaní Ústrednej komisie Akcie Juh 20. septembra 1949 sa predseda okresnej komisie Š. Krištof sťažoval na to, že zoznamy dodané Osídľovacím úradom sú zle zostavené, lebo obsahujú predovšetkým nemajetných ľudí a nie kulakov. Upozorňoval, že náboristi nie sú ochotní sťahovať sa na pôdu kulakov len preto, že je to Maďar. Podľa jeho názoru sa akcia prípravy odsunu začala veľmi neskoro, lebo väčšina dôverníkov už z južného Slovenska odišla.

Ako vyplývalo zo správ vedúcich okresných komisií Akcie Juh, akcia bola v okresoch „hatená“ aj tým, že mnohí z tých, ktorí boli zaradení do zoznamov na odsun, si našla ochráncov medzi funkcionármi strany a národných výborov. Zo správ vedúcich okresných komisií pre Ústrednú komisiu Akcie Juh a diskusie prizvaných poslancov (Gottier, Klečšinský, Kubač) vyplývalo, že obyvatelia maďarskej národnosti „pozerajú na akciu cez nacionálne okuliare“, že na mnohých miestach sa akcia zneužívala na útoky proti obyvateľstvu maďarskej národnosti, bez ohľadu na proklamované triedne hľadisko, „maďarskí súdruhovia nechcú ísť do komisií“.⁶¹ Svoju úlohu

v tomto smere zohrala aj aktivita, ba až agresivita, s akou sa náboristi, vracajúci sa z Čiech, dožadovali svojich majetkov, obsadených slovenskými dôverníkmi.

Vedenie KSS sa neustále muselo vracáť k problematike výberu osôb, ktoré boli určované na odsun, aj k práci jednotlivých okresných a politickobezpečnostných komisií. Na zasadaní Ústrednej komisie Akcie Juh tajomník KSS J. Kugler 30. septembra 1949 oznámil, že dochádzajú mnohé sťažnosti proti rozhodnutiam okresných komisií. Najmä príslušníci Štátnej bezpečnosti, ktorí boli členmi komisií, nútili členov komisií maďarskej národnosti, aby podpisovali aj návrhy, s ktorými nesúhlasili. Bolo rozhodnuté vyšetriť všetky sťažnosti proti zaradeniu jednotlivých osôb do zoznamov. Najprv sa malo prešetriť 6 okresov, do ktorých boli menované dvojčlenné komisie, zložené zo zástupcov ÚV KSS a Povereníctva vnútra. Pre okresy Bratislava-vidiek a Dunajská Streda boli v komisii npor. Misál a Š. Fábry, v okresoch Galanta a Hurbanovo L. Žitňan a J. Kugler a v okresoch Komárno a Čalovo zástupca Povereníctva vnútra Zväč a pracovník ÚV KSS Kriško.⁶²

Ani uvedené opatrenia na zabezpečenie objektívnosti výberu osôb na odsun však neboli podľa mienky vedúcich predstaviteľov KSS dostatočne účinné a tak Ústredná komisia na svojom zasadaní 14. októbra 1949 rozhodla o menovaní zmocnencov pre jednotlivé okresné a politickobezpečnostné komisie, ktorí mali dozeráť na ich prácu. Zmocnenci mali každé dva mesiace podávať správu o svojej činnosti a svojich poznatkoch.⁶³ Ich práca sa však nemala týkať len dohľadu nad výberom osôb pre odsun, ale najmä dohľadu nad uspokojovaním náboristov a dôverníkov.

Začiatkom októbra 1949 sa už vykryštalizoval okruh osôb, ktoré mali byť Akciou Juh, odsunom do Čiech, postihnuté. Na zasadaní ústrednej komisie 4. októbra 1949 J. Krajčí oznamoval, že politickobezpečnostné komisie, ktoré boli zodpovedné za výber osôb na odsun svoju prácu skončili a že sú vytvorené podmienky na odsun.⁶⁴

Súhrnnú informáciu o príprave Akcie Juh o počte osôb, dôvodoch ich zaradenia do zoznamu, sociálnych pomeroch a triednom pôvode prinášala správa zo 6. októbra 1949, ktorá bola pripravená pre V. Širokého, vtedy rozhodujúcu osobu v komunistickej strane na Slovensku. Tieto údaje dokumentuje nasledovná tabuľka.

62 SNA, f. Povereníctvo vnútra, administratívny odbor, kart. 667, č. 11/1949.

63 SNA, f. Povereníctvo vnútra, sekretariát, kart. 133.

64 SNA, f. Povereníctvo vnútra, administratívny odbor, kart. 667, č. 112/1949.

60 SNA, f. Povereníctvo vnútra, o.p.s., Inv. č. 121, kart. 207, č. 346/1950.

61 SNA, f. Povereníctvo vnútra, sekretariát, o.p.s., kart. 207.

Tabuľka č. 1

Prehľad o sociálnej štruktúre a dôvodoch zaradenia osôb maďarskej národnosti do odsunu do Čiech v rámci Akcie Juh podľa okresov.⁶⁵

okres	A	B	C	D	1	2	3	4			počet rodín
								a	b	c	
Šamorín	14	–	7	17	1	2	1	1	9	24	38
Galanta	22	4	24	35	5	26	9	10	19	16	85
D. Streda	7	3	42	31	6	28	3	–	9	37	83
Komárno	11	1	38	62	5	14	6	–	20	67	112
Hurbanovo	2	3	11	19	4	2	4	–	11	14	35
Levice	2	1	8	4	–	2	5	–	2	6	15
Vráble	–	–	1	7	–	1	1	–	1	5	8
Šaľa	7	–	7	7	–	2	–	–	3	16	21
N. Zámky	8	–	28	32	9	16	14	1	12	16	68
Štúrovo	1	3	11	22	2	8	5	3	7	12	37
Šahy	9	3	12	11	–	1	5	1	9	19	35
Želiezovce	5	–	9	20	2	6	5	–	3	18	34
Šafárikovo	7	2	9	11	–	3	7	3	1	15	29
Lučenec	6	–	11	8	–	2	1	2	9	11	25
R. Sobota	8	1	6	11	2	12	6	–	–	6	26
Jesenské	22	9	4	25	–	1	1	–	14	44	60
Moldava	23	14	24	59	17	25	22	2	29	25	120
Rožňava	5	5	19	4	5	9	11	2	3	3	33
Šurany	–	1	1	–	–	1	–	–	–	1	2
spolu	159	50	272	385	58	161	106	25	161	355	866

Katégorie A,B,C,D sú uvedené podľa dôvodu zaradenia do zoznamu, ako to bolo uvedené v predchádzajúcom texte:

1 – robotníci, 2 – živnostníci a remeselníci, 3 – inteligencia,
4 – roľníci, a – do 2 ha, b – do 15 ha, c – nad 15 ha.

Z uvedených údajov vyplýva, že do odsunu mali byť zaradené osoby maďarskej národnosti z 19 okresov južného Slovenska. Do Akcie Juh neboli zaradené okresy východného Slovenska Košice-vidiek, Veľké Kapušany, Kráľovský Chlmec, čo bolo pravdepodobne podmienené aj tým, že tieto

65 Tabuľka spracovaná podľa materiálov uložených v SVA, f. Povereníctvo vnútra, sekretariát, o.p.s., kart. 207.

okresy neboli do takej miery zasiahnuté odsunom do Čiech v rámci náboru pracovných síl v rokoch 1946–1948, ako ostatné okresy južného Slovenska. Najviac rodín bolo do odsunu zaradených politickobezpečnostnými komisiami, išlo teda o tých ľudí, ktorí boli označení ako „živly nepriateľské ľudovo-demokratickému zriadeniu“. Z celkového počtu 866 rodín, bolo do kategórie D zaradených 385 rodín, t.j. 44,46 %. Druhou najväčšou kategóriou boli osoby, ktoré sa „ťažko previnili proti Československu“ a boli odsúdené ľudovými súdmi. Na odsun bolo vybraných 272 takýchto rodín, t.j. 31,41 %. Triedna orientácia na likvidáciu stredných vrstiev obyvateľstva sa prejavila aj v sociálnej skladbe osôb vybraných na odsun. Z 866 rodín zaradených do zoznamu bolo 451 rodín roľníckych (62,47 %). Z roľníckych rodín bola väčšina takých, ktoré vlastnili pôdu vo výmere vyššej ako 15 ha (65,62 %). Aj ďalšie údaje dokazovali, že orientácia na triedny boj výrazne poznačila výber osôb maďarskej národnosti na odsun do Čiech. Druhou najväčšou sociálnou skupinou po roľníkoch, zahrnutou do odsunu boli živnostníci a remeselníci, ktorí tvorili 18,6 % z vybraných rodín a inteligencia, ktorá tvorila 12,24 % z rodín vybraných do odsunu. Práve tieto vrstvy obyvateľstva boli zároveň považované za nositeľov maďarizácie na južnom Slovensku.

Z 19 okresov, ktoré mala pripravovaná akcia Juh zasiahnuť, bolo do odsunu zaradených najviac rodín z okresov Moldava n/B. a Komárno. Práve v týchto okresoch bolo do odsunu najviac osôb zaradených politickobezpečnostnými komisiami. Situácia okolo okresov Moldava n/B. a Rožňava nám dokazuje, že Akcia Juh vo svojej odsunovej fáze nebola až tak bezprostredne viazaná na návrat náboristov. Okresy východného Slovenska (Rožňava, Moldava n/B., Košice) totiž neboli tak výrazne postihnuté odsunom obyvateľstva maďarskej národnosti do Čiech ako ostatné okresy južného Slovenska, napriek tomu boli zaradené do Akcie Juh. Podľa niektorých materiálov odsun Maďarov do Čiech v rokoch 1946–1948 vôbec nezasiahol okresy východného Slovenska. Pre tieto okresy neboli zriaďované okresné komisie, ktoré mali na starosti uspokojovanie. Existujú však správy o uspokojovaní náboristov z okresov juhovýchodného Slovenska a navyše v Štátnom okresnom archíve v Košiciach sú uložené 2 kartóny, ktoré obsahujú zoznamy osôb, podľa jednotlivých obcí okresu Moldava n/B., ktoré boli určené na odsun do Čiech.⁶⁶

Analyzovaný zoznam osôb určených na odsun bol spracovaný začiatkom októbra. Čoskoro bol však revidovaný už spomínanými dvojčlennými komisiami (tzv. superkomisie), ktoré boli zložené zo zástupcov Povereníctva vnútra a ÚV KSS. Členmi prvej superkomisie boli Kugler (ÚV KSS) a Zväč

66 Štátny okresný archív Košice, f. ONV Moldava n/B., kart. 97–98.

(PV), členmi druhej boli Fábry (ÚV KSS) a Misál (PV). Teda zástupcovia Maďarskej komisie pri ÚV KSS a Štátnej bezpečnosti. Činnosť superkomisií skončila 14. októbra 1949 a tento dátum bol považovaný aj za koniec činnosti politických komisií. Superkomisie uzavreli počet osôb zaradených do odsunu na 644. Konečné správy o činnosti superkomisií podal styčný dôstojník pre Akciu Juh npor. Misál 15. októbra a 18. októbra 1949.⁶⁷

Údaje o počtoch osôb za jednotlivé okresy a zmenách ktoré nastali vo výbere osôb vybraných na odsun nebolo možné z dostupných materiálov úplne rekonštruovať. Bolo to možné uskutočniť len u niektorých okresov.

Tabuľka č. 2

Sociálne zloženie na odsun určených rodín v rámci Akcie Juh po ukončení práce politickobezpečnostných komisií a po ich preverení superkomisiami⁶⁸ (údaje za niektoré okresy)

Okres	1	2	3	4	5			S
					a	b	c	
A Šamorín	3	2	3	9	–	9	29	55
B Šamorín	1	2		2	1	8	25	39
A Galanta	17	15	14	14	3	30	22	115
B Galanta	11	20		8	1	22	17	79
A Dun.Streda	5	5	5	7	1	27	45	95
B Dun.Streda	6	8		4	–	10	35	63
A Komárno	5	14	8	13	–	36	55	131
B Komárno	8	15		10	–	34	50	117
A Hurbanovo	1	4	1	9	1	19	37	72
B Hurbanovo	1	1		4	–	5	13	26
A Šaľa	–	2	1	–	–	8	16	27
B Šaľa	–	2		–	–	9	10	21
A N. Zámky	2	16	5	17	–	13	15	68
B N. Zámky	4	16		10	–	10	16	56
A Vrábľa	–	1	–	1	–	4	2	8
B Vrábľa	–	1		–	–	2	2	5
A Šahy	–	1	–	6	–	7	21	35
B Šahy	1	1		1	–	7	16	26

67 SNA, f. Povereníctvo vnútra, sekretariát, o.p.s. Inv. č. 121, kat. 207, č. 346/49.

68 SNA, f. Povereníctvo vnútra, o.p.s., Inv. č. 120, kart. 198, č. 346/49.

A – osoby vybrané politickobezpečnostnými komisiami

B – osoby vybrané superkomisiami

1 – robotníci, 2 – živnostníci, 3 – remeselníci (superkomisie o nich uvažovali ako o jednej kategórii) 4 – inteligencia,

5 – roľníci: a – do 2 ha, b – do 15 ha, c – do 20 ha

V celkovom počte osôb určených na výber došlo k miernemu zníženiu počtu vybraných rodín. Môže sa zdať prekvapujúce vzhľadom k propagovanej triednej linii, ktorá bola v tomto období presadzovaná orgánmi komunistickej strany, že v okresoch Nové Zámky, Komárno a Dunajská Streda sa ešte zvýšil počet robotníkov zaradených do odsunu. V správach npor. Misála sa to zdôvodňovalo tým, že kulaci do vedení fašistických organizácií presadzovali robotníkov a roľníkov. Ako sa v správe uvádzalo, „práve maďarskí súdruhovia nebrali ohľad na triedne hľadisko, navrhovali drobných ľudí a trvali na očistení južného Slovenska“.⁶⁹

Správa npor. Misála z 18. októbra 1949 však obsahovala prehľad o sociálnom zložení osôb vybraných na odsun v rámci Akcie Juh. To nám umožňuje porovnať z tohto hľadiska zmeny, ktoré nastali vo výbere osôb maďarskej národnosti na odsun v Akcii Juh po prvom výbere politickými komisiami a po činnosti superkomisií

Tabuľka č. 3

Sociálne zloženie rodín určených na odsun v rámci Akcie Juh z októbra 1949⁷⁰

	I.		II.	
	A	%	B	%
robotníci	48	6,78	43	6,68
živ.a remesel.	161	18,59	115	17,86
inteligencia	106	12,24	68	10,60
roľníci do 2 ha	25	2,89	3	0,47
do 15 ha	161	18,59	135	20,96
nad 15 ha	355	40,99	280	43,48
	856		644	

I. – údaje zo začiatku októbra 1949, II. – údaje z polovice októbra 1949

69 SNA, f. Povereníctvo vnútra, sekretariát, o.p.s., Inv. č. 121, kart. 207, č. 346/49.

70 SNA, f. Povereníctvo vnútra, administratívny odbor, kart. 667, č. 82, 93, 94/49

Aj keď sa sociálne zloženie vybraných rodín podstatne nezmenilo, príznačné je, že sa znížil podiel všetkých skupín na úkor stredných roľníkov, teda vo vtedajšom chápaní roľníkov, ktorí vlastnili viac ako 2 ha poľnohospodárskej pôdy. Kým začiatkom októbra roľníci nad 2 ha tvorili 59,58 % vybraných rodín, koncom októbra 1949 sa ich podiel zvýšil na 64,44 %, na počte rodín vybraných na odsun. Správa npor. Misála z 18. októbra 1949 obsahovala aj stručnú charakteristiku, prečo boli ľudia z určitých sociálnych skupín zaradení do odsunu. Týkalo sa to predovšetkým tých kategórií, ktoré boli pod paternalistickou ochranou komunistickej strany. Podľa tejto správy z robotníkov boli zaradení do odsunu tí, ktorí boli odsúdení ľudovými súdmi, nezapojili sa do budovateľskej práce a asociálne živly z miest. Zo živnostníkov a remeselníkov mali byť v odsune zahrnutí tí, ktorí boli odsúdení ľudovými súdmi a po oslobodení boli vykorisťovateľmi a rozvracačmi novej hospodárskej sústavy. Aj z tých roľníkov, ktorí boli v kategórii do 15 ha, bolo podľa uvedenej správy 80 % takých, ktorí mali majetok viac ako 20 kat. jutár. V správe sa zdôrazňovalo, že nikto nebol do zoznamu určený bez dôvodu.⁷¹ Na to nakoniec upozorňoval aj povereník vnútra D. Okáli vo svojom liste z 5. októbra 1949 J. Krajčímu, že je potrebné výmery o odsune zdôvodňovať politicky a v žiadnom prípade nie nacionálne.⁷²

Čísla uvádzané v mnohých prehľadoch o výbere osôb sa ustavične menili. V liste J. Krajčího do kabinetu podpredsedu vlády V. Širokého z 12. októbra 1949 sa uvádzalo, že v rámci Akcie Juh má byť odsunutých z južného Slovenska 724 rodín. Je zaujímavé, že po problémoch s českou stranou sa postupne stále viac začínalo uvažovať o možnosti umiestniť odsunované osoby na území Slovenska. V uvedenom liste sa už uvádzalo, že do Čiech má byť odsunutých 565 rodín (86 živnostníkov, 70 intelektuálov a 409 roľníkov) a na Slovensku má byť umiestnených 158 rodín (26 robotníkov, 53 remeselníkov, 3 lekári a 76 roľníkov).⁷³ Na základe všetkých číselných údajov je však možné konštatovať, že počet osôb, ktoré mali byť zaradené do odsunu sa postupne znižoval z pôvodne plánovaných 3846 rodín, pre ktoré malo byť pripravené pracovné miesto v Čechách podľa informácie plk. Pavla zo septembra 1949, až po počet 644 osôb určených na odsun, ktorý určili superkomisie, z ktorých už nie všetci mali byť umiestnení v Čechách.

71 SNA, f. Povereníctvo vnútra, sekretariát, o.p.s., Inv. č. 12L, kart. 207, č. 346/49.

72 Tamtiež.

73 SNA, f. Povereníctvo vnútra, adm. odb. kart. 667, č. 172/49.

Uvažovalo sa o osídlení 35 rodín v domoch, ktoré zostali po Poliakoch, ktorí sa v čase od 27. apríla do 20. mája 1949 odsťahovali do Poľska. (Stropkov – 14, Svidník – 3, Giraltovec – 6, Humenné – 8, Vranov – 3, Moldava – 1).⁷⁴

Postupne sa najmä z rezortu baníctva a československých štátnych lesov a štátnych majetkov zväčšoval záujem o lacné a na sociálnu ochranu nenáročné pracovné sily. Štátne lesy na východnom Slovensku boli ochotné ujať sa 86 rodín vysídlených v rámci Akcie Juh, uskutočňoval sa aj nábor do štátnych lesov v Čechách.⁷⁵

Pokus o realizáciu akcie

Popri neustálych problémoch s výberom rodín na odsun, bolo za najväčšiu chybu v radoch ľudí, ktorí ju pripravovali považované, že akcia nebola prerokovaná v najvyšších stranických orgánoch Komunistickej strany Československa v Prahe. O akcii nebol podrobne bezprostredne po jej schválení v Predsedníctve ÚV KSS a v Zbore povereníkov informovaný V. Široký. To mu umožnilo, po jej krachu, sa od nej úplne distancovať a pripísať ju na vrub výlučne tzv. slovenským buržoáznym nacionalistom, najmä predsedovi Zboru povereníkov G. Husákovi a povereníkovi vnútra D. Okálimu.

Do akej miery bol V. Široký o Akcii Juh podrobne informovaný už v čase jej začiatkov je ťažké posúdiť. V každom prípade už na zasadaní Ústrednej komisie Akcie Juh 14. septembra 1949 D. Okáli, predseda komisie oznámil, že hovoril o príprave tejto akcie s podpredsedom vlády V. Širokým, „ktorý nebol o akcii dostatočne informovaný“.⁷⁶ V telegrame z 20. septembra 1949 D. Okáli žiadal prostredníctvom vedúceho BA odboru Povereníctva vnútra V. Sedmíka, aby vyžiadal schválenie Predsedníctva ÚV KSČ čím skôr, aby akcia mohla byť realizovaná, pretože plk. Pavel z Ministerstva vnútra oznámil, že sú vybavené pracovné možnosti pre odsúvané osoby.⁷⁷

Na podivné súvislosti schvaľovania Akcie Juh v Predsedníctve ÚV KSČ upozornil v liste z 24. septembra 1949 Š. Bašťovanského D. Okáli. V liste pi-

74 Tamtiež, č. 92/1949.

75 Tamtiež, č. 112/1949.

76 Tamtiež.

77 SNA, f. Povereníctvo vnútra, osobitne protokolované spisy, Inv. č. 121, kart. 207, č. 346/1950.

sal: „Prosím Ťa, aby si bol taký dobrý a schválenie Predsedníctva ÚV KSČ zadovážil. Vo veci som už niekoľkokrát písomne a ústne referoval s. Širokému a žiadal ho o to isté. Každopádne je potrebné, aby schválenie bolo udelené čím skôr.“

Od začiatku som predpokladal, že Predsedníctvo ÚV KSČ a najmä vedenie strany s celou akciou súhlasí. Okrem toho nechápem, prečo ja mám vysvetľovať Predsedníctvu ÚV KSČ túto akciu, keď sa tu jedná o akciu schválenú a rozhodnutú Predsedníctvom ÚV KSS a Zborom povereníkov.⁷⁸

V telegrame plk. Pavla z 26. septembra 1949 pre D. Okáliho sa už dokonca tvrdilo, že akcia bola prediskutovaná nielen s ministrom vnútra V. Noskom (ten mal prvé informácie už 7. septembra), ale aj s R. Slánskym a že na Predsedníctve ÚV KSČ 21. septembra 1949 bude o nej referovať V. Široký.⁷⁹

Špeciálne pre V. Širokého sa v čase prípravy akcie koncom septembra 1949 začali pripravovať podrobné správy.

Oficiálnu správu o príprave Akcie Juh dostal V. Široký až koncom septembra 1949. Námesník ministra vnútra plk. Pavel 27. septembra 1949 požiadal Ústrednú komisiu Akcie Juh, aby do 1. októbra 1949 pripravila pre V. Širokého materiál, na základe ktorého by mohol informovať Predsedníctvo ÚV KSČ o pripravovanej akcii. Predsedníctvo KSČ malo správu o Akcii Juh prerokovať 3. októbra 1949 a mal ju predkladať V. Široký.⁸⁰ O vysokej miere nedorozumení medzi Predsedníctvom ÚV KSS a V. Širokým, ale aj o strachu, ktorý mali predstavitelia KSS pred ním, svedčí list D. Okáliho generálnemu tajomníkovi KSS Š. Baššovskému z 24. septembra 1949 v ktorom ho žiada to, aby zabezpečil po stránickej línii schválenie Akcie Juh v Predsedníctve ÚV KSČ.⁸¹

Pre informáciu V. Širokého boli o Akcii Juh pripravené dve správy. V prvej z 30. septembra 1949 bol informovaný o zámeroch akcie, vytvorení politickobezpečnostných a okresných komisií a o kritériách pre odsun obyvateľov maďarskej národnosti do Čiech. V druhej informácii boli údaje o sociálnej štruktúre osôb, ktoré boli určené na odsun.⁸²

78 Tamtiež.

79 Tamtiež.

80 SNA, f. Povereníctvo vnútra, administratívny odbor, č. 75/1949.

81 SNA, f. Povereníctvo vnútra, osobitne protokolované spisy, Inv. č. 121, kart.207, č. 346/1950.

82 SNA, f. Povereníctvo vnútra, adm. odb. kart. 207, č. 81/1949

Akcia Juh bola vo veľkej miere pripravovaná na Slovensku, nebol dostatočný kontakt s pražskými ministerstvami, neboli dohodnuté ani miesta, kam sa mali osoby maďarskej národnosti odsúvať. Akcia nebola dostatočne zabezpečená ani finančne, neboli pre ňu plánované finančné prostriedky. A to napriek tomu, že už pred 19. septembrom 1949 dostalo Povereníctvo vnútra kabelogram od zástupcu Ministerstva vnútra plk. Pavla, podľa ktorého tento, spolu s Valáškom zabezpečili v spolupráci s kompetentnými ministerstvami, ubytovanie a pracovné príležitosti pre 3846 rodín a dojednali finančné prostriedky k ich presťahovaniu.⁸³ Zástupca Povereníctva vnútra J. Krajčí márne žiadal Ministerstvo práce a sociálnej starostlivosti o poskytnutie 30 miliónov na krytie výdavkov spojených s odsunom.⁸⁴

Od 7. septembra 1949, keď bola Akcia Juh schválená v ÚV KSS a začala horúčkovitá príprava na jej realizáciu, prešiel mesiac a akcia sa fakticky nezačala, aj keď podľa pôvodných predpokladov už mala končiť. Na zasadaní Ústrednej komisie 21. septembra 1949, na ktorom sa zúčastnili aj zástupcovia z Čiech, D. Okáli informoval o tom, prečo nebol dodržaný pôvodný termín začatia odsunu 20. september 1949. Hlavným dôvodom bolo rozhodnutie o revízii pripravovaných zoznamov odsúvaných osôb. Neustále sa objavovali námietky proti výberu osôb, vznikli problémy kvôli chladnému postojú ÚV KSČ. Ako oznámil na tomto zasadaní D. Okáli, „akcia nebola doteraz formálne schválená v Predsedníctve ÚV KSČ“ a zároveň uviedol, že „naši vedúci politickí činitelia sú o veci informovaní“.⁸⁵ Na zasadaní Ústrednej komisie 21. septembra 1949 boli určení zástupcovia jednotlivých centrálnych ministerstiev pre realizáciu Akcie Juh. Za Ministerstvo práce a sociálnych vecí – Machan, za Ministerstvo vnútra – kpt. Port, za Ministerstvo poľnohospodárstva – Fadmonc, za Ministerstvo dopravy – A. Smrk. Spolupráca s českou stranou pri príprave akcie však fakticky neexistovala.

Obdobie od 4. októbra 1949 v práci Ústrednej komisie bolo poznamenané prípravou na odsun osôb maďarskej národnosti, ktorých sa dotýkala Akcia Juh. Politickobezpečnostné komisie, o zriadení ktorých sa síce v uzneseniach Zboru povereníkov nepísalo, ktoré sa však rozhodujúcim spôsobom

83 SNA, f. Povereníctvo vnútra, sekretariát, o.p.s., kart. 207.

84 SNA, f. Povereníctvo vnútra, sekretariát, o.p.s. kart. 207, f. Povereníctvo vnútra, administratívny odbor, kart. 667, č. 82/1949.

85 SNA, f. Povereníctvo vnútra, osobitne protokolované spisy, Inv. č. 121, kart. 207, č. 326/50.

podieľali na výbere osôb pre odsun, v tomto období ukončili spracovanie zoznamov, ktoré boli „definitívne“ spracované. Okresy Šamorín a Galanta boli určené ako prvé okresy na odsun. Ešte v tom čase však neboli definitívne určené miesta v Čechách, kde mali byť vybrané osoby maďarskej národnosti odsunuté.⁸⁶

Povereníctvo vnútra už vydalo 1. októbra 1949 aj bezpečnostné opatrenia na vykonanie akcie, podľa výnosu Povereníctva vnútra č. 244 zo 16. septembra 1949. Samotný odsun mali uskutočňovať dva odsunové štáby, ktoré mal riadiť Hlavný odsunový štáb v Bratislave, ktorý bol zriadený pri Ústrednej komisii Akcie Juh. Jeho veliteľom bol Mášik.

Samotný odsun mali uskutočňovať dva odsunové štáby. Veliteľom Odsunového štábu I. bol P. Kolenič, veliteľom Odsunového štábu II. C. Koliár, pracovníci Povereníctva vnútra. Každý odsunový štáb mal k dispozícii 40 príslušníkov Štátnej bezpečnosti. Povereníctvo vnútra a Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy do týchto odsunových štábov nominovalo aj svojich zástupcov. (E. Orlík, T. Lazar, I. Držtka, V. Lednár). Po realizácii odsunu v jednom okrese mal príslušný odsunový štáb plynule prechádzať do ďalšieho okresu. Odsunované osoby mali dostať výmer o odsune najmenej 3 dni pred odchodom transportu.⁸⁷ Tento termín fakticky neumožňoval prípravu na zmenu bydliska, ale táto doba bola zvolená z obavy pred prípadnými útekmi na odsun vybraných osôb.

Prvé transporty mali byť vypravené z okresov Šamorín a Galanta 8. októbra 1949. Pohotovostné oddiely Národnej bezpečnosti, ktorým velel kpt. Doňňanský boli 5. októbra 1949 presunuté do určených okresov. Odsun sa však v stanovenom termíne neuskutočnil. O tom, že akciu sa napriek veľkej snahe Povereníctva vnútra nepodarilo udržať v tajnosti svedčilo aj to, že pred začiatkom akcie, 5 z vybraných rodín zo Šamorína, ušlo z miesta svojho bydliska.

Smernice o bezpečnostných opatreniach pre odsun boli rozpracované pre všetky jeho fázy. Uvádza sa v nich: „Niekoľko dní pred odchodom transportu dozvedia sa na odsun určené osoby, kedy a kam pôjdu. Treba počítať s tým, že mnohé z nich sa budú snažiť odsunu vyhnúť ukrývaním, útekmi, chorobou a pod. O chorobe rozhodne úradný lekár... útekmi a ukrývaním sa odsunu nikto nevyhne, lebo jeho rodina bude i tak odsunutá a on pôjde s ňou až sa chytí. Do každej obce príde včas dostatočný počet

86 *Tamtiež.*

87 *SNA*, f. Povereníctvo vnútra, kart. 667, č. 112/49.

nákladných áut, ktoré budú zväzovať určené osoby na stanicu. Je potrebné, aby v každom dvore bola hliadka Národnej bezpečnosti, ktorá by prípadne zakročila. Netreba ani pripomínať, že postup orgánov Národnej bezpečnosti musí byť rázny, no pritom taktný a ľudský. Tu treba zdôrazňovať, že sa to deje z hľadiska triedneho, čo iste pochopia predovšetkým robotníci a malo-roľníci.“⁸⁸

Bol vypracovaný aj zoznam huteľností, ktoré si mohli zobrať odsúvané osoby so sebou. Boli to potraviny, ovocie do 200 kg, zemiaky do 500 kg, všetko šatstvo, obuv a bielizeň, nábytok do dvoch izieb, predmety a nástroje k výkonu povolania, 3 husi, 2 kačice, sliepky a 5 kureniec. Výslovne bolo zakázané brať včely, dopravné prostriedky (bicykel, motocykel, auto) a poľnohospodárske nástroje. Bolo tiež zakázané brať predmety umeleckej a historickej hodnoty. Dovoľené boli „nezávadné knihy a kultúrne potreby“.⁸⁹

Na zasadaní Ústrednej komisie Akcie Juh 11. októbra 1949 sa už riešili konkrétne otázky ako: kto zabezpečí stravovanie odsúvaných, v akých transportoch budú odsúvaní a pod. Rozhodlo sa o nakladaní osôb z okresu Šamorín 12. októbra 1949, ktoré mali byť odsunuté do mosteckej oblasti. Bolo rozhodnuté o tom, že sa uskutoční stretnutie medzi zástupcom ÚV KSS Kriškom a zástupcom Povereníctva poľnohospodárstva M. Falťanom. Tu sa malo rozhodnúť, či sa uskutočnia konfiškácia majetku osôb, ktoré budú odsunuté v rámci Akcie Juh, ak ich majetok doteraz nebol konfiškovaný. Uvažovalo sa o možnosti uvaliť na takéto majetky národnú správu, čím by však nebola zaručená právna istota pre nového majiteľa. Rozhodlo sa o tom, že v každom prípade okresné komisie hneď po uprázdnení bytov odsunovaných osôb majú nasťahovať do týchto bytov nových užívateľov.⁹⁰

12. októbra 1949 sa začalo nakladanie odsúvaných osôb zo Šamorína. Stihol sa však realizovať len odsun zo Šamorína do zberného tábora v Novákoch. Aj z týchto osôb však časť ušla a vedúci okresnej komisie Poľáčko vydal príkaz, aby ich Národná bezpečnosť vrátila do tábora nútej práce v Novákoch, podobne ako tie osoby, ktoré sa odsunu vyhli.

Osobitnú pozornosť vyvolal prípad V. Bartalosa z obce Mliečno, ktorý bol zo „štátnobezpečnostných dôvodov“ zaradený do odsunu v rámci Akcie Juh. V. Bartalos na základe potvrdenia Miestnej správnej komisie v Mliečne,

88 *Tamtiež*, č. 84/1949. V dodatku z 5. októbra 1945 sa upozorňuje na to, že v prípade, že osoby určené na odsun nebudú chcieť odísť v rámci odsunu, je potrebné ich trpezlivo presvedčať a len potom voliť prísnejší spôsob, „aby bol účel dosiahnutý“.

89 *SNA*, f. Povereníctvo vnútra, administratívny odbor, kart. 667, č. 82/1949.

90 *SNA*, f. Povereníctvo vnútra, administratívny odbor, kart. 674

sa vrátil v októbri 1949 naspäť do svojho domu. V mieste, kde bola rodina vysídlená bývali v jednej izbe jedenásti a zamestnávateľ nevedel čo s nimi. Na základe žiadosti, ktorú doniesol syn V. Bartalosa bola zvolaná celá obec a rozhodli, že sa odsunutý aj s celou rodinou môže vrátiť domov. V. Bartalos sľúbil, že svoj majetok odpredá JRD a bude pracovať ako deputátnik. Povereníctvo vnútra hodnotilo tento postup MSK v Mliečnom ako zneužitie úradnej moci. J. Horňak, predseda MSK v Mliečnom sa ohradil proti takému tvrdeniu s tým, že MSK nebola nikdy Akcia Juh, písomne ani ústne vysvetlená, takže nesúhlasí s tým, že bola zneužitá úradná právomoc.⁹¹

V každom prípade bola Akcia Juh pripravovaná a riadená ako prísne byrokratická akcia o ktorej sa nediskutovalo s podriadenými zložkami. Je potrebné pripomenúť, že v tomto období ešte neboli ani orgány miestnej samosprávy celkom navyknuté na takýto spôsob riadenia a chápali to ako obmedzovanie svojich zákonom daných kompetencií. Príkladom toho je list Miestnej správnej komisie v Senci z 21. októbra 1949, ktorá činnosť okresnej komisie Akcie Juh a najmä skutočnosť, že predseda MSK bol požiadaný, aby podpísal výmery o zaradení do Akcie Juh a odsune do Čiech, považovala za zneužitie úradnej moci zo strany nariadujúceho. V liste, ktorý zaslala MSK V Senci Povereníctvu vnútra sa ďalej písalo: „Nie je možné aby sa o občanoch jednalo bez nás. MSK vie, čo má za povinnosť voči občanom... rozhodne nie svojvoľné jednanie voči ľudovodemokratickým zásadám a povinnostiam obyvateľstva. Ľud čaká uzmiernenie a nie rozbúrenie.“⁹²

Ďalekopis z Prahy ďalší odsun v rámci Akcie Juh 12. októbra 1949 „dočasne“ zastavil.⁹³ O tom, že na Povereníctve vnútra sa už vedelo o úvahách o zastavení odsunu svedčí list D. Okáliho zo 7. októbra 1949 Š. Baštovanskému, podľa ktorého ho J. Krajčí, ktorý mal na starosti Ústrednú komisiu Akcie Juh, žiadal, aby zistil, či má byť akcia zastavená, alebo sa v nej bude pokračovať.⁹⁴ Podobne aj prípad zamestnanca KV KSS Vidora Baloga, ktorý 10. októbra 1949 v Podunajských Biskupiciach vyhlásil, že odsun Maďarov je zrušený a dal to vyhlásiť v miestnom rozhlase, svedčil o tom, že aj v stranických kruhoch kolovali rôzne správy o zastavení odsu-

91 SNA, f. Povereníctvo vnútra, sekretariát, o.p.s. Inv. č. 121, kart. 207, č. 346/49.

92 Tamtiež.

93 SNA, f. Povereníctvo vnútra, osobitne protokolované spisy, Inv. č. 121, kart. 207, č. 346/1950.

94 Tamtiež.

nu. Postup V. Baloga bol označený za nezodpovedný a bol prepustený z KV KSS.⁹⁵ Povereník vnútra D. Okáli sa snažil do Prahy vysvetliť, že akcia je v plnom prúde, pripravená a nie je možné ju zastaviť bez následkov na autorite slovenských štátnych orgánov a vedenia komunistickej strany na Slovensku, medzi obyvateľstvom maďarskej národnosti.

17. októbra 1949 D. Okáli zasielal V. Širokému do Prahy telegram: „V uvedenej veci dovoľujem si Ťa informovať, že transport zo Šamorína, pozostávajúci z 26 rodín a 101 osôb bol disponovaný na stanicu v Novákoch. Priamo na tejto stanici si ich Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy rozobralo pre Štátne lesy a majetky. Priebeh akcie bol úplne pokojný, iba spočiatku sa dve rodiny zdráhali na štátne majetky nastúpiť. Prosím Ťa, aby som bol pokiaľ možno, okamžite vyrozumený o rozhodnutí Predsedníctva ÚV KSČ. Nakoľko všetky orgány sa nachádzajú v okresoch a čakajú len na rozhodnutie. Bol som upozomený z viacerých strán na dôležitosť rozhodnutia, lebo od neho závisí konsolidácia južného Slovenska.“⁹⁶

Už v nasledujúci deň 18. októbra 1949 J. Krajčí, ktorý viedol agendu Ústrednej komisie Akcie Juh písal veliteľovi I. odsunového štábu, že všetky presuny obyvateľstva súvisiace s Akciou Juh sa prechodne zastavujú. Zástupcovia rezortu Povereníctva vnútra dostali príkaz vrátiť sa na predchádzajúce pracovisko a predsedovia komisii mali zbilancovať doterajšiu prácu. Mali zhodnotiť priebeh uskutočnených akcií, uviesť, koľko domov sa v akcii postavilo, koľko náboristov, dôverníkov a presídlencov bolo uspokojených, uviesť, či sa dodržiavali triedne hľadiská pri výbere osôb na odsun, ako ich určil Š. Baštovanský, či roľníci, ktorí vlastnili pôdu do 5 ha boli zaradení do odsunu a zhodnotiť, aký názor „mali na akciu maďarskí súdruhovia“, a aký mala vplyv na situáciu v okrese.⁹⁷

Akcia bola Predsedníctvom ÚV KSČ zastavená pravdepodobne najmä preto, že výber osôb nezodpovedal inštrukciám, ktoré dal Š. Baštovanský, nerešpektoval plne stanovený princíp v tom, že do zoznamov boli zaradení aj robotníci a malí roľníci, ale malo pozadie aj vo vzťahoch medzi funkcionármi komunistickej strany na Slovensku a v Prahe. Na zasadaní Ústrednej komisie 19. októbra 1949 D. Okáli vysvetlil členom komisie uvedené oficiálne dôvody zastavenia akcie a oznámil, že o ďalšom osude akcie bude

95 Tamtiež.

96 SNA, f. Povereníctvo vnútra, sekretariát, o.p.s. kart. 207, č. 346/1950.

97 Tamtiež.

rozhodovať Predsedníctvo ÚV KSS 21. októbra 1949. Ešte 26. októbra 1949 však D. Okáli urgoval od generálneho tajomníka KSS Š. Baššovského uznesenia u tohto zasadania.⁹⁸ Zaujímavou skutočnosťou zostáva, že podľa archívnych dokumentov sa Predsedníctvo ÚV KSČ problematikou odsunu osôb maďarskej národnosti v rámci Akcie Juh vôbec nezaoberalo. Potvrzujú to zápisnice a uznesenia ÚV KSČ z tohoto obdobia. Z toho je možné usudzovať, že akcia bola zastavená pravdepodobne V. Širokým, alebo ľuďmi z jeho okolia, ktorí videli, že akcia vyvolala nespokojnosť vedúcich predstaviteľov KSČ, najmä K. Gottwalda. Zdá sa, že zdrojom tejto nespokojnosti bol nielen „triedny“ pohľad K. Gottwalda a jeho stranického okolia na problematiku Akcie Juh, ale aj tlaky zo zahraničia, zo strany maďarských komunistov.

Ešte pred týmto zasadáním Ústredná komisia Akcie Juh vyzvala okresné komisie Akcie Juh, aby pokračovali v práci pri uspokojovaní požiadaviek jednotlivých zainteresovaných skupín obyvateľstva (náboristi, dôverníci) a mimo „prevádzania odsunu pokračovali v práci“.⁹⁹ Na uskutočňovanie akcie výstavby a rekonštrukcie domov v rámci Akcie Juh bola vytvorená komisia: Holan, A. Buza, Veselý, J. Suchý, Poľáčko, Košecký, J. Honec a npor. F. Bahýl.¹⁰⁰

V čase, keď sa rozhodovalo o ďalšom osude Akcie Juh a bol zastavený odsun niektorých skupín obyvateľstva do Čiech, vystúpila proti niektorým aspektom Akcie Juh aj Maďarská komisia pri ÚV KSS, ktorá bola do celej akcie dosť zainteresovaná. Jej členovia zastupovali ÚV KSS ako členovia Ústrednej komise Akcie Juh (J. Kugler), boli určovaní ako zmocnenci pre prácu okresných komisií (F. Rabay), boli členmi superkomisií, ktoré sa rozhodujúcim spôsobom podieľali na konečnom upresnení odsúvaných osôb (Š. Fábry, J. Kugler), podieľali sa na práci politickobezpečnostných komisií, ktoré uskutočňovali výber osôb na odsun. Rozhodujúcu úlohu pri výbere osôb na odsun mala práve trojčlenná komisia, ktorej členmi boli J. Kugler, Š. Fábry a zástupca Povereníctva vnútra (Štátnej bezpečnosti).¹⁰¹ Aj v správe styčného dôstojníka pre Akciu Juh npor. Misála sa uvádzalo, že „veľmi

98 SNA, f. Povereníctvo vnútra, osobitne protokolované spisy, Inv. č. 121, kart. 207, č. 346/49.

99 SNA, f. Povereníctvo vnútra, adm. odbor, kart. 667, č. 244/1950.

100 SNA, f. Povereníctvo vnútra, osobitne protokolované spisy, Inv. č. 120, kart. 198, č. 346/1949.

101 SNA, f. 03, a. j. 28 Referát D. Okáliho na zasadnutí Predsedníctva ÚV KSS 21. októbra 1949.

účinne sa zapojili najmä súdruhovia maďarskej národnosti, ktorí poznajúc miestne pomery, podávali dosť objektívny posudok o každej osobe a víтали s veľkým porozumením Akciu Juh“.¹⁰² Po zastavení odsunu 12. októbra 1949 Maďarská komisia 14. októbra 1949 prijala uznesenie, v ktorom kritizovala, že akcia je zameraná len proti Maďarom, v dôsledku čoho sa objavujú názory, že „práva Maďarov existujú len na papieri“. Zároveň predložili požiadavky na uspokojenie nárokov maďarských roľníkov na poľnohospodársky majetok.¹⁰³

Uznesenie Maďarskej komisie vyvolalo na Predsedníctve ÚV KSS, ktoré sa uskutočnilo 21. októbra 1949 búrku nevôle. Veľa v tomto zavázil aj fakt, že V. Širokého navštívil maďarský konzul, ktorý akcii vyčítal protimaďarské zameranie a odišiel s vyhlásením, že táto akcia zapríčini Československu veľké škody. V. Široký navrhol rozpustiť Maďarskú komisiu. „Tá komisia nám i tak absolutne nepomáha.“ Tento názor podporil aj L. Holdoš. „Zrušenie Maďarskej komisie je správne, lebo myslím, že od nich to maďarskí súdruhovia vedia. Prv vie Farkaš, ako vieme my.“ Že práve vzťah maďarských komunistov na Slovensku k Budapešti bol jedným z hlavných problémov aj v tomto období svedčili slová G. Husáka: „Od začiatku je pre nich maďarský konzulát bližší ako ústredie strany.“¹⁰⁴ Podľa J. Zvaru však pracovala Maďarská komisia do konca roku 1951.¹⁰⁵

V. Široký vo svojom vystúpení na Predsedníctve ÚV KSS 21. októbra 1949, ktoré bolo pre určenie ďalšieho spôsobu riešenia Akcie Juh rozhodujúce, nevyvracal argumenty, ktoré predložila Maďarská komisia. Potvrdil, že napriek tomu, že akcia bola plánovaná po triednej línii, jej realizácia sa uskutočnila v línii nacionálnej. Navrhol zastaviť realizáciu akcie, odobrať výmery, ktoré už boli vydané, „znovu preskúmať zoznamy z hľadiska triedneho, aby sme sa zbavili tých bohatých kulackých živlov, ktorí tu sú a nemajú tu čo robiť“ a „v intenciách uznesení zo 7. septembra robiť túto akciu v rámci očistenia ostatných miest“.¹⁰⁶

Na základe tohto rozhodnutia ÚV KSS malo Povereníctvo vnútra stiahnuť všetky výmery o prikázaní núteného pobytu v Čechách, alebo na inom mieste Slovenska. Informoval o tom na zasadnutí Ústrednej komisie Akcie Juh jej vedúci D. Okáli.

102 SNA, f. Povereníctvo vnútra, sekretariát, o.p.s., Inv. č. 121, kart. 207, č. 346/49.

103 SNA, f. 03, a. j. 28. Zápisnica zo zasadania Maďarskej komisie ÚV KSS zo 14. októbra 1949.

104 Tamtiež. Protokol zo zasadnutia ÚV KSS 21. októbra 1949.

105 Zvara, J., Maďarská menšina..., s. 106.

106 Tamtiež.

Až 24. októbra 1949 sa problematikou Akcie Juh oficiálne zaoberalo Predsedníctvo ÚV KSČ a to aj za prítomnosti predstaviteľov komunistickej strany zo Slovenska, ktorí mali o problematike Akcie Juh bezprostredne informácie (Š. Bašťovanský, V. Široký). Predsedníctvo rozhodlo, že je potrebné zastaviť akciu odsunu občanov z južného Slovenska. Proti D. Okálimu, povereníkovi vnútra bolo začaté disciplinárne pokračovanie, ako zodpovednému za celú akciu. Tu je potrebné pripomenúť, že akcia bola iniciovaná a organizovaná v Predsedníctve ÚV KSS a Povereníctvo vnútra bolo poverené jej realizáciou štátnymi orgánmi až 5 dní po prijatí straníckych uznesení o tejto otázke. Napriek tomu, bola Okálimu pripísaná politická zodpovednosť za realizáciu akcie, ktorú realizoval, aj keď nie je sporu o tom, že k nej významne prispel aj svojou osobnou iniciatívou. Reakciou na intervencie zo strany komunistov z Maďarska a zásahov maďarského konzulátu do tejto problematiky bol 5. bod uznesenia Predsedníctva ÚV KSČ, ktoré určovalo informovať „maďarských súdruhov o uskutočnených rozhodnutiach“.¹⁰⁷

Pokus o odsun tej časti obyvateľstva maďarskej národnosti, ktoré nevyhovovalo štátnobezpečnostným a politickým kritériám nového režimu sa týmto v rámci Akcie Juh skončil. Okresné komisie boli vyzvané, aby predložili správu o svojej činnosti a o situácii v oblastiach ich pôsobnosti. Zo správ, ktoré predkladali vedúci okresných komisií sa jednotne zdôrazňovala slabá pripravenosť akcie, ktorá vyvolala neistotu medzi obyvateľstvom maďarskej národnosti, a jej zastavenie zasa obavou medzi slovenskými presídlencami a najmä dôverníkmi. Ako bolo napísané v správe o činnosti komisie, ktorá pracovala v Šamoríne, „nepodarilo sa vyvolať na dedine triedny boj a zlikvidovať národnostné trenice“, ba ako sa písalo v správe o politickej situácii v Komárne z 19. októbra 1949, „prejavuje sa boj medzi slovenskými a maďarskými súdruhmi, ba aj nestranníkmi“.¹⁰⁸ V ďalších správach boli nacionálne rozpory iniciované Akciou Juh označované ako maďarský šovinizmus a slovenský nacionalizmus. Zo správ vyplýva, že napriek úsiliu o utajenie akcie, ba možno práve o to viac, bola neľudná situácia na južnom pohraničí ešte viac rozvírená. V podeviatozjazdovom ovzduší hľadania triednych nepriateľov medzi ideovými odporcami i vo vlastných radoch, náborov pracovných síl do priemyslu, počiatkoch združstevňovania a pokračujúcich akcií proti skupinám porazeným vo februárových udalos-

107 SÚA, f. ÚV KSČ, sv. 12, a. j. 192. Zápisnica zo zasadania Predsedníctva ÚV KSČ 24. októbra 1949.

108 SNA, f. Povereníctvo vnútra, sekretariát, o.p.s., Inv. č. 121, kart. 207, č. 346/49.

tiach, bola Akcia Juh ďalším ohniskom, ktoré odrádzalo od rezistencie časti obyvateľstva voči novému režimu a nútilo ho prispôbiť sa predkladanému politickému scenáru.

Akcia Juh bola zrušená, ale už v tom čase sa pripravovali podmienky pre ďalšiu akciu na „likvidáciu triedneho nepriateľa“, na boj proti kulakom, ktorá mala zasiahnuť stredných a väčších roľníkov bez rozdielu národnosti a ich osud mala riešiť podobným spôsobom, aký sa pripravoval v Akcii Juh, odsunom na „slovenskú Sibír“, do Čiech. To všetko v rámci širšie koncipovanej akcie „obmedzovania a zatlačania dedinských boháčov“, ktorá bola súčasťou straníckej a štátnej politiky v päťdesiatych rokoch.¹⁰⁹

Zoznamy, ktoré mali byť pripravené v rámci Akcie Juh nemali zostať nevyužitú. Zástupca ÚV KSS Kriško, bol po stroškotaní odsunovej fázy Akcie Juh poverený Predsedníctvom ÚV KSS v súčinnosti s Povereníctvom vnútra spracovať zoznamy boháčov maďarskej národnosti, ktorí vlastnili nad 15 ha pôdy, ktorí boli odsúdení ľudovým súdom a bol im konfiškovaný majetok. Vyplývalo to z uznesenia Predsedníctva ÚV KSČ z 24. októbra 1949, ktoré uložilo sekretariátu ÚV KSS vypracovať zoznam tých maďarských kulakov, ktorí boli odsúdení podľa platných zákonov, ich majetok bol konfiškovaný a rodinní príslušníci viedli „štvavú kampaň proti maďarskej chudobe a náboristom“.¹¹⁰ Podobne aj Osídľovací úrad bol vyzvaný, aby pripravil zoznam tých osôb maďarskej národnosti, „ktoré sú kapitalistickým zvyškom (kulaci nad 20 ha, podnikatelia, veľkostatkári, advokáti, veľkoobchodníci a osoby slobodného povolania, atď)“.¹¹¹ Podobné zoznamy mal za štátnu bezpečnosť pripraviť štkpt. Dohňanský. Ako oznamoval prednosta I. odboru Povereníctva vnútra J. Krajčí v januári 1950, šetrenie v tejto oblasti nebolo dôkladne uskutočnené. Podkladový materiál bol zaslaný okresným komisiám, ktoré mali vyhodnotiť zoznamy osôb prichádzajúcich do úvahy na odsun. Línia pripravovaných zoznamov, ale aj osôb, ktoré sa na príprave rôznych akcií voči obyvateľstvu, ktoré žilo na území južného Slovenska, už existovala a nezastavila sa Akciou Juh, ale pokračovala v príprave akcií proti triednym nepriateľom nového režimu.

109 O problematike dedinských boháčov píše podrobnejšie, aj keď v duchu doby, v ktorej bol materiál pripravený, Krkoška, V., Politika voči dedinským boháčom v období združstevňovania v Československu. In: *Formovanie triedy družstevného roľníctva v Československu*. Bratislava 1984, s. 223–280.

110 SÚA, f. ÚV KSČ, sv.12, a. j. 192. Zápisnica zo zasadania Predsedníctva ÚV KSČ 24. októbra 1949.

111 SNA, f. Povereníctvo vnútra, Inv. č. 121, kart. 207, č. 346/49.

Akcia Juh po prerušení odsunu mala pokračovať len v oblasti uspokojovania náboristov a dôverníkov. Malo sa tak uskutočňovať, ako zdôrazňoval na zasadaní Ústrednej komisie D. Okáli, na základe triednej línie, „teda pokiaľ možno zlučovať viac kulakov do jedného domu“. ¹¹² S možnosťami takéhoto postupu pri umiestňovaní náboristov sa uvažovalo už v júli 1948, teda v čase, keď sa vo vedení KSČ ešte len uvažovalo o novom spôsobe riešenia problematiky maďarskej menšiny v Československu. V diskusii na zasadaní Predsedníctva ÚV KSČ 19. júla 1948 V. Široký navrhol riešiť problematiku náboristov, u ktorých je problém so zabezpečením ubytovania tak, „že im budeme postupne dávať národnú správu na majetky kulakov, takže sa nebudú vracáť na tie miesta, kde zanechali majetky. Docielime tým tiež ich decentralizáciu“.

S náboristami, ktorí sa vracali na južné Slovensko v roku 1949 mala byť spísaná zápisnica o ich hospodárskych potrebách. V tom boli aj požiadavky na osivo, stroje, budovy, dobytok, šatstvo a bytové zariadenie. V duchu triednej línie pridel pôdy pre neuspokojených náboristov nesmel presiahnuť 5 hektárov. ¹¹³

Náboristi zásadne nemali byť umiestňovaní do domu presídlencov, alebo kolonistov Slovákov, ale mali byť zásadne umiestňovaní do domu osoby tej istej národnosti, ak ich nebolo možné umiestniť vo vlastných domoch, alebo u príbuzných a museli byť umiestnení do domu „boháča“, podľa už stanovených princípov. ¹¹⁴

Akcia uspokojovania náboristov a dôverníkov, po zastavení odsunovej fázy Akcie Juh, bola aj zodpovednými orgánmi hodnotená veľmi rozpačite. V podstate sa okresným komisiám nepodarilo zladať záujmy zainteresovaných skupín obyvateľstva. Je možné povedať, že okresné komisie od začiatku nevenovali dostatočnú pozornosť stavebnej obnove a sústreďovali svoju pozornosť na výber osôb na odsun. Väčšina domov sa ešte len začínala stavať, rekonštrukcie sa väčšinou ani nezačali. Stav bytového fondu a jeho obnova na južnom pohraničí boli v žalostnom stave. ¹¹⁵

112 SNA, f. Povereníctvo vnútra, adm. odb. kart. 667.

113 Tamtiež, kart. 673. f. Povereníctvo vnútra, sekretariát, o.p.s., kart. 207, č. 346/1950.

114 SNA, f. Povereníctvo vnútra, osobitne protokolované spisy, kart. 207, č. 346/49.

115 SNA, f. Povereníctvo vnútra, adm. odb. kart. 667, č. 410/1949 Juh. Správa o činnosti medzirezortnej komisie pre okres Dunajská Streda z 27. októbra 1949.

Stav v akom sa južné Slovensko nachádzalo v tomto období bol veľmi zlý. Spory medzi vracajúcimi sa náboristami a na ich majetkoch usídlenými presídlencami a dôverníkmi boli na dennom poriadku v mnohých obciach. Náboristi sa dožadovali svojich majetkov a za žiadnych okolností neboli ochotní usídlieť sa na majetkoch konfiškovaných iným Maďarom. Po návrate z Čiech mnohí náboristi začali obrábať aj pôdu, ktorá im pôvodne patrila, ale bola už vlastníckym dekrétom pridelená dôverníkom. Napriek upozorneniam, že v tých prípadoch, kde už boli vydané vlastnícke dekréty, nemusi dôverník tento majetok vydať. Napriek tomu dôverníci z vnútornej kolonizácie hromadne začali opúšťať svoje majetky. Už v máji 1949 v obvode Pracovnej skupiny pre pozemkovú reformu v Nových Zámkoch opustilo pridelenú pôdu 95 dôverníkov. (V okresoch Štúrovo 6 rodín, Nové Zámky 24, Hurbanovo 21, Šaľa 44 rodín). ¹¹⁶ Postupne sa z toho stal jeden zo spôsobov uspokojovania náboristov, pretože týmto spôsobom sa uvoľňovali ich pôvodné domy. Najmä mnohí Slováci však prejavili záujem postaviť si za pomoci štátu, s využitím domácej pracovnej sily nové domy na území južného Slovenska. ¹¹⁷

Celkový počet osôb, ktoré bolo potrebné nejakým spôsobom uspokojiť za spôsobenú stratu a to náboristov i dôverníkov, nie je možné z archívov presne zistiť.

V novembri 1949 bolo zistené, že všetci náboristi z okresov Kráľovský Chlmec, Trebišov, Košice, Moldava a Rožňava už bývajú vo svojich domoch. ¹¹⁸ Podľa materiálov Povereníctva pôdohospodárstva však napr. majetky náboristov v okresoch Moldava n/B. a Kráľovský Chlmec neboli dôverníkom pridelované do trvalého vlastníctva. ¹¹⁹

Aj v okresoch Senec, Šaľa, Vráble, Šurany, Modrý Kameň, Lučenec podľa správy pre Povereníctvo vnútra, správa z februára 1950, boli všetci náboristi vo svojich požiadavkách uspokojení. Z ďalších materiálov z neskoršieho obdobia však vyplývalo, že sa to týkalo len uspokojenia, pokiaľ išlo o navrátenie domov, nie však ďalšieho majetku a inventára domov. Preto aj tu uvádzané údaje je potrebné považovať len za orientačné. Podľa správy z konca októbra 1949 z 9 okresov južného Slovenska zo 760 spor-

116 SNA, f. Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy, kart. 1670, č. 20383/49.

117 SNA, f. Povereníctvo vnútra, kart. 667. Správy jednotlivých okresných komisií. Bilancia práce okresných komisií Akcie Juh.

118 Tamtiež.

119 SNA, f. Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy, kart. 2135.

ných prípadov, ktorými sa museli zaoberať komisie v rámci Akcie Juh bolo 512 prípadov vyriešených a 248 prípadov bolo potrebné ešte vyriešiť.¹²⁰

Tabuľka č. 4

Uspokojovanie náboristov v niektorých okresoch južného Slovenska.¹²¹

okres	počet prípadov		
	sporné	vyriešené	nevyriešené
Komárno	115	106	9
Galanta	216	87	129
Šaľa	161	93	68
Dun. Streda	94	60	34
Hurbanovo	118	110	8
Vráble	16	16	–
Šahy	21	21	–
Jesenské	14	14	–
Rožňava	5	5	–
spolu	760	512	248

Najväčšie problémy sa evidentne dotýkali tých okresov, ktoré boli najviac postihnuté odsunom do Čiech v roku 1947. Dozvuky tejto akcie pokračovali ešte v roku 1950. Predsedníctvo ÚV KSČ na zasadaní 6. januára 1950 vynieslo rozhodnutie podľa ktorého krajské výbory komunistickej strany sa mali postarať o náležité umiestnenie náboristov, pričom sa doporučovalo, aby boli umiestnení vo svojich pôvodných domoch. Povereník vnútra D. Okáli na tomto zasadaní konštatoval, že je ešte neuspokojených 207 náboristov a že jediným spôsobom, ktorým je možné tento problém riešiť, je výstavba nových domov.¹²²

120 SNA, f. Povereníctvo vnútra, sekretariát, Inv. č. 106, kart.133, č. 412/1950.

121 SNA, f. Povereníctvo vnútra, osobitne protokolované spisy, Inv.č. 121, kart. 207, č. 346/1950.

122 SNA, f. Predsedníctvo ÚV KSS (f. 03) Zápisnica zo zasadania Predsedníctva ÚV KSS u 6. januára 1950, kart. 794.

Ešte na zasadaní Predsedníctva ÚV KSS 3. februára 1950, na ktorom sa prerokovával návrh na odškodnenie náboristov bolo konštatované, že 171 náboristov nedostalo zatiaľ naspäť svoju pôdu a 453 rodín nedostalo naspäť inventár k domom a k svojim hospodárstvám.¹²³

Čísla uvádzané v rôznych prehľadoch a správach sa obyčajne dosť rozchádzali a prakticky nebolo možné zistiť skutočný počet neuspokojených náboristov alebo dôverníkov, pretože sa fakticky nedalo nahradiť utrpenie a neprijemnosti, ktoré obyvateľstvu spôsobili akcie presunu do Čiech a ich návratu a aj názory poškodených na svoje odškodnenie sa menili. V správe špkt. Dohňanského z 11. apríla 1950, ktorý vyšetroval neuspokojenie 383 rodín náboristov, na príkaz povereníka vnútra D. Okáliho, bola za najväčší problém označená bytová otázka. „V náboristických domoch sú dôverníci, kolonisti alebo presídlení, ktorým domy prideliť do vlastníctva Povereníctva poľnohospodárstva. Náboristi sa však napriek tomu domáhajú vrátenia svojich domov a vlastnícke právo terajších majiteľov neuznávajú.“¹²⁴

Aj návrh na odškodnenie náboristov, ktorý bol na rokovanie predložený nebol schválený a M. Faltán a F. Zupka ho mali podľa uznesenia ÚV KSS upraviť. O ďalšom osude tohto návrhu správy nemáme, ale princíp odškodnenia nebol v tejto veci nikdy prijatý, odškodnenie sa uskutočňovalo po sociálnej línii.

V obci Lok, okres Levice sa náboristi dohodli a 1. apríla 1950 sa nasťahovali do svojich pôvodných domov bez ohľadu na to, či v nich bol niekto nasťahovaný alebo nie a bez ohľadu na to, či mal vlastnícky dekrét.¹²⁵

Ani na základe tejto správy Povereníctvo vnútra nedokázalo nájsť riešenie. Vyplývalo to aj z toho, že kompetencia štátnych orgánov bola obmedzená mocou vedúcich orgánov komunistickej strany. D. Okáli v liste generálnemu tajomníkovi KSS Š. Baššovanskému napísal: „Navrhujem, aby sa otázkou zapodieval organizačný sekretariát, alebo Predsedníctvo ÚV KSS, lebo túto otázku Povereníctvo vnútra samo nemôže vyriešiť.“¹²⁶

123 SNA, f. Predsedníctvo ÚV KSS, kart. 794.

124 SNA, f. Povereníctvo vnútra sekretariát, Inv. č. 106, kart. 133, č. 412/50.

125 Tamtiež.

126 Tamtiež, List D. Okáliho Š. Baššovanskému z 13. apríla 1950.

Na záver

Aj po skončení Akcie Juh, slovenské povereníctva pokračovali v usporiadaní majetkových pomerov v južnom pohraničí a zabezpečovaní požiadaviek náboristov, ktorí sa vracali z Čiech a dôverníkov, ktorí boli usídlení v čase neprítomnosti náboristov na ich pozemkoch. Pre túto činnosť sa však stále zriedkavejšie používal názov Akcia Juh, ktorý mu prisúdila konšpiračná terminológia Štátnej bezpečnosti.

Je nesporné, že rozhodnutie o zastavení odsunu obyvateľov maďarskej národnosti v rámci Akcie Juh ovplyvnilo život na južnom Slovensku. Ovplyvnilo rozhodnutie mnohých obyvateľov maďarskej národnosti o ich vstupe do jednotných roľníckych družstiev, ktorí sa z obáv pred represívnymi akciami radšej vzdávali svojich majetkov, stávali sa mäkkšími, ovládateľnejšími. Aj preto kolektivizácia poľnohospodárstva v oblastiach južného Slovenska prebiehala najrýchlejšie.¹²⁷ Na druhej strane mnohí dôverníci, ktorí osídľovali juh Slovenska radšej tieto oblasti opustili, aby sa vyhlíli konfliktom s miestnym obyvateľstvom.

Príprava Akcie Juh dokazovala absurdnosť metód, akými chcel spoločenský systém a jeho predstavitelia riešiť závažné spoločenské a sociálne problémy národnostne zmiešaného územia južného Slovenska. Dokazovala, že spôsob, akým chcela vtedajšia stranická moc, ktorá si úplne podmanila moc štátnu, riešiť postavenie maďarskej menšiny v štáte, bola nereálnym experimentom, ktorý poznačil osudy južného Slovenska a jeho obyvateľov na dlhé obdobie.

127 Kováčová, D., Úlohy a priebeh kultúrnej revolúcie na dedine v začiatkovej etape združstevnenia. Zvláštnosti vývoja v Košickom kraji v rokoch 1949–1955. In: *Formovanie triedy družstevného roľníctva v Československu*. Bratislava 1984, s. 179.

Výber dokumentov k Akcii Juh

- (1) Vykonávanie nariadení Československého národného občianskeho združenia podľa zákona primárne okrajovému národnému výboru.
- (2) O výkone klubu vernosti Československej republiky podľa zákona primárne okrajovému národnému výboru.

Tento zákon nadobúda platnosť dňom vyhlásenia, vykoná ho minister vnútra.
Gottwald K.
Dr. J. Št. K.
Zápisník V. K.
M. K. K.

Vydanie: 22. február 1948, Bratislava

Zákon zo dňa 25. októbra 1948, č. 245/-1948 Sb.
o štátnom občianstve osôb maďarskej národnosti

Národné zhromaždenie Republiky československej uznieslo sa na tomto zákone:

§1

(1) Osoby maďarskej národnosti, ktoré dňa 1. novembra 1938 boli československými štátnymi občanmi, majú bydlisko na území Československej republiky a nie sú príslušníkmi cudzieho štátu, nadobúdajú bez ďalšieho československé štátne občianstvo dňom, kedy tento zákon nadobúda účinnosť, ak zložia do 90 dní od tohto dňa sľub vernosti Československej republike.

(2) Spolu s manželom, prípadne spolu s otcom alebo matkou, nadobúdajú československé štátne občianstvo nerozvedená manželka a maloleté deti, pokiaľ ho už nenadobúdajú podľa odseku 1, ak majú bydlisko na území Československej republiky.

(3) Ustanovenia odsekov 1 a 2 neplatia pre osoby, ktoré sa ťažko previnili proti Československej republike alebo jej ľudovodemokratickému zriadeniu. Ministerstvo vnútra zostaví do 30 dní od vyhlásenia tohto zákona zoznam týchto osôb a dodá ho príslušným národným výborom. Ďalej ustanovenia odsekov 1 a 2 neplatia pre osoby určené na výmenu podľa Dohody medzi Československom a Maďarskom o výmene obyvateľstva zo dňa 27. februára 1946, č. 145 Sb.

§2

(1) Výrok o nadobudnutí československého štátneho občianstva podľa tohto zákona prináleží okresnému národnému výboru.

(2) O výkone sľubu vernosti Československej republike platia všeobecné predpisy.

§3

Tento zákon nadobúda platnosť dňom vyhlásenia, vykoná ho minister vnútra.

Gottwald v.r.

Dr. John v. r.

Zápotocký v. r.

Nosek v. r.

Vestník Osídľovacieho úradu pre Slovensko, čiastka 22, ročník 1948, Bratislava 15. decembra 1948.

Uznesenie Predsedníctva ÚV KSS zo 7. septembra 1949 o riešení niektorých otázok na južnom pohraničí

V dôsledku zmien v držbe a vlastníctve pozemkov, domov, hnutelnosti a pod., ktoré v južných okresoch Slovenska nastali presídlením obyvateľstva, kolonizáciou, náborom pracovných síl do českých zemí a ich návratom domov, je v niektorých okresoch naliehavá potreba vyriešiť sporné prípady ubytovania slovenských alebo maďarských rodín, pridelenia zeme, o to viac, že dnešný stav často narušuje spoluprácu slovenského a maďarského pracujúceho ľudu na triednej línii a dáva možnosť reakčným elementom v niektorých obciach obyvateľstvo národnostne rozoštvávať. Preto Predsedníctvo KSS po vypočutí referátu súdr. Husáka a predložení návrhov komisie roľníckeho oddelenia 6. septembra 1949 uznieslo sa takto:

I

Riešenie sporných prípadov v juhoslovenských okresoch musí sa prevádzať po triednej línii, t.j. aby sa upevnila spolupráca a bratské spoločenstvo slovenského a maďarského pracujúceho ľudu a aby toto riešenie uspokojilo naliehavé potreby pracujúcich ľudí a išlo na úkor boháčov a ľudovodemokratickému zriadeniu nepriateľských elementov. Preto celé riešenie musí byť prevádzané politickou kampaňou, objasňujúcou líniu našej strany v národnostnej otázke a súčasne viesť k správne mu objasneniu triedneho stanoviska našej strany.

II

1. Predsedníctvo strany zriaďuje ústrednú komisiu, zloženú zo zástupcov ÚV KSS, zo zmocneného súdruha za Povereníctvo vnútra, Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy, Povereníctva práce a sociálnej starostlivosti a Osídľovacieho úradu. Táto komisia bude pracovať i ako komisia štátnej správy poverená Zborom povereníkov na vyriešení všetkých sporných otázok. Pracovať bude pri Povereníctve vnútra pod predsedníctvom súdr. Dr. Okáliho. Súdr. Dr. Okáli zriadi zvláštne oddelenie pri svojom úrade na administratívne sledovanie a vykonávanie uznesení komisie. Súdr. Dr. Falťan, Zupka, Dr. Čech určia súdruhov ako zmocnencov svojich rezortov, ktorí súčasne ako členovia komisie budú cestou svojich úradov po svojej línii vykonávať uznesenia komisie, resp. zaistia výkon komisií v okresoch. Všetky uznesenia komisie, resp. uznesení komisií v okresoch pokiaľ budú administratívneho rázu, budú vykonávané za použitia platných predpisov po línii štátneho aparátu ľudovej správy.

2. Pre zistenie pomerov a sporných prípadov v okresoch a obciach, ako aj pre rozhodnutie na mieste týchto smerníc, zriaďujú sa komisie,

zodpovedné ústrednej komisii ako orgánu straníckemu i orgánu štátnej správy, zložené zo zástupcu ÚV KSS, zmocneného zástupcu Povereníctva vnútra, Povereníctva pôdohospodárstva, Povereníctva práce a sociálnej starostlivosti a Osídľovacieho úradu pod predsedníctvom zmocnenca Povereníctva vnútra. Tieto komisie budú vybavené dostatočnými plnými mocami zo spomenutých rezortov, aby mohli všetky potrebné opatrenia v obciach previesť. Komisie sú povinné radiť sa s okresnými činiteľmi strany a ONV, ako aj s činiteľmi strany a MNV v obciach. Pribrať môžu expertov z najrôznejších zložiek. Rozhodnutia komisií sú povinné vykonať orgány ľudovej správy a štátneho aparátu. Komisie o všetkých svojich opatreniach budú podávať správy ústrednej komisii. Finančné náklady komisií znáša každý úrad za svojho zmocnenca, administratívne výlohy, pokiaľ by boli, znáša v ústredí Povereníctvo vnútra, v okresoch príslušné ONV. Prípady, ktoré by okresné komisie nevedeli riešiť, predložia urýchlene k rozhodnutiu ústrednej komisii.

III

Ubytovanie osôb

1. Pre dôverníkov, kolonistov, presídlencov a osoby maďarskej národnosti, ktoré sa vrátili z Čiech, povolené sú novostavby 100 bytových jednotiek, ktoré prevádza PPPR, z čoho je započatých už 63. Ukladá sa PPPR a súdr. dr. Falťanovi, aby cestou NOVDOMu alebo Čs. stavebných závodov zrýchlili výstavbu v najsúrnejších prípadoch a rozvrhli zbývajúce bytové jednotky. Tieto novostavby budú buď v súkromnom vlastníctve, ak stavebník na ne môže dodatočne prispieť, alebo v družstevnom vlastníctve s podielom budúceho majiteľa v práci, poľahoch a pod. s možnosťou vykúpiť, resp. zaplatiť celý zbytok.
Zodpovedný: súdr. Falťan.

2. Ukladá sa súdruhom dr. Falťanovi a dr. Čechovi dokončiť stavbu rozostavaných domov, ktoré sú v pláne s tým, že tieto domky majú byť použité na riešenie otvorených prípadov v južných okresoch. Do toho treba započítať i tzv. ONCA - domky. Pokiaľ sú potrebné materiálové alebo finančné prostriedky nekryté plánom, treba vec urýchlene predložiť Zboru povereníkov.

Zodpovední: súdr. dr. Falťan a dr. Čech

3. Ukladá sa súdr. dr. Čechovi urýchlene dokončiť rekonštrukciu 103 dohodových domkov, ktoré sú v pláne a použiť ich tak, aby v prvom rade boli ubytované také osoby, o ktorých jedná toto uznesenie.
Zodpovedný: súdr. dr. Čech

4. Ukladá sa súdr. dr. Čechovi po prerokovaní po stránke materiálovej a finančnej rozpracovať návrh na urýchlenú rekonštrukciu ďalších domkov, ktoré sú menej poškodené a mohli by byť pred zimou obývané.

Všetky novostavby a rekonštrukcie musia byť zásobené pracovnými silami z miestnych zdrojov za mobilizácie príslušných obcí, resp. obyvateľstva okresu. Tiež materiálové krytie dľa možnosti má sa čerpať z miestnych zdrojov.

Zodpovedný: súdr. dr. Čech.

5. Ukladá sa s. dr. Čechovi, aby v tzv. podielových domoch, v ktorých neoprávnene užívajú bez prídeltu starí alebo noví majitelia jednej časti domu aj druhú podielovú časť, nepridelenú a k ubytovaniu súčasne druhej časti, resp. domy (cca 250–300) podľa presného zoznamu a vyčíslenia dal k dispozícii pre túto akciu.

Zodpovedný: súdr. dr. Čech.

6. Komisia má právo preskúmať nadmerné byty v obci, kde treba neubytované osoby umiestniť, u ktorejkoľvek kategórie obyvateľstva a za použitia bytového zákona prikázať byty.

7. Poverenictvo vnútra urýchlene v dohode s príslušnými orgánmi strany pripraví zoznam osôb previnilých a štátu nepriateľských, ktorí zo štátno-bezpečnostných dôvodov majú byť z južných okresov vysídlení. Vysídlenie dohodne Poverenictvo vnútra s príslušnými ústrednými úradmi v Prahe a pokiaľ by išlo o osoby prestárlé a pod. použije k ubytovaniu prázdne ubikácie po vysťahovaných Poliakoch a Nemcoch (spolu vyše 300 bytových jednotiek). Príslušné návrhy na eventuálnu úpravu domov urýchlene predloží Poverenictvo vnútra po dohode s príslušnými rezortami Zboru povereníkov. Akcia vysídlenia má ísť súčasne s celým riešením otázky. Domy získané touto cestou a tiež majetky, pokiaľ ešte nie sú pridelené drobným záujemcom, musia byť v prvom rade použité pre ubytovanie osôb v tomto uznesení spomenutých.

Zodpovedný: súdr. dr. Okáli.

8. Ukladá sa súdr. dr. Čechovi previesť súpis tých domových konfiškátov, v ktorých je možno uvoľniť byty pre osoby podľa tohto uznesenia, najmä v súvislosti so spomenutou akciou Poverenictva vnútra.

Zodpovedný: súdr. dr. Čech.

9. Ak by ubytovanie kolonistov, presídlencov a tzv. náboristov podľa vyššie uvedených bodov ešte nebolo možné, komisia za použitia bytového zákona, ktorého platnosť rozšíri Poverenictvo práce a sociálnej starostlivosti prechodne na všetky dotknuté obce, prikáže boháčom v predmetných obciach tak, aby dvaja, alebo niekolkí sa nasťahovali do jedného domu a tým uvoľnili svoje byty a hospodárske staviská pre umiestnenie dôverníkov, presídlencov, tzv. náboristov a pod. Toto opatrenie musí mať jasný triedny charakter. Nie je prípustné siahnuť k prípadom tzv. rozkulačenia, ale iba širším výkladom bytového zákona zaistiť pokojné ubytovanie.

10. Pokiaľ je pri ubytovaní rodín možné vyriešiť aj vlastnícku otázku, t.j. dať dom do vlastníctva tzv. náboristovi, presídlencovi, dôverníkovi a pod., má to komisia urobiť. Pokiaľ to nie je možné, má sa hlavne sledovať vhodné ubytovanie s návrhom alebo záznamom ako v budúcnosti vlastnícku otázku vyriešiť.

IV

Pôda

Komisie majú vniesť istotu a poriadok aj do držby pôdy v tzv. otvorených a sporných prípadoch v rámci tejto akcie, a to podľa týchto smerníc:

1. Kde je na konfiškovanú pôdu vydaný platný vlastnícky dekrét a táto pôda je aj v držbe nového nadobúdateľa, a tento sa jej dohodou nechce dobrovoľne vzdať, musí mu byť pôda vo vlastníctve ponechaná. V ostatných prípadoch, t.j. kde pôda tzv. náboristov bola konfiškovaná, ale nepridelená novému uchádzačovi, alebo kde bola iba prechodne daná do užívania tretím osobám, má byť vrátená tzv. náboristom, a to v prípade použitia nar. č. 26/48.

2. Pri vrátení pôdy podľa predchádzajúceho bodu nevznikajú žiadne nároky na odškodné a komisia má prípad dohodou na mieste sporu vyrovnáť.

3. Všetky ostatné nároky či už náboristov, ktorí svoju pôdu dostať späť nemôžu, alebo dôverníkov, ktorým pôda právne alebo fakticky bola po návrate náboristov odňatá, alebo ak sú také prípady u náboristov alebo presídlencov, majú byť uspokojení z tej pôdy, ktorá ostala z presídľovania obyvateľstva a ktorou disponuje Osídľovací úrad (3200 k.j.), ďalej z pôdy, ktorá ešte nie je pridelená z výkonu pozemkovej reformy, resp. podľa zákona o výkupe pôdy cirkevnej, špekulačnej a pod. tak, aby spomínané osoby dostali výmeru pôdy, ktorú predtým vlastnili, pričom prídely nemajú byť vyššie ako 5 ha. Prídelenie tzv. ešte voľnej pôdy má v prvom rade uspokojiť požiadavky osôb, o ktorých jedná toto uznesenie. Prídel pôdy má byť prevádzaný súčasne s celou akciou.

Zodpovedí: súdr. dr. Falán a dr. Čech.

V

Hnuteľnosti

1. Hnuteľnosti tzv. náboristov, pokiaľ je to fyzicky možné a pokiaľ sú v rukách tretej osoby bez právneho titulu, majú byť vrátené náboristom in natura.

2. Pokiaľ takéto hnuteľnosti (dobytok a pod.) sú právnym titulom v rukách dôverníkov a pod. a náborista si robí nárok na vrátenie, má sa komisia pokúsiť o dohodu.

3. Vyslovuje sa zásada, že nárok na náhradu alebo ušlý zisk sa nikomu nepriznáva z toho dôvodu, že svojho času bola podľa rozhodnutia vlády prevedená konfiškácia týchto majetkových hodnôt.

4. V prípadoch sociálne odôvodnených, keď to komisia uzná, navrhne podporu pre takých dôverníkov alebo náboristov, ktorí pre existenčné zabezpečenie potrebujú dobytok, zariadenie a pod., ak predtým bez vlastnej viny o ne prišli. Na tieto účely bude použitý fond (cca 7 miliónov Kčs) spravovaný Poverenictvom práce a sociálnej starostlivosti. Definitívne rozhodne o týchto podporách ústredná komisia po vyčíslení všetkých nárokov. Pri hnutelnostiach má sa sledovať zásada pomerného uspokojenia všetkých kategórií obyvateľstva i keď právny titul sa nepriznáva.

VI

Pracovné sily

Všetky komisie sa majú usilovať i v rámci tejto akcie získať pracovné sily pre štátne majetky, priemyselné podniky, či už v Čechách, alebo na Slovensku, a to eventuálne i za podmienky, že by sa čiastočná náhrada dala osobám, ktoré o drobný majetok v minulých akciách prišli, pričom o náhrade, resp. o podpore by rozhodla ústredná komisia.

VII

Všetky tieto uznesenia, pokiaľ sa dotýkajú štátnej a ľudovej správy, budú dané urýchlene na prerokovanie Zboru povereníkov.

VIII

Pred započatím akcie prevedie sa inštruktáž po straníckej línii a tiež po stránke štátnych a ľudových orgánov tak, aby vedúci činitelia z krajov a okresov boli presne informovaní o línii strany i štátnej správy. Inštruktáž straníckych orgánov prevedie organizačné oddelenie ÚV KSS spolu s roľníckym oddelením, inštruktáž KNV, ONV, komisií ako aj príslušných zložiek štátnej správy prevedie Poverenictvo vnútra za súčinnosti zainteresovaných rezortov.

IX

Všetky prípravné práce na prevedenie celej akcie majú byť urýchlene dokončené tak, aby dľa možností do konca septembra, najneskôr však do 15. októbra t.r. boli hlavné problémy, najmä pokiaľ ide o ubytovanie a čiastočne aj o pôdu vyriešené.

Po skončení akcie predloží ústredná komisia predsedníctvu strany o jej výsledkoch správu.

V Bratislave dňa 7. septembra 1949.

SNA, fond Predsedníctvo ÚV KSS, a.j. 19.

Uznesenie z 57. zasadania Zboru povereníkov z 12. septembra 1949. Úprava niektorých otázok týkajúcich sa okresov južného Slovenska.

I. Zbor povereníkov vypočul správu svojho predsedu a povereníka vnútra o niektorých nevyriešených otázkach južného Slovenska a uznáša sa:

1. Zriadiť komisiu na čele s povereníkom vnútra a zloženú zo zástupcov Poverenictva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy, Poverenictva práce a sociálnej starostlivosti, Osídľovacieho úradu a Ústredného výboru KSS, ktorá má pracovať na vyriešení všetkých sporných otázok, pričom Zbor povereníkov

a) ukladá povereníkovi vnútra, aby na prechodnú dobu zriadil vo svojom úrade zvláštne oddelenie na administratívne sledovanie a výkon uznesení tejto komisie,

b) ukladá všetkým zúčastneným členom Zboru povereníkov, aby v dohode s povereníkom vnútra cestou svojich rezortov zaistili v okresoch výkon uznesení tejto komisie,

c) zriaďuje okresné komisie, zložené obdobne ako je zložená ústredná komisia s tým, že okresné komisie pracujú v okresoch a sú povinné všetky svoje opatrenia vykonávať podľa smerníc ústrednej komisie, ktorej musia podávať o svojich opatreniach pravidelné správy,

d) uštaľuje, aby finančné náhrady spojené s prácou okresných komisií, znášali jednotlivé rezorty v komisiách zúčastnené, a finančné náhrady spojené s administratívou, znášalo v ústredí Poverenictvo vnútra a v okresoch príslušné ONV,

e) ukladá povereníkovi vnútra, aby prikázal príslušným ONV a KNV vykonať rozhodnutia komisií.

2. Uložiť povereníkovi pôdohospodárstva a pozemkovej reformy, aby cestou Československých stavebných závodov alebo družstva NOVDOM urýchlil výstavbu povolených 100 bytových jednotiek, ktoré prevádza Poverenictvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy na južnom Slovensku, pričom tieto bytové jednotky majú byť buď v súkromnom vlastníctve jednotlivých stavebníkov alebo v družstevnom vlastníctve.

3. Uložiť povereníkovi pôdohospodárstva a pozemkovej reformy a predsedovi Osídľovacieho úradu dokončiť urýchlene stavbu rozostavaných domkov, ktoré sú v pláne s tým, že tieto domky majú byť použité na umiestnenie dosiaľ neumiestnených rodín na južnom Slovensku.

4. Uložiť povereníkovi pôdohospodárstva a pozemkovej reformy a predsedovi Osídľovacieho úradu, aby do 28. septembra t.r. predložili Zboru povereníkov návrh na získanie prípadných materiálových alebo finan-

- čných prostriedkov na dostavbu domkov uvedených v odst. 3, ako i tzv. ONCSA domkov, pokiaľ by tieto prostriedky neboli kryté plánom.
5. Uložiť predsedovi Osídľovacieho úradu, aby urýchlene dokončil rekonštrukciu 163 dohodových domov, ktorá je v pláne zaradená a aby aj tieto domky boli v prvom rade použité na ubytovanie rodín na južnom Slovensku, ktoré dosiaľ nie sú ubytované, pričom o svojich opatreniach v tomto smere má podať Zboru povereníkov správu do 28. septembra t.r.
 6. Uložiť predsedovi Osídľovacieho úradu, aby dal rozpracovať a predsedovi Zboru povereníkov najneskoršie do 28. septembra t.r. predložil návrh na rekonštrukciu ďalších domkov, ktoré sú menej poškodené a mohli by byť pred zimou obývané.
 7. Rozhodnúť, že všetky novostavby a rekonštrukcie musia byť zásobené pracovnými silami z miestnych zdrojov za mobilizácie príslušných obcí, poľažne obyvateľstva okresu. Rovnako materiálové krytie má sa čerpať podľa možností z miestnych zdrojov.
 8. Uložiť predsedovi Osídľovacieho úradu, aby v tzv. podielnych domoch, v ktorých neoprávnené, bez prídely, užívajú starí alebo noví majitelia jednu časť domu, dali nepridelenú a k ubytovaniu súcu druhú časť domu k dispozícii pre ubytovanie rodín na južnom Slovensku, ktoré dosiaľ neboli umiestnené.
 9. Uložiť komisiám, ktoré boli zriadené podľa odst. 1, aby preskúmali nadmerné byty v obciach, v ktorých treba ubytovať dosiaľ neumiestnené rodiny, a aby v dohode s MNV urobili opatrenia podľa bytového zákona.
 10. Uložiť povereníkovi vnútra, aby dal urýchlene vyhotoviť zoznam osôb previnilých a štátu nepriateľských, ktoré zo štátnobezpečnostných dôvodov majú byť z južných okresov vysídlené, pričom:
 - a) povereník vnútra má dohodnúť vysídlenie týchto osôb s príslušnými ústrednými orgánmi v Prahe,
 - b) pre umiestnenie osôb prestárlych a pod. má sa použiť ubytovacích priestorov získaných po vysťahovaných Nemcoch, poľažne po Poliakoch, ktorí sa vysťahovali do Poľska,
 - c) povereník vnútra v dohode s príslušnými členmi Zboru povereníkov má predložiť urýchlene Zboru povereníkov návrh na opravu domov, vyhladnutých na umiestnenie osôb, ktorých sa týka ods. b/ tohto odstavca.
 11. Uložiť predsedovi Osídľovacieho úradu, aby previedol súpis tých domových konfiškátov, v ktorých je možno uvoľniť byty pre osoby podľa tohto uznesenia, najmä v súvislosti s odsunom osôb previnilých a štátu nepriateľských z južnoslovenských okresov.

12. Uložiť komisii zriadenej podľa odst. 1, aby za použitia bytového zákona zaistila aspoň prechodné ubytovanie všetkým dosiaľ neubytovaným osobám a rodinám na južnom Slovensku, v krajnom prípade prikázaním dvoch alebo viacerých rodín do spoločných domov, poľažne do nadmerných bytov.
13. Uložiť komisii zriadenej podľa odst.1, aby pri ubytovaní rodín, ktorých sa toto uznesenie týka, sledovala aj otázku vyriešenia vlastníckych pomerov (dať domy do vlastníctva náboristom, presídlencom, dôverníkom a pod., všade tam, kde je to možné).
14. Uložiť komisii, aby v spolupráci s príslušnými okresnými komisiami sledovala riešenie vlastníckych otázok, pokiaľ sa týkajú vlastníctva pôdy.
15. Uložiť komisii, zriadenej podľa odst. 1, aby v dohode s príslušnými okresnými komisiami sledovala aj vyriešenie vlastníckych otázok, pokiaľ sa týkajú nehnuteľností. Pri riešení týchto otázok má sa komisia pridržovať týchto zásadných smerníc:
 - a) hnutelnosti tzv. náboristov pokiaľ je to fyzicky možné a pokiaľ sú v rukách tretej osoby bez právneho titulu majú byť vrátené náboristom in natura,
 - b) pokiaľ takéto hnutelnosti (dobytok a pod.) sú právnym titulom v rukách dôverníkov a pod. a náborista si robí nárok na vrátenie, má sa komisia pokúsiť o dohodu,
 - c) vyslovuje sa zásada, že nárok na náhradu alebo ušlý zisk sa nikomu nepriznáva z dôvodu, že svojho času bola podľa rozhodnutia vlády prevedená konfiškácia týchto majetkových hodnôt,
 - d) v prípadoch sociálne odôvodnených, keď to komisia uzná, navrhne podporu pre tých náboristov alebo dôverníkov, ktorí pre existenčné zabezpečenie potrebujú dobytok, zariadenie a pod., ak predtým bez vlastnej viny o ne prišli. Na tieto účely bude použitý fond, spravovaný Poverenictvom práce a sociálnej starostlivosti. Definitívne rozhodne o priznaní týchto podpôr ústredná komisia po vyčíslení všetkých nárokov,
 - e) pri nehnuteľnostiach má sa sledovať zásada pomerného uspokojovania všetkých kategórií obyvateľstva, i keď právny titul sa nepriznáva.
16. Uložiť komisii, aby v dohode s príslušnými okresnými komisiami sledovala otázku získavania pracovných síl pre štátne majetky, priemyselné podniky a pod., či už v Čechách alebo na Slovensku, pričom ústredná komisia môže rozhodnúť prípadne i o nároku na čiastočnú úhradu za drobný majetok, o ktorý príslušné osoby prišli v priebehu minulých akcií.

17. Uložiť povereníkovi vnútra, pôdohospodárstva a pozemkovej reformy, práce a sociálnej strastlivosti a predsedovi Osídľovacieho úradu, aby urýchlene previedli inštrukciách všetkých na tejto akcii zúčastnených úradov a orgánov tak, aby štátny aparát, ktorý bude pri výkone tohto uznesenia angažovaný, bol presne informovaný o celkovej línii štátnej správy v tomto smere.
18. Uložiť povereníkovi vnútra, ako predsedovi komisie, zriadenej podľa odst. 1, aby všetky práce súvisiace s výkonom tohto uznesenia, boli skončené najneskoršie do 15. októbra t.r.
19. Uložiť povereníkovi vnútra, aby po skončení akcie podal Zboru povereníkov celkovú správu o činnosti a výsledkoch práce komisie a aby zavčas informoval Zbor povereníkov o dielčich problémoch, ktoré v priebehu akcie vznikli.“

SNA, fond Úrad Predsedníctva Zboru povereníkov. Zápisnica zo zasadania Zboru povereníkov 12. septembra 1949.

Pomery na južnom pohraničí.

Výmer Povereníctva vnútra č. 244/10-1-BC zo 16. septembra 1949, ktorým bola Akcia Juh oznámená okresným národným výborom

Z rozhodnutia príslušných činiteľov prišlo sa k usporiadaniu pomerov na južnom pohraničí vo veci náboristov, kolonistov (dôverníkov), presídlencov, osôb bez štátneho občianstva atď., a to nielen pomerov hospodárskych, sociálnych, majetkoprávných, ale aj v širšom meradle pomerov politických.

Od 14. septembra 1949 pracujú v piatich okresoch a postupne prídu aj do ďalších splnomocnené komisie (okresné komisie) zostavené zo zástupcov príslušných rezortov a strany, ktorí na mieste samom vyriešia všetky otázky, týkajúce sa vyššie spomínaných problémov. Každá komisia má mať poruke dostatočný počet orgánov SNB.

V súvislosti s touto akciou bude niektorým osobám prikázaný aj pobyt v českých krajinách. Ich odchod bude spoločný – v transportoch.

Podrobné informácie vydá včas Ústredná komisia tejto akcie, Vajanského nábřežie, č. 9.

Akcia má dôležitý politický význam v rámci priebehu triedneho boja v týchto obciach a okresoch a svedomitým a dôsledným plnením nielenže sa usporiadajú pomery na južnom pohraničí, ale zlepši sa hospodárska a politická situácia veľkého počtu pracujúcich.

SNA, fond Povereníctvo vnútra, administratívny odbor, kart. 667, č. 821-1949 - Juh.

Akcia Juh - bezpečnostné opatrenia pri odsune 1. októbra 1949

Vo vašom okrese sa v rámci Akcie Juh (Výnos Povereníctva vnútra zo 16. septembra 1949, č. 244/10-1-BC) začína odsun niektorých osôb do Čiech. Odsun riadi Hlavný odsunový štáb pri Ústrednej komisii Akcie Juh, kde sú zástupcovia všetkých zúčastnených rezortov. Samotný odsun prevádzajú dva odsunové štáby (naraz v dvoch okresoch). Na čele odsunového štábu je zástupca Povereníctva vnútra ako veliteľ, členmi sú jeho zástupca a zástupcovia Povereníctva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy, Osídľovacieho úradu, Povereníctva zdravotníctva, Povereníctva dopravy a zástupca vojenskej správy.

Do každého okresu príde k odsunu pohotovostný oddiel Národnej bezpečnosti (asi 40 mužov).

Pred odsunom

Niekoľko dní pred odchodom transportu (najmenej 3 dni) dozvedia sa na odsun určené osoby, kedy a kam pôjdu. Treba počítať s tým, že mnohé z nich sa budú snažiť odsunu vyhnúť ukrývaním, útekem, chorobou a pod. O chorobe rozhodne úradný lekár na žiadosť odsunového štábu, útekem a ukrývaním sa nikto odsunu nevyhne, lebo jeho rodina bude i tak odsunutá a on pôjde s ňou, až sa chytí. Akémukoľvek poškodzovaniu a ničeniu majetku musí byť zabránené vhodným a účelným rozdelením služieb (obchádzky, stráženie, dôvernícka služba).

Pri odsune

Do každej obce príde včas dostatočný počet nákladných áut, ktoré budú odvážať na odsun určené osoby na stanicu. Je potrebné, aby v každom dvore, kde sa bude nakladať, alebo v jeho blízkosti bola hliadka NB, ktorá by v prípade potreby zakročila.

Netreba ani pripomínať, že postup orgánov NB musí byť rázny, no pritom taktný a ľudský. Z neznalosti budú azda mnohí z verejnosti pokladať odsun za nesprávny. Tu treba zdôrazňovať, že sa to deje z hľadiska triedneho, čo iste pochopia predovšetkým robotníci a maloroľníci.

S odchádzajúcimi transportami pôjde pravdepodobne aj bezpečnostný sprievod o sile štyroch členov NB. Okresný veliteľ vydá členom sprievodu cestovný príkaz (aspoň jeden aby vedel po maďarsky). Bezpečnostný sprievod dbá o to, aby sa cestou neudiali neprítojnosti, na staniach, kde bude vlak stáť, aby bol poriadok a aby sa zamedzilo prípadnému úteku osôb.

Po odsune

Domy a byty po odsunutých osobách budú sa, pokiaľ možno, odovzdávať iným záujemcom. Môže sa stať, že niektorý dom zostane na krátku dobu prázdny. NB musí dbať, aby sa nekradlo a nepoškodzovalo.

Správy o priebehu odsunu podať podľa výmeru Povereníctva vnútra zo 16. septembra 1949.

Dodatok z 5. októbra 1949

Okresní velitelia nech pamätajú aj na zálohu (silnejšiu hliadku), ktorou by disponovali v súrnych prípadoch. Možno sa vyskytnú prípady, že na odsun určené osoby nebudú chcieť odísť. V takomto prípade ich treba trpezlivo prehovárať a upozorniť ich, že zdráhaním sa si nič nepomôžu. Len kde by takého upozornenie nestačilo, treba zakročiť prísnejšie a najsť vhodný spôsob, aby účel bol dosiahnutý.

Na úradné potvrdenie vydávané MNV osobám určeným na odsun, dáva sa aj od tlačok palca pravej ruky odsunovanej osoby, ktorý sníma orgán NB.

SNA, fond Povereníctvo vnútra, administratívny odbor, kart. 667, č. 821-1949-Juh.

List D. Okáliho Š. Baššovanskému z 24. septembra 1949

20. septembra bol Zupka v Prahe, kde mu minister Erban oznámil, že o celej Akcii Juh nevie nič, vzdor tomu, že už 8. septembra bol na pracovnej porade prítomný dr. Cigler, zástupca Ministerstva práce. Súčasne bolo súdruhovi Zupkovi oznámené, že ani Predsedníctvo ÚV KSČ nie o veci informované a o odsune sa má rozhodnúť 26. septembra 1949.

Prosím Ťa, aby si bol taký dobrý a schválenie Predsedníctva KSČ zadovážil. Vo veci som už niekoľkokrát písomne i ústne referoval súdruhovi Širokému a žiadal ho o to isté. Každopádne je potrebné, aby schválenie bolo udelené čím skôr.

Od začiatku som predpokladal, že Predsedníctvo KSČ a najmä vedenie strany s celou akciou súhlasí. Okrem toho nechápem, prečo ja mám vysvetľovať Predsedníctvu KSČ celú akciu, keď sa tu jedná o akciu schválenú a rozhodnutú Predsedníctvom KSS a Zborom povereníkov.

D. Okáli

Na vedomie predsedovi Zboru povereníkov G. Husákovi.

SNA, fond Povereníctvo vnútra, osobitne protokolované spisy, Inv. č. 121, kart. 207, č. 346/1950

Zápisnica zo zasadania Maďarskej komisie pri sekretariáte ÚV KSS zo 14. októbra 1949

Prítomní: Š. Fábry, J. Kugler, J. Lörincz, F. Rabay, Š. Major.

Maďarská komisia považuje za potrebné upozorniť ústredné vedenie strany na nasledovné:

1. Počas priebehu Akcie Juh sme sa presvedčili o tom, že na dedinách sa nevyostřil triedny boj, ktorý by postavil robotníka a malého roľníka proti triednemu nepriateľovi, kulakovi. V mnohých prípadoch i vedenie strany pozostáva zo živlov triedne cudzích, aj verejná správa, ba i vedenie masových organizácií i vedenie JRD je v mnohých prípadoch v nespoľahlivých rukách. Mnohí využívajú svoje pozície v týchto orgánoch pre svoje vlastné účely.

2. V dedinách južného Slovenska tvorí maďarské a slovenské kulactvo pevný, jednotný front. Reakcia tak na jednej ako i na druhej strane sa snaží zaniest' rozkol medzi slovenských a maďarských pracujúcich.

3. V dôsledku toho, že Akcia Juh sa obracia len jednostranne proti maďarskej reakcii, jestvuje nebezpečenie, že sa reakcii podarí túto akciu postaviť do svetla čisto nacionalistického, protimaďarského podujatia. V mnohých prípadoch šíria napr. názor, že práva Maďarov jestvujú len na papieri. Aj túto akciu využívajú k tomu, aby podnecovali národnostné rozpory v reakčných kruhoch, už sú rozširované také správy, že došla znova doba deportovania Maďarov a že sa Slovákom znova poskytuje možnosť dostať sa ľahko k maďarskému majetku. Práve preto považujeme za veľmi potrebné, aby sme dokázali nepravdivosť týchto tvrdení reakcie.

4. Navrhujeme, aby zanechané majetky boli dané pod spoľahlivý dozor, kým z týchto aspoň čiastočne uspokojíme náboristov, ktorí sa vrátili z Čiech.

5. Nakoľko maďarské pracujúce masy nebrali účasť na pozemkovej reforme, treba túto príležitosť bezpodmienečne využiť k tomu, aby sa oni dostali k pôde.

6. Túto príležitosť treba súčasne využiť k tomu, aby sa rozšírilo a prehĺbilo družstevné hnutie na dedine.

SNA, fond Predsedníctvo ÚV KSS, a.j. 28, 1949.

Diskusné vystúpenie V. Širokého
na zasadaní Predsedníctva ÚV KSS 21. októbra 1949 v Bratislave

Myslím si, že sme sa dostali do krajne neprijemnej politickej situácie. V podstate sa nám nedarí na južnom Slovensku prevádzať triednu politiku. Svedčí o tom zápisnica, ktorú súdruh Baššovanský prečítal. Nedarí sa nielen preto, že jestvuje maďarská národná solidarita, ale že na slovenskej strane je úžasne veľká nálada riešiť veci z triedneho hľadiska. O čo nám išlo 7. septembra. Vysídliť z týchto okresov kulacký živel, príslušníkov bohatých vrstiev a inteligentov, ktorí sa previnili a boli odsúdení našimi ľudovými súdmi a ktorých majetok bol konfiškovaný. Nevieť o koľko ľudí ide, ale vzdor tomu že dom je konfiškovaný, pôda je konfiškovaná, v tých domoch si žijú, vyvolávajú trenice a zášť. Podľa môjho názoru naše rozhodnutie bolo správne a z hľadiska politiky strany potrebné. Nikto na predsedníctve, ani nikde okolo predsedníctva, nemal odsun Maďarov na mysli z dôvodov nacionálnych, ale výlučne z dôvodov triednych. Ale u nás je to, že je pekné na papieroch a v praxi sa to vymkne z našich rúk a je z toho akcia nacionálna. To svedčí o tom, že vonku, i keď sa akcie zúčastnili maďarskí súdruhovia, má akcia nacionálny charakter.

1. Svedčí o tom tá skutočnosť, že do plánu boli zahrnuté osoby, ktoré svojho času boli určené na výmenu obyvateľstva.

2. Nová kategória osôb maďarskej národnosti, ktorým má byť politická spoľahlivosť odňatá. O tom svedčí tá okolnosť, že z listiny, ktorú predložila Ústredná komisia, boli škrtnuté osoby slovenskej národnosti a reslovakizanti.

3. Bez nášho súhlasu vydali úrady dekréty a výmery, v dôsledku čoho bola vyvolaná strašná kritika, že ide o odsun maďarského obyvateľstva. Sú konkrétne prípady rozpredávania nehnuteľností, pôda sa neobrába, lebo sa očakáva všeobecný odsun.

4. Na takýchto výmeroch je aj taký argument: „...lebo sa postavil proti reslovakizácii“. Tieto výmery už sú na druhej strane. Dostali sme sa do situácie, ktorá je pre nás neprijemná. Myslím, že smernice predsedníctva boli jasné, o čom svedčí okolnosť, že pôvodný plán počítal s odsunom 4000 rodín, potom bol znížený na 3000 a potom na 868 a posledne sa počítala len 640 rodín. Čo to znamená v dnešnej dobe, v takom malom štáte a na takom malom území.

5. Čo je to za triedna akcia, keď je tu 43 robotníckych rodín, keď sú tam roľníci do 2 ha, toto musí mať vplyv na vyvolávanie neistoty.

Čo teraz robiť? Aká strašná kampaň sa vedie proti nám v zahraničí len preto, že práve sa začali tieto akcie na strašne malom úseku prevádzať. A prevádzať to masovo, kde ide o 650 rodín, to musí mať vnútropolitické dôsledky vo všetkých obciach, vo všetkých okresoch, za takých podmienok, keď sú na zozname robotníci a maloroľníci. Teraz dokazujte, že nejedeme.

3.[!] V dôsledku toho, že Akcia Juh sa obracia len jednostranne proti maďarskej reakcii, jestvuje nebezpečie, že sa reakcii podarí túto akciu postaviť do svetla čisto nacionalistického, protimaďarského podujatia. V mnohých prípadoch šíria napr. názor, že práva Maďarov jestvujú len na papieroch. Aj túto akciu využívajú k tomu, aby podnecovali národnostné rozpory v reakčných kruhoch, už sú rozširované také správy, že došla znova doba deportovania Maďarov a že sa Slovákom znova poskytuje možnosť dostať sa ľahko k maďarskému majetku. Práve preto považujeme za veľmi potrebné, aby sme dokázali nepravdivosť týchto tvrdení reakcie.

4.[!] Navrhujeme, aby zanechané majetky boli dané pod spoľahlivý dozor, kým z týchto aspoň čiastočne uspokojíme náboristov, ktorí sa vrátili z Čiech.

5.[!] Nakolko maďarské pracujúce masy nebrali účasť na pozemkovej reforme, treba túto príležitosť bezpodmienečne využiť k tomu, aby sa oni dostali k pôde.

6.[!] Túto príležitosť treba súčasne využiť k tomu, aby sa rozšírilo a prehĺbilo družstevné hnutie na dedine.

SNA, fond Predsedníctvo ÚV KSS, a. j. 28, 1949.

**Správa o činnosti medzirezortnej komisie
pre okres Dunajská Streda z 27. októbra 1949**

Zastavenie odsunu malo rozhodujúci vplyv na slovenskú i maďarskú vrstvu obyvateľstva. V prvom období bolo pozorovať istotu slovenských usadlíkov, po ňom rezignáciu, ktorá sa prejavila v tom, že sa dôverníci, reemigranti, kolonisti chystali opustiť svoje usadlosti. U Maďarov naopak.

Z pôvodne bleskovej akcie dlhé vyjednávачky. Maďari z odsunu obviňovali nielen Slovákov, ale aj svojich súkmeňovcov. Miernejšie živly ukazujú aj ochotu spolupracovať, sú aj hlasy opačné, hroziace odvetou.

Komisia pri pochôdkach mala smutné skúsenosti ohľadne sociálnych pomerov pracujúcich vrstiev v srdci Žitného ostrova. Sociálne pomery sú úbohé, že slovenské i maďarské rodiny v stovkách prípadov sú ubytované pod ľudskú úroveň. Nie v bytoch, ale v jednotlivých miestnostiach sa sítškajú mnohopočetné rodiny, mnohokrát 12–16 členné. V tomto prostredí o výchove detí nemôže byť ani reči. Osvojujú si zlozvyky starších, ani školské úlohy nemajú kde písať. O hygiene a bytovej kultúre sa nemožno vôbec priaznivo vysloviť, lebo je citlivý nedostatok „bočných“ a hospodárskych miestností.

O stavebnom ruchu na Žitnom ostrove po roku 1938 sa nemožno ani zmieniť. Domy sú malé 1–2 bytové. Neodčerpali by sa pracovné sily, lebo by si to robili svojpomocne.

Toto je veľmi dôležité, lebo tesne súvisí s konsolidáciou pomerov na celom juhu. Keď sa zlepšia bytové pomery, prestali by nacionálne zvady a nenávisť medzi Slovákami a Maďarmi. Maďari tu obviňujú Slovákov, že sa rozširujú na ich úkor.

Komisia postupovala pri riešení bytových otázok taktne. Pri tom všetkom, že každodenne mohlo dôjsť k vyhroteniu a násilnostiam. Komisia sa snažila zmierlivo dôjsť k úspechu. Musí sa poznamenať, že úspech bol dosiahnutý vždy len ústupkom Slovákov a na úkor Slovákov. Ani predsedenci, ani dôverníci, ani kolonisti nemajú doteraz majetkovej istoty.

SNA, fond Povereníctvo vnútra, administratívny odbor, kart. 667, č. 410/1949 Juh.

Seznam zkratek

JRD	Jednotné roľnícke družstvo
MNV	Miestny národný výbor
MSK	Miestna správna komisia
NB	Národná bezpečnosť
ONV	Okresný národný výbor
o.p.s.	osobitne protokolované spisy
OÚ	Osídlovačí úrad
PPPR	Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy
PPSS	Povereníctvo práce a sociálnej starostlivosti
PV	Povereníctvo vnútra
PZ	Povereníctvo zdravotníctva
SNB	Sbor národní bezpečnosti
ÚV KSS	Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska

Operation 'South'
The Transfer of the Magyars from Slovakia to Bohemia, 1949

Štefan Šutaj

The status of the ^{500,}~~250,~~000 strong Magyar minority in Czechoslovakia underwent dramatic changes in the course of the four years following World War Two, which reached far into the lives of individuals and families in this numerous stratum. The Czechoslovak government-in-exile in London and the first post-war government tried, after the experience of 1938 and the war, to create a nation state of Czechs and Slovaks by liquidating the German and Magyar national, or ethnic, minorities. They counted on the expulsion of the majority of citizens of both nationalities and on de-nationalizing the remainder. The Potsdam Conference of the four Great Powers – the USA, Great Britain, the USSR and France – approved the expulsion of ethnic Germans from Poland, Czechoslovakia and Hungary, which, indeed, took place. The fate of citizens of Magyar ethnicity, however, took a different turn.

The Czechoslovak government-in-exile tried to get the transfer of citizens of Hungarian ethnicity put into the armistice agreement between the Great Powers and Hungary, signed 20 January 1945. Its request, supported only by the Soviet foreign minister, Vyacheslav Molotov, was turned down.

Despite the obvious opposition of the Western powers, the Czechoslovak government hoped and believed that with Soviet support it would be able to push through its request for the transfer of the Magyars at the Potsdam Conference. Preparations for such a step were underway in Prague. It primarily concerned the presidential decree of the 2 August 1945 on the amendment of Czechoslovak citizenship for ethnic Germans and ethnic Magyars and then decrees on the confiscation and settlement of their agricultural land.

The results of the Potsdam Conference, however, disappointed the Czechoslovak government. The conference did not take a decision on the transfer of the Magyars. Prior to the opening of the conference in Paris, the Czechoslovak government started orientating itself towards the exchange of Slovaks from Hungary in return for Magyars from Slovakia. After complicated, dramatic and interrupted negotiations, an agreement on the exchange of inhabitants was signed on the 27 February 1946. Its realization, though, very much disappointed the Czechoslovak authorities, as only 73,273 Slovaks decided to return to Czechoslovakia.

In mid 1946, the Czechoslovak government's hopes were somewhat revived for the transfer of a large number of citizens of Magyar ethnicity in connection with the peace conference in Paris. Its results, however, again confirmed that Czechoslovakia would not push through its demands and that the way to a solution of these matters at an international forum was now closed.

The government in Prague, however, did not give up its ideas for the liquidation of ethnic minorities and began to orientate itself towards an internal solution which would not require Great Power approval or an agreement with Budapest. Two means for such a unilateral solution were implemented: re-slovakization and internal colonization. The idea of slovakization was based on the claim that the majority of citizens of Magyar ethnicity had come from Slovak families and had been previously forced to become Magyars. They were, therefore, supposed to obtain the right to return to their original nationality. Re-slovakization took its definitive form in June 1946, and the number of those to be returned Slovak nationality was determined by the number of Magyars originally assigned for the transfer. As soon as all hopes of a transfer disappeared in 1948, the number of those for re-slovakization increased from 200,000 to 344,000. The request for re-slovakization was, in the end, made by more than 400,000 citizens of Magyar ethnicity, who took their decision under pressure because they wanted to avoid the transfer and the loss of their property, as well as to obtain at least some of their civil rights. As soon as the pressure let up, they again declared Magyar ethnicity.

Internal colonization was marked by the mostly forced and violent relocation of ethnic Magyars from southern Slovakia to the Bohemian border areas. On the basis of Presidential Decree No. 88/45, internal colonization took place from the 25 October to the 4 December 1945 and especially from November 1946 to February 1947, when, as part of the organized recruitment of labour, more than 44,000 people, especially from the weaker social strata, were taken to Bohemia. Its political aim was to transfer part of the Magyar minority from the area of Slovakia bordering Hungary and to break up its till then territorial compactness. Colonization also had an economic motivation, namely to get labour for the border areas.

After February 1948, the Communist government in Prague, under pressure from Budapest, changed its policy towards citizens of Magyar ethnicity. Nevertheless, it did not completely abandon the idea of internal colonization. This study deals mainly with the fate and consequences of another, secret and less known operation for the relocation of ethnic Magyars

to Bohemia in the autumn of 1949: Operation 'South' (Akcia Juh) was to solve the complicated conditions of the southern part of Slovakia and as a result of its class-based approach became an instrument in the Communists' political struggle against the middle, business strata and the farmers and was one of the first operations attempting their liquidation. Although Operation South was not implemented in the end, its preparation, which the Party leadership, the government authorities and especially the state security forces took part in, demonstrates the ways of thinking of the leading politicians in Slovakia and the political practices within the leadership. This study is based on the detailed use of archival materials of all relevant institutions and is appended with selected archival documents.

Štefan Šutaj
„Akcia Juh“ – Odsun Maďarov zo Slovenska do Čiech v roku 1949

Předmluva Karel Kaplan
Redakce Milena Janišová, anglické résumé Derek Paton
Počítačová sazba Věra Škvorová
V ediční řadě Sešity Ústavu pro soudobé dějiny, svazek 8,
vydal Ústav pro soudobé dějiny AV ČR
Praha 1993